

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Курташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнес-технологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 10.01.19 р.

Підписано до друку 10.01.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1001/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2019

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра
Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського державного університе-
ту імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського дер-
жавного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили
Курааташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демик і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського державного університету імені Пет-
ра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 10.01.19 р.

Підписано до друку 10.01.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1001/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2019

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Карпук А. І., Несторук Ю. Ю., Олексієвець О. М.

Інвестиційне забезпечення відтворення лісового біорізноманіття в контексті диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств 5

Караван Н. А.

Класифікація інвестицій та обґрунтування вибору критеріїв їх ефективності 13

Макаренко Ю. П., Онищенко І. С.

Теоретичні аспекти системи управління проблемною заборгованістю в банках 18

Меліхова Т. О., Верьовкіна А. С.

Удосконалення методики перевірки грошових коштів у національній валюті 24

Третяк Д. Д., Поруба Я. С.

Інноваційні технології в автотранспортному страхуванні 30

Хрустальова В. В., Кононенко Є. В.

Ринок послуг мобільного зв'язку України: тенденції та перспективи розвитку 37

Куліш А. П.

Розвиток конкурентоспроможного органічного виробництва в Україні 42

Альшаафі Мохамед Алі

Перебудова закладів охорони здоров'я в Лівії 47

Диндар А. С.

Позиції культурно-креативної індустрії в економіці ЄС 53

Державне управління

Миколаєць А. П.

Розвиток соціальної активності і людського потенціалу в системі публічного управління 60

Муц Луай Файсал

Міграційна політика під впливом розбудови інформаційно-комунікаційної інфраструктури 64

Ажажа М. А.

Державна електронна підтримка процесу модернізації вищої освіти України 70

Гаврилюк А. М.

Про ціннісні засади маркетингового конструкту "образ — імідж — бренд — репутація території" як пріоритету державної політики в сфері туризму в Україні 76

Богданенко А. І.

Теоретичне обґрунтування природи державного регулювання інвестиційними процесами у сфері будівництва соціального житла 84

Лагунова І. А.

Технічне регулювання як механізм публічного управління ризиками у будівництві: шляхи та перспективи розвитку 90

Любецька М. М.

Розвиток наукового знання у сфері здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах 97

Капштик О. В.

Теоретичні здобутки у галузі наукового забезпечення розвитку державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки та оборони України 101

Бойко А. О.

Сучасні тенденції розвитку наукового знання щодо механізмів формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин в Україні 107

Хома О. З.

Особливості взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці в умовах децентралізації 112

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 1 / 2019

CONTENTS:

Economy

Karpuk A., Nestoriak Iu., Oleksiievets O.

INVESTMENT SUPPORT FOR THE REPRODUCTION OF FOREST BIODIVERSITY IN THE CONTEXT OF DIVERSIFICATION OF FOREST ENTERPRISES' ACTIVITIES 5

Karavan N.

CLASSIFICATION OF INVESTMENTS AND SUBSTANTIATION OF THE CHOICE OF CRITERIA FOR THEIR EFFECTIVENESS 13

Makarenko Yu., Onyshchenko I.

THEORETICAL ASPECTS OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT IN PROBLEM INTERVENTION IN BANKS 18

Melikhova T., Verovkina A.

IMPROVEMENT OF CHECKING METHOD OF CASH ASSETS IN NATIONAL CURRENCY 24

Tretyak D., Poruba Ya.

INNOVATION IN MOTOR TRANSPORT INSURANCE 30

Khrustalova V., Kononenko E.

MARKET OF MOBILE COMMUNICATION SERVICES OF UKRAINE: TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT 37

Kulish L.

DEVELOPMENT OF COMPETITIVE ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE 42

Elshaafi Mohamed Ali

REBUILDING HEALTHCARE FACILITIES IN LIBYA 47

Dyndar A.

CULTURAL-CREATIVE INDUSTRY'S POSITIONS IN THE EU ECONOMY 53

Public administration

Mykolaiets A.

DEVELOPMENT OF SOCIAL ACTIVITY AND HUMAN CAPACITY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION MANAGEMENT SYSTEM 60

Muts Luai Faisal

MIGRATION POLICY BY INFLUENCE OF DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION INFRASTRUCTURE 64

Azhazha M.

THE STATE ELECTRONIC SUPPORT FOR THE PROCESS OF MODERNIZATION OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE 70

Havryliuk A.

ON THE VALUE PRINCIPLES OF MARKETING CONSTRUCTION "MODE — IMAGE — BRAND — REPUTATION OF THE TERRITORY" AS THE PRIORITY OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF TOURISM IN UKRAINE 76

Bogdanenko A.

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE NATURE OF STATE REGULATION OF INVESTMENT PROCESSES IN THE FIELD OF CONSTRUCTION OF SOCIAL HOUSING 84

Lahunova I.

TECHNICAL REGULATION AS A MECHANISM OF PUBLIC MANAGEMENT OF RISKS IN CONSTRUCTION: WAYS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT 90

Liubetska M.

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE FIELD OF THE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL SUPPLY OF FAMILIES (PERSONS) WHICH ARE EXPERIENCED IN COMPLEX LIVING CIRCUMSTANCES 97

Kapshtyk O.

THEORETICAL EXPENSES IN THE FIELD OF SCIENTIFIC SUPPORT OF DEVELOPMENT OF STATE MECHANISMS OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE 101

Boyko A.

MODERN TRENDS FOR DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF MECHANISMS OF FORMATION AND REALIZATION OF STATE POLICIES IN THE LAND RELATIONS IN UKRAINE 107

Homa O.

FEATURES OF INTERACTION IN THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES AND LABOR MARKET IN DECENTRALIZATION CONDITIONS 112

А. І. Карпук,

д. е. н., доцент, директор, відокремлений підрозділ

НУБіП України "Боярська лісова дослідна станція", м. Київ

Ю. Ю. Несторіак,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

О. М. Олексієвець,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.5

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСОВОГО БІОРІЗНОМАНІТТЯ В КОНТЕКСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Karpuk,

Doctor of Economics, senior lecturer, principal, separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Kyiv

Iu. Nestoriak,

postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

O. Oleksiievets,

postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INVESTMENT SUPPORT FOR THE REPRODUCTION OF FOREST BIODIVERSITY IN THE CONTEXT OF DIVERSIFICATION OF FOREST ENTERPRISES' ACTIVITIES

Встановлено, що урізноманітнення флористичної та фауністичної складових лісового біорізноманіття потребує суттєвого збільшення інвестиційних впливів у модернізацію та реконструкцію виробничо-технічної бази садіння і висівання лісу, забезпечення вчасного проведення лісопатологічних обстежень та здійснення винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб, здійснення моніторингу, інвентаризації та оцінки лісового фонду, проведення обліку тварин та мисливського упорядкування, охорону диких тварин та заготівлю кормів для підгодовлі мисливських тварин. Обґрунтовано, що як результируючий показник, який відображає рівень ефективності використання флористичної складової біорізноманіття лісів, варто використовувати величину рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на одиницю лісовкритої площі (фіскальна віддача 1 га лісів та інших лісовкритих площ), яка визначається шляхом ділення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, сплаченої до Зведеного бюджету України, на площу вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок. Встановлено, що застосування показника ефективності використання флористичної складової біорізноманіття лісів на основі виявлення впливу на нього найбільш детермінуючих чинників, які пов'язані з інвестиційним забезпеченням відтворення, збереження та охорони лісової рослинності, а також формування виробничо-технічної бази ведення лісового господарства дає можливість визначати фінансово-інвестиційні резерви підвищення рівня фіскальної віддачі залученого у господарський обіг лісового біорізноманіття. Виявлено, що нарощення обсягів інвестування лісогосподарських заходів є необхідною передумовою розширеного відтворення біорізноманіття лісів, що виступає ресурсною базою подальшої диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств і підвищення рівня капіталізації лісогосподарського виробництва в цілому.

It has been established that the diversification of the floristic and faunistic components of forest biodiversity requires significant increase of investment inflows into the modernization and reconstruction of the production and technical facilities for forest planting and sowing, ensuring timely carrying out of forest pathology researches and implementation of exterminating measures in forest pest and disease centers, monitoring, inventorying and evaluation of forest fund, animals calculation and hunting regulation, wildlife protection and procurement of fodder for hunting animals. It has been substantiated that the amount of rental fee for the special use of forest resources per unit of forested area (fiscal return on 1 ha of forests and other forested areas), determined by dividing the rental fee for the special use of forest resources paid to the Consolidated Budget of Ukraine by the area of forest lands covered with forest vegetation, should be used as a resulting indicator which reflects the level of efficiency of the use of the floristic component of forest biodiversity. It has been established that the use of the indicator of the efficiency of the use of the floristic component of forest biodiversity on the basis of detecting the most determinant factors that influence it, that are associated with the investment provision for the reproduction, conservation and protection of forest vegetation, as well as the formation of the production and technical facilities for forest management, makes it possible to determine the financial and investment reserves to increase the level of fiscal return of the forest biodiversity involved in economic activities. It has been revealed that increasing the volume of investment in forestry activities is a necessary precondition for the expanded reproduction of forest biodiversity, serving as a funding base for further diversification of forestry enterprises' production and economic activities and increasing the level of capitalization of forestry production in general.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, диверсифікація, рентна плата, власні кошти, поточні витрати, чистий прибуток.

Key words: investment support, diversification, rental fee, proprietary funds, current expenditures, net profit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збереження та розширене відтворення біорізноманіття лісів за теперішніх умов напряду пов'язане з нарощенням обсягів інвестиційного забезпечення розбудови лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури. Урізноманітнення флористичної та фауністичної складових лісового біорізноманіття потребує суттєвого збільшення інвестиційних вливань в модернізацію та реконструкцію виробничо-технічної бази садіння і висівання лісу, в забезпечення вчасного проведення лісопатологічних обстежень та здійснення винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб, здійснення моніторингу, інвентаризації та оцінки лісового фонду, проведення обліку тварин та мисливського упорядкування, охорону диких тварин та заготівлю і викладку кормів для підгодовлі мисливських тварин. Більше того, від темпів розширеного відтворення біорізноманіття лісів залежать перспективи диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств, зокрема в частині введення додаткових потужностей по переробці деревини, розбудови туристично-рекреаційної індустрії, розвитку мисливського господарства. Тому формування сучасного інституціонального підґрунтя залучення додаткових інвестиційних вливань в інфраструктуру та виробничо-технічну базу відтворення та збереження біорізноманіття лісів має виступати важливою складовою національної та регіональної лісової політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У публікаціях вітчизняних вчених вже тривалий період розглядаються теоретико-методологічні підходи до активізації інвестиційної діяльності у лісовому господарстві [1—6]. Окремі вчені загострюють увагу на специфіці та особливостях інвестиційного забезпечення відтворення окремих складових лісоресурсного потенціалу, зокрема як флористичної, так і фауністичної складових як базової передумови формування ринку соціально-екологічних послуг лісу [3]. Особливий наголос робиться на проблемах урізноманітнення джерел та методів інвестування проектів модернізації лісогосподарської інфраструктури та відтворення біорізноманіття лісів як через створення спеціальних фондів у структурі бюджетів відповідного таксономічного рівня (Фонду розвитку лісового господарства), реалізацію загальнодержавних програм, зокрема Державної програми "Ліси України", так і через залучення приватних інвестицій [4—6]. Обґрунтовується необхідність розширення можливостей лісогосподарських підприємств щодо залучення фінансових ресурсів як на ринку позикового капіталу, так і на фондовому ринку [1]. Але недостатньо опрацьованими є теоретичні засади та практичні рекомендації розширення спектра джерел інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття лісів через призму диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств як необхідної передумови підвищення рівня соціальної, економічної та екологічної ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

ЦІЛІ СТАТТІ

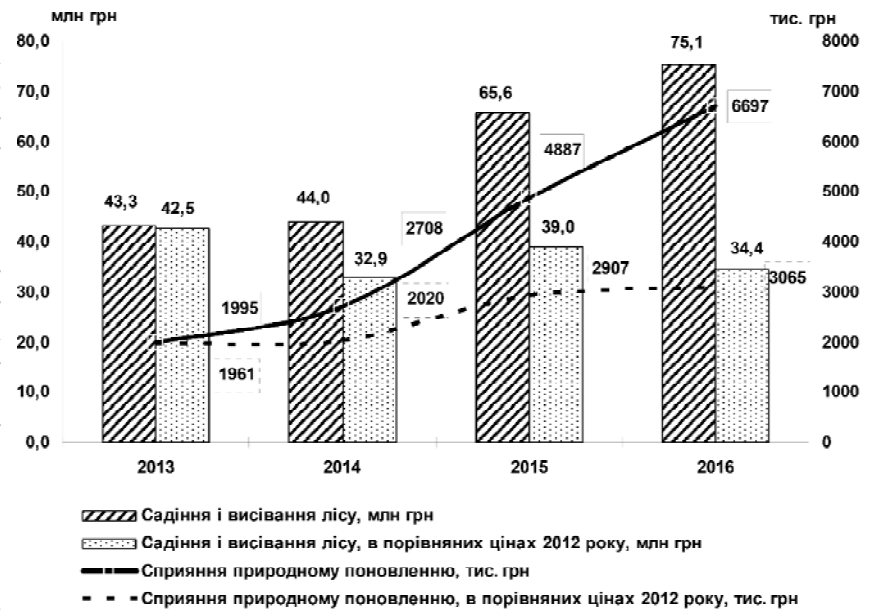
Цілями статті є аналіз основних тенденцій фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції лісгосподарської інфраструктури та виробничо-технічної бази збереження та відтворення біорізноманіття лісів, визначення впливу обсягів фінансового забезпечення лісгосподарських заходів на рівень ефективності використання окремих складових біорізноманіття лісів, а також обґрунтування напрямів нарощення інвестиційних потоків в окремі сегменти виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прискорення темпів розширеного відтворення біорізноманіття лісів та своєчасне і повномасштабне здійснення комплексу науково обґрунтованих лісгосподарських заходів визначаються обсягами фінансового забезпечення лісовідновлення. Сприятливі передумови для нарощення потенціалу біорізноманіття лісів у середньостроковій та довгостроковій перспективі формуються з огляду на стрімке зростання у 2013—2016 рр. видатків на садіння та висівання лісу (рис. 1). По даній статті витрат було профінансовано заходи у 2013 році на суму 43,3 млн грн, у 2014 — на 44,0 млн грн, у 2016 — на 75,1 млн грн. Хоча для забезпечення реального збільшення видатків по цій статті потрібен більш прискорений ріст, оскільки у 2013—2016 рр. у динаміці витрат на садіння і висівання лісу в порівнянних цінах 2012 року не спостерігається висхідної тенденції. Зокрема у 2016 році порівняно з 2013 роком витрати на садіння і висівання лісу у порівнянних цінах 2012 року зменшилися на 8,1 млн грн.

У контексті нарощення потенціалу лісового біорізноманіття постійні лісокористувачі мають розширювати масштаби природного поновлення лісів, яке супроводжується найбільш продуктивним відтворенням флористичних та фауністичних ресурсів, збільшуючи тим самим несировинні якості лісів і створюючи умови для охорони водозбірних басейнів та утримання органічних речовин.

Позитивним моментом в частині відтворення лісів та відповідно нарощення потенціалу біорізноманіття лісів необхідно вважати відносно значне зростання в останні роки витрат на сприяння природному поновленню, що корелює з міжнародними пріоритетами поширення практики наближеного до природи лісівництва. Зокрема у 2013 році сума витрат на сприяння природному поновленню лісів становила 1,9 млн грн, у 2014 — 2,7 млн грн., а у 2016 році — 6,7 млн грн. Тобто у 2016 році порівняно з 2013 роком номінальна ве-

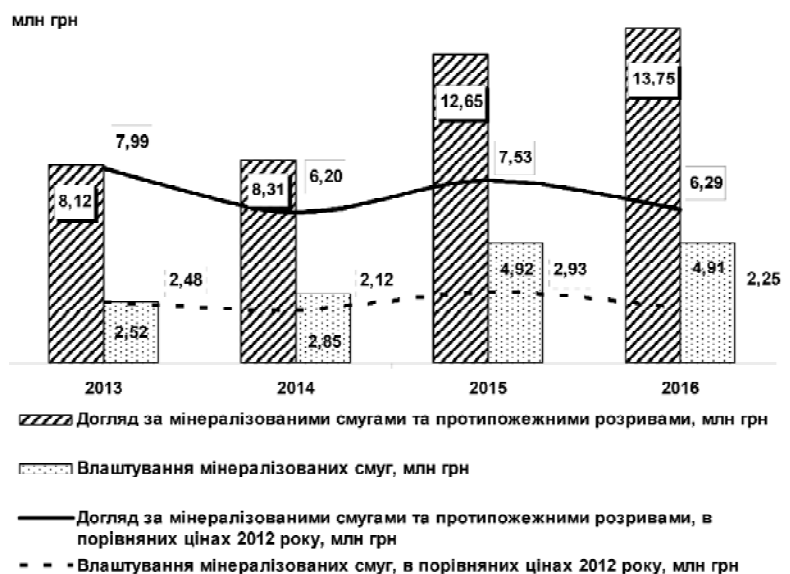

Рис. 1. Витрати підприємств, які функціонують у системі Державного агентства лісових ресурсів України (ДАЛРУ), на садіння і висівання лісу та сприяння природному поновленню

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

личина витрат на сприяння природному поновленню лісів збільшилася більш як у 3 рази. Також у 2016 році порівняно з 2013 роком на 1,1 млн грн відбулося збільшення суми витрат на сприяння природному поновленню лісів у порівнянних цінах 2012 року.

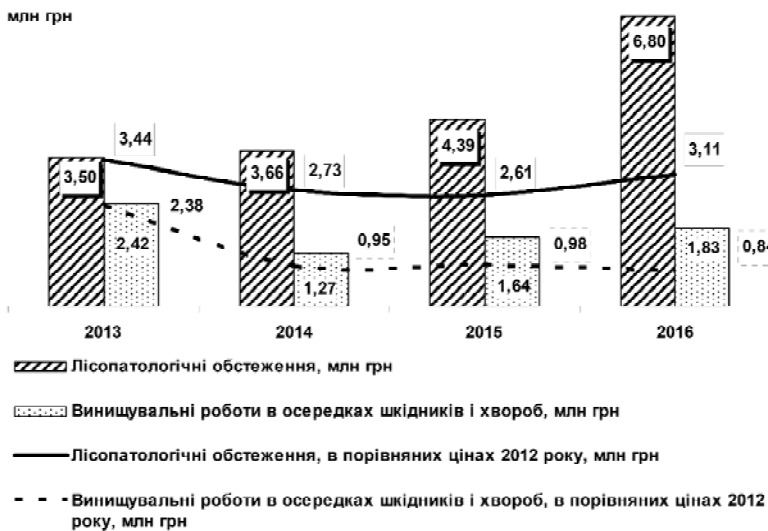
Упередження лісових пожеж є ефективним запобіжним заходом щодо недопущення зменшення або ж зникнення окремих складових лісової флори та фауни. Тому важливого значення набуває збільшення асигнувань на цей вид заходів. За аналізований період спостерігається номінальне зростання величини витрат на

Рис. 2. Витрати підприємств, які функціонують у системі ДАЛРУ, на догляд за мінералізованими та протипожежними розривами та влаштування мінералізованих смуг

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

млн грн

Рис. 3. Витрати підприємств, які функціонують у системі ДАЛРУ, на лісопатологічні обстеження та здійснення винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

догляд за мінералізованими смугами та протипожежними розривами. Зростання витрат у 2013—2016 рр. у номінальному вираженні також спостерігається по статті — влаштування мінералізованих смуг (рис. 2).

У короткостроковій перспективі необхідно також забезпечити надійні джерела фінансування для збільшення протяжності створення протипожежних розривів, мінералізованих смуг, а також доріг протипожежного призначення.

Поширення шкідників і хвороб за теперішніх умов є однією з основних загроз відтворенню та збереженню біорізноманіття. Тому вагомим значення набуває вчасне проведення лісопатологічних обстежень та проведення винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб, що вимагає відповідного фінансування цих заходів. У

2013—2016 рр. у динаміці номінальної величини видатків на лісопатологічні обстеження спостерігається висхідна тенденція, що пов'язана з необхідністю локалізації вогнищ поширення верхового короїда та інших шкідників (рис. 3).

У 2016 році порівняно з 2013 роком номінальна величина видатків, профінансованих підприємствами ДАЛРУ, на лісопатологічні обстеження виросла майже у 2 рази, але навіть такого зростання недостатньо, щоб вчасно виявляти вогнища поширення лісових шкідників і упереджувати знищення лісових насаджень та інших складових біорізноманіття лісів.

Підтвердженням даного твердження є те, що у порівнянних цінах 2012 року навіть спостерігається деяке зменшення величини цих видатків. Ще складніша ситуація має місце стосовно фінансування винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб.

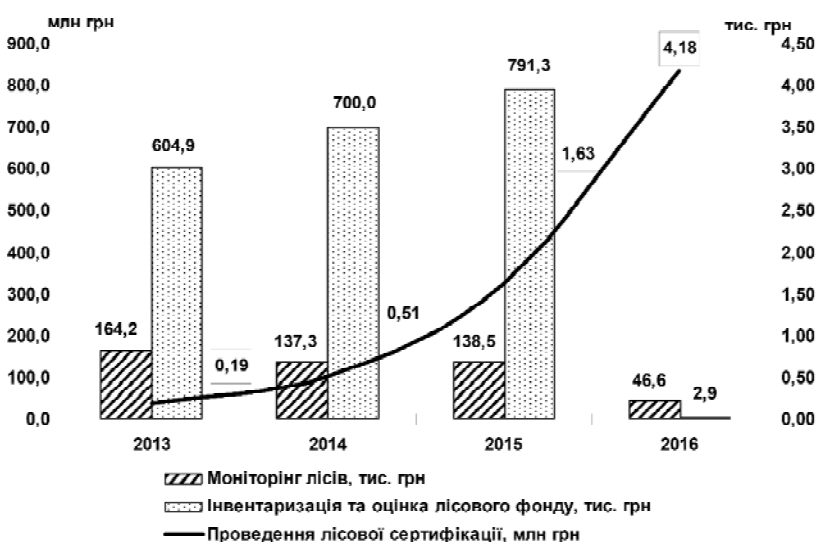
Тут не спостерігається навіть номінального збільшення даного виду видатків на ведення лісового та мисливського господарства.

Якщо у 2013 році сума видатків на здійснення винищувальних робіт в осередках шкідників і хвороб становила 2,42 млн грн, то у 2016 р. — 1,83 млн грн. Подолання такої негативної тенденції у фінансуванні заходів по знищенню шкідників та упередженню хвороб напряму залежить від створення сприятливого інституціонального підґрунтя для залучення коштів міжнародних природоохоронних фондів та міжнародних фінансово-кредитних організацій, а також урядів іноземних держав.

Проведення належної еколого-економічної оцінки біорізноманіття лісів стане можливим на основі достатнього фінансування заходів, пов'язаних зі здійсненням моніторингу лісів та інвентаризації і оцінки лісового фонду (рис. 4).

У 2013—2015 рр. поступально зростали видатки на інвентаризацію та оцінку лісового фонду, що позитивним чином відображалось на формуванні інформаційної бази стану біорізноманіття лісів. Якщо у 2013 році сума видатків за названою статтею становила 604,9 тис. грн, у 2014 — 700,0 тис. грн., то у 2015 році — 791,3 тис. грн. У 2016 році мало обвальне скорочення видатків на інвентаризацію та оцінку лісового фонду, що негативним чином відобразилося на результативності інвентаризаційної та оціночної діяльності відповідних служб, які функціонують у системі ДАЛРУ.

Аналогічна ситуація спостерігається й в динаміці фінансування видатків на моніторинг лісів. Так, у 2016 році сума видатків на моніторинг лісів зменшилася майже в 4 рази, що не дозволило забезпечити належний рівень збору інформації про окремі складові лісового біорізноманіття, а це не дало можливості відповідно розробити адекватний набір інстру-

Рис. 4. Витрати підприємств, які функціонують у системі ДАЛРУ, на моніторинг лісів, інвентаризацію та оцінку лісового фонду і проведення лісової сертифікації

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

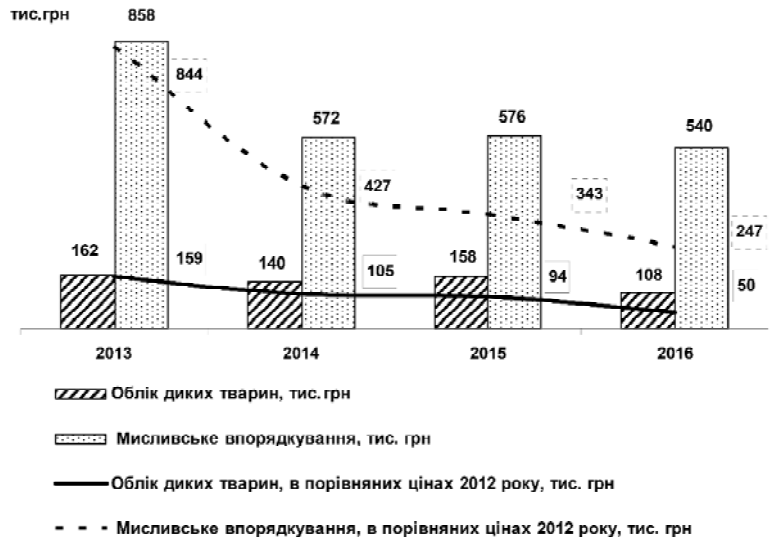

ментів для його збереження та відтворення. Натомість зворотна тенденція має місце в динаміці видатків на проведення лісової сертифікації. Якщо на цю статтю у 2013 році було витрачено 190 тис. грн, у 2014 році — 510 тис. грн, у 2015 — 1,63 тис. грн, то у 2016 році — 4,18 млн грн. Тобто у 2016 році порівняно з 2013 роком видатки підприємств, які функціонують у системі ДАЛРУ, на лісову сертифікацію виросли більш як у 20 разів. Це пов'язано з необхідністю виконання вимог, які взяла Україна в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, міжнародних торговельних та природоохоронних договорів.

Прийняття управлінських рішень у частині збереження і відтворення фауністичних ресурсів вимагає отримання достовірної інформації про чисельність диких тварин, що потребує налагодження сучасної системи обліку диких тварин та мисливського впорядкування. По цих двох статтях видатків на лісове і мисливське господарство в цілому спостерігається низхідний тренд, що ускладнює заходи по створенню необхідних інфраструктурних та матеріально-технічних умов для обліку диких тварин та мисливського впорядкування (рис. 5).

Так у 2016 році видатки у фактичних цінах на облік диких тварин порівняно з 2013 роком зменшилися на 54 тис. грн, а видатки на мисливське впорядкування — на 318 тис. грн. Таке зменшення номінальної величини видатків значною мірою й визначило суттєвий спад реальних обсягів фінансування, що у короткостроковій та середньостроковій перспективі негативним чином відобразиться на процесах забезпечення належного обліку мисливської фауни та результативності мисливського впорядкування.

Нарощення потенціалу фауністичної складової біорізноманіття лісів напряму залежить від фінансування заходів по охороні тварин та заготівлі і викладці кормів для підгодовлі мисливських тварин. У динаміці видатків

Рис. 5. Витрати підприємств, які функціонують у системі ДАЛРУ, на облік тварин та мисливське упорядкування

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

на охорону диких тварин у фактичних цінах за період 2013—2016 рр. в цілому спостерігається висхідна тенденція: якщо у 2013 році на ці цілі витрачалося 5,76 млн грн, у 2014 році — 6,62 млн грн, то у 2016 році — 10,07 млн грн (рис. 6).

Але як показує динаміка видатків у порівняних цінах 2012 року реальних позитивних зрушень у цьому непрямі не відбувалось, а номінальне зростання пов'язане з інфляційно-девальваційними коливаннями. Зокрема у 2013 році сума видатків на охорону диких тварин у порівняних цінах 2012 року становила 5,66 млн грн., а у 2016 році — 4,61 млн грн.

Спостерігається також номінальне зростання видатків на заготівлю та викладку кормів для підгодовлі мисливських тварин. Зокрема у 2013 році на такого роду заходи було спрямовано 5,41 млн грн, у 2014 році — 5,74 млн грн, а у 2016 — 8,50 млн грн. Аналіз цих ви-

Рис. 6. Витрати підприємств, які функціонують у системі ДАЛРУ, на охорону диких тварин та заготівлю і викладку кормів для підгодовлі мисливських тварин

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

датків в порівнянних цінах 2012 року показав, що зростання обсягів фінансування носить лише номінальний характер. Так, у 2016 році порівняно з 2013 роком сума видатків підприємств у порівнянних цінах 2012 року, підпорядкованих ДАЛРУ, на заготівлю та викладку кормів для підгодівлі мисливських тварин зменшилася на 1,43 млн грн. Виходячи з того, що у 2013—2016 рр. не спостерігалось реального збільшення обсягів фінансування заходів по охороні диких тварин та заготівлі і викладці кормів для мисливських тварин, необхідно диверсифікувати джерела забезпечення названих видів видатків на ведення лісового та мисливського господарства за рахунок коштів, акумульованих на основі угод державно-приватного партнерства.

При розробці державних цільових програм розвитку лісового господарства одним із основних завдань з відповідною специфікацією конкретних заходів має бути відтворення, збереження та примноження біорізноманіття лісів з набором інструментів фінансового та технічного забезпечення, щоб нарощувати природно-ресурсну базу для диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств.

З метою урахування багатоманітності видового та екосистемного складу біорізноманіття та водночас забезпечення релевантності оціночних показників і належної верифікації отриманих результатів, варто визначити ефективність використання флористичної компоненти біорізноманіття лісів, зокрема деревної та недревної сировинної і несіровинної складових лісового біорізноманіття.

Як результуючий показник, який відображає рівень ефективності використання флористичної складової біорізноманіття лісів, пропонується використовувати величину рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на одиницю лісовкритої площі (фіскальна віддача 1 га лісів та інших лісовкритих площ), яка визначається шляхом ділення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, сплаченої підприємствами ДАЛРУ до Зведеного бюджету України на площу вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок.

У відповідності з Податковим кодексом України рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів стягується за деревину, заготовлену в порядку рубок головного користування; деревину, заготовлену під час проведення заходів: щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей (у деревостанах віком понад 40 років — рубки догляду за лісом, вибіркові санітарні рубки, вибіркові лісовідновні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування; незалежно від віку деревостанів — суцільні санітарні та суцільні лісовідновні рубки); з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо.

Рентна плата також стягується за другорядні лісові матеріали (заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства); побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету

та інших побічних лісових користувань, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства); використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

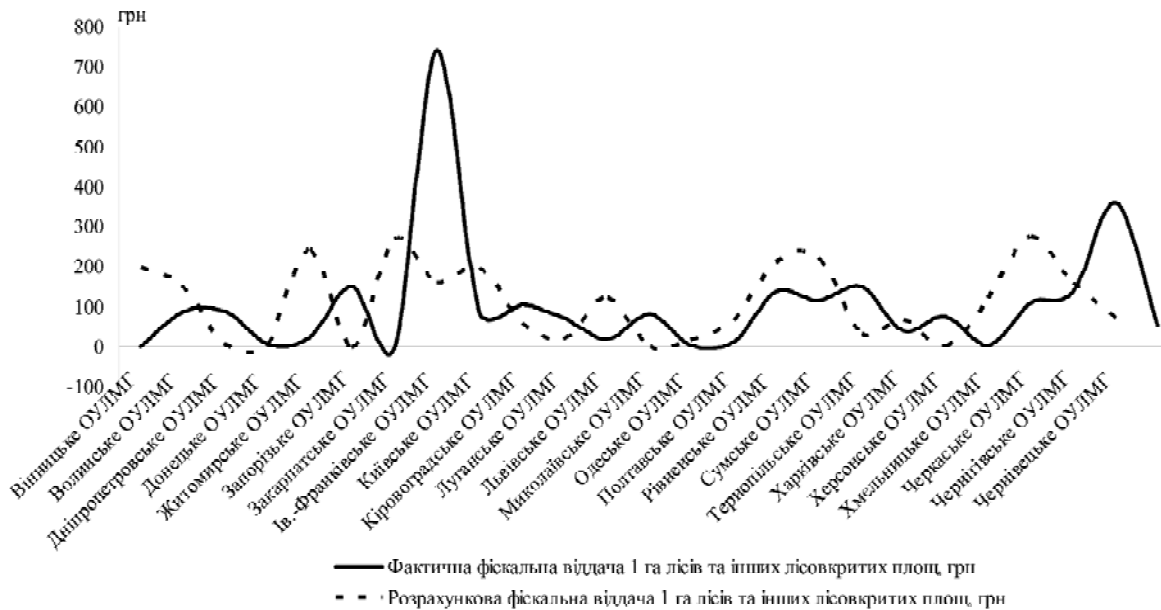
Цей показник акумулює стягнення фіскальних платежів за заготівлю деревини, другорядних лісових матеріалів, побічні лісокористування, тому його можна вважати найбільш адекватно відображаючим фінансово-економічну результативність господарського освоєння флористичної складової лісового біорізноманіття показником. Тобто показник фіскальної віддачі 1 га лісів та інших лісовкритих площ характеризує ефективність використання деревної та недревної сировинної і несіровинної складових біорізноманіття, оскільки рентна плата стягується за деревину, заготовлену в порядку рубок головного користування, рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства; недревну сировину — заготівлю грибів, ягід, деревної зелені тощо; несіровинні якості (корисні властивості лісів), які використовуються в рекреаційному лісокористуванні.

На цей показник здійснюють вагомий вплив окремі фактори, які прямо чи опосередковано пов'язані з відтворенням та використанням лісової рослинності (флористичної складової біорізноманіття) та стосуються фінансування модернізації виробничо-технічної бази ведення лісового господарства. Тому було підібрано фактори, які стосуються виробничо-господарської та фінансової діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва (постійних лісокористувачів), підпорядкованих ДАЛРУ, і передбачають залучення флористичної складової лісового біорізноманіття у господарський обіг (обсяг продукції лісового господарства; власні кошти лісогосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового господарства; фінансування 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні, за рахунок власних коштів; реалізація на 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні; рентабельність діяльності лісогосподарських підприємств; чистий прибуток лісогосподарських підприємств; площа рубок освітлення та прочищення; використання паливно-енергетичних ресурсів; витрати на експлуатацію машин та обладнання). Було використано перераховані показники за 2017 рік у розрізі областей управлінь лісового та мисливського господарства ДАЛРУ

Взаємозв'язок між результуючим показником (відкликом) та предикторами (факторами) було встановлено на основі використання елементів регресійного аналізу. На основі кореляційного аналізу було відібрано предиктори, які мають найвищу тісноту зв'язку з відкликом (власні кошти лісогосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового господарства; чистий прибуток лісогосподарських підприємств; витрати на експлуатацію машин та обладнання). Функція регресії $F(X)$ описує залежність середнього значення результативного відклику Y від заданих значень предикторів. Загальний вигляд лінійної множинної регресійної моделі з трьома предикторами можна записати у вигляді:

$$y = b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + \dots + b_n \cdot x_n + c \quad (1),$$

де $x_1 - x_n$ — відповідні фактори;
 c — випадкова величина.

Рис. 7. Фактичні та розраховані за допомогою моделі (1) значення фінансової віддачі 1 га лісів та інших лісовкритих площ за регіонами у 2017 році

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Для точного описання рівняння регресії було проведено апроксимацію значень для функції $F(X)$ на основі вихідних статистичних даних. Проводився розрахунок математичної моделі, в основі якої закладена економічна залежність фінансової віддачі 1 га лісів та інших лісовкритих площ від зміни власних коштів лісгосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового господарства, чистого прибутку лісгосподарських підприємств, витрат на експлуатацію машин та обладнання. Вибірка представлена в розрізі обласних управлінь лісового та мисливського господарства.

Фактори та результуючий показник лінійної множинної регресійної моделі такі:

y — фінансова віддача 1 га лісів та інших лісовкритих площ, грн/га;

b_0 — перетин з віссю ординат;

b_1, b_2, b_3 — вагові коефіцієнти відповідних факторів;

x_1 — власні кошти лісгосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового господарства, тис. грн;

x_2 — чистий прибуток лісгосподарських підприємств, тис. грн.;

x_3 — витрати на експлуатацію машин та обладнання, тис. грн.

Провівши математичну обробку даних за допомогою методу найменших квадратів отримали наступну регресійну статистику: коефіцієнт множинної регресії $R=0,610$; R -квадрат (коефіцієнт детермінації) $=0,372$; скоректований R -квадрат $=0,278$; F (критерій Фішера) $=3,95$; значимість $F=0,023$; спостереження $=24$.

З наведених результатів (коефіцієнту детермінації) та порівняння фактичних даних спостережень з розрахованими за допомогою детермінованої моделі, що представ-

Таблиця 1. Регресійні характеристики окремих предикторів

Показники	Вагові коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення
У-перетин	-7,5423	45,9004	-0,1643	0,8711
Власні кошти, тис. грн	0,0004	0,0003	1,2409	0,2290
Чистий прибуток, тис. грн	0,0023	0,0016	1,4171	0,1719
Витрати на експлуатацію машин та обладнання, тис. грн	-0,0002	0,0016	-0,1049	0,9175

Таблиця 2. Значення у відсотках росту фінансової віддачі лісів та інших лісовкритих площ при рості відповідних факторів, що аналізуються

Зростання окремого фактора на 1%	Власні кошти, тис. грн.	Відповідний результат зростання фінансової віддачі 1 га лісів та інших лісовкритих площ, у %	0,74%
	Чистий прибуток, тис. грн		-0,25%
	Витрати на експлуатацію машин та обладнання, тис. грн		-0,60%

лено на рисунку 7, слідує, що залежність між відкликом та предикторами середня (R -квадрат $> 0,3$) і відповідно лінійну множинну регресійну модель можна використовувати для аналізу впливу кожного окремо взятого фактора за допомогою значення коефіцієнта P -значимості.

Аналіз значимості показує вплив предиктора на відклик при фіксованому рівні інших предикторів (табл. 1). Це дозволяє провести ранжування впливу факторів на залежну змінну у наступному порядку зростання: витрати на експлуатацію машин та обладнання, власні кошти та чистий прибуток лісгосподарських підприємств, підпорядкованих обласним управлінням лісового господарства.

Виходячи з даних таблиці 1 можна записати лінійну множинну регресійну модель (1) у детермінованому вигляді:

$$y = -7,5423 + 0,0004 * x_1 + 0,023 * x_2 - 0,0002 * x_3 \quad (2).$$

Виходячи з наявної регресійної лінійної множинної залежності, доцільно розрахувати коефіцієнти еластичності для кількісної характеристики впливу кожного фактора на результуючий показник (табл. 2).

Коефіцієнти еластичності у процентному вигляді відображають зміну у відсотках фіскальної віддачі 1 га лісів та інших лісовкритих площ при відповідній зміні власні коштів, які спрямовуються на ведення лісового господарства, та чистого прибутку лісогосподарських підприємств, а також витрат на експлуатацію машин та обладнання на 1%.

Так, збільшення розміру власних коштів лісогосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового господарства, на 1% забезпечує зростання фіскальної віддачі лісів та інших лісовкритих площ на 0,74%. Водночас зростання чистого прибутку лісогосподарських підприємств, що відбувається в основному за рахунок інтенсифікації використання лісосировини для потреб деревообробного виробництва веде до незначного скорочення відклику — на 0,25%. Крім того, вагомою статтею затрат лісогосподарських підприємств є витрати на експлуатацію машин та обладнання, збільшення яких призводить до зниження розміру рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, яка спрямовується до фінансових фондів держави та територіальних громад, і відповідно до зменшення фіскальної віддачі лісів та інших лісовкритих площ на 0,6%.

Застосування показника ефективності використання флористичної складової біорізноманіття лісів на основі виявлення найбільш детермінуючих чинників, які пов'язані з фінансово-інвестиційним забезпеченням відтворення, збереження та охорони лісової рослинності, а також формування виробничо-технічної бази ведення лісового господарства, дає можливість визначати резерви збільшення фіскальної віддачі залученого у господарський обіг лісового біорізноманіття, які стосуються інтенсифікації та підвищення комплексності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, а також здійснення комплексу лісоохоронних заходів. Даний показник виступає важливою методологічною передумовою еколого-економічного оцінювання відтворення біорізноманіття лісів, оскільки забезпечує ідентифікацію основних детермінантів-стимуляторів та детермінантів-дестимуляторів, що впливають на темпи і масштаби інвестиційного забезпечення нарощення потенціалу лісового біорізноманіття.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Нинішній рівень інвестиційного забезпечення є недостатнім для забезпечення розширеного відтворення біорізноманіття лісів, що значною мірою звужує можливості лісогосподарських підприємств стосовно диверсифікації виробничо-господарської діяльності. Дефіцит інвестицій в модернізацію і реконструкцію лісогосподарської інфраструктури та виробничо-технічної бази здійснення лісогосподарських заходів може бути подоланий за рахунок нарощення інвестування лісогосподарських та лісогосподарських проектів за рахунок власних коштів, а також коштів, залучених на ринку позикового капіталу та фондовому ринку. Запропонований методичний підхід до визначення рівня ефективності використання флористичної складової біорізноманіття лісів, в основі якого закладена економічна залежність фіскальної віддачі 1 га лісів та інших лісовкритих площ

від зміни власних коштів лісогосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового господарства, чистого прибутку лісогосподарських підприємств, витрат на експлуатацію машин та обладнання, виступатиме методологічною передумовою виявлення резервів підвищення дієвості інвестування проектів розширеного відтворення лісового біорізноманіття.

Література:

1. Бондарчук О.А. Інституціональна модель екологічно орієнтованого управління використання лісових ресурсів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки. — 2016. — Випуск 21. Частина 2. — С. 138—141.
2. Васишин Р.Д. Теоретико-методологічні основи оцінювання енергетичного потенціалу деревної біомаси лісів на засадах сталого лісоуправління. Наукові праці Лісівничої академії наук України. — 2017. — Вип. 15. — С. 82—89.
3. Суска А.А. Концептуальні засади інституціоналізації ринку соціально-екологічних послуг лісу і лісових територій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2017. — Вип. 24 (2). — С. 30—32.
4. Ткач В.П. Удосконалення лісових відносин та лісоуправління в Україні. Наукові праці Лісівничої академії наук України. — 2015. — Вип. 13. — С. 24—31.
5. Шумлянський Б.В. Інноваційна модель формування інвестиційного механізму збалансованого лісокористування. Агросвіт. — 2015. — № 23. — С. 72—78.
6. Шумлянський Б.В. Фінансове забезпечення як підґрунтя формування інвестиційного середовища розвитку лісового сектору. Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 15. — С. 61—66.

References:

1. Bondarchuk, O.A. (2016), "Institutional model of ecologically oriented management of forest resources use", *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Seriya ekonomichni nauky*, vol. 21, no. 2, pp. 138—141.
  2. Vasylyshyn, R.D. (2017), "Theoretical and methodological bases for estimation of energy potential of forests' wood biomass on the basis of sustainable forest management", *Naukovi pratsi Lisivnychoyi akademiyi nauk Ukrainy*, vol. 15, pp. 82—89.
  3. Suska, A.A. (2017), "Conceptual bases of institutionalization of the market of social and ecological services of forests and forest areas", *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 24 (2), pp. 30—32.
  4. Tkach, V.P. (2015), "Improvement of forest relations and forest management in Ukraine", *Naukovi pratsi Lisivnychoyi akademiyi nauk Ukrainy*, vol. 13, pp. 24—31.
  5. Shumlyans'kyi, B.V. (2015), "Innovative model of formation of the investment mechanism of balanced forest management", *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 72—78.
  6. Shumlyans'kyi, B.V. (2015), "Financial support as a basis for the formation of an investment environment for the development of the forest sector", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 61—66.
- Стаття надійшла до редакції 22.12.2018 р.*

Н. А. Караван,
к. е. н., доцент, декан факультету менеджменту, економіки, соціології
та філології, Дніпровський державний технічний університету, м. Кам'янське

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.13

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ КРИТЕРІЇВ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

N. Karavan,
PhD, Associate Professor, Dean Faculty of Management, Economics,
Sociology and Philology of the Dnipro State Technical University, Kamianske city

CLASSIFICATION OF INVESTMENTS AND SUBSTANTIATION OF THE CHOICE OF CRITERIA FOR THEIR EFFECTIVENESS

Розглядаються питання деталізації класифікації реальних інвестицій. Побудову класифікаційного дерева інвестицій запропоновано починати із визначення мети інвестиційних розрахунків. Важливим аспектом проектного аналізу є обґрунтування критерію ефективності реальних інвестицій. Для того, щоб правильно представити розрахункову формулу критеріального показника необхідно проаналізувати дуже багато факторів: термін реалізації інвестицій, можливість одночасної реалізації декількох інвестиційних проектів, характеристики грошового потоку та інші. Ці фактори повинні знайти своє відображення у класифікаційних ознаках реальних інвестицій. Запропоновано розширити існуючу систему класифікації реальних інвестицій та доповнити такими ознаками: форма вкладень та грошових надходжень, характер вкладень, характер та час надходжень. Відповідно до цих ознак доцільно виділяти такі види інвестицій: інвестиції з ординарним та неординарним грошовим потоком; інвестиції з одноразовим та багаторазовими вкладеннями; інвестиції із перемінним та постійним грошовим потоком; інвестиції із пренумерандним та постнумерандним грошовим потоком. Представлені рекомендації стосовно вибору розрахункової формули критеріального показника в залежності від характеристик грошового потоку, який генерується реальними інвестиціями, на прикладі чистої приведеної вартості.

The questions of detailing the classification of real investments are considered.

Existing approaches contained in the economic literature differ in terms of classification and degree of detail. The authors choose the following as the main classification features: type of investments, reproductive orientation, interconnection and interdependence, sources of financing, level of risk and liquidity, efficiency, nature of participation in the investment process, etc. It is proposed to start the construction of the classification investment tree with the purpose of determining the purpose of investment calculations. So an important aspect of project analysis is the justification of the criterion of the effectiveness of real investments. In order to correctly represent the estimated formula of the criterion, many factors need to be analyzed, but first of all, determine the duration of the investment, the possibility of simultaneous implementation of several investment projects, as well as determine the type and type of cash flow. It is these factors that must be reflected in the classifications of real investment. From the point of view of the issue under consideration, the division of investments into short-term (up to one year) and long-term ones is crucial. To determine the effectiveness of long-term real investment, the following are the most commonly used indicators: net present value, internal rate of return, profitability index. The method of their determination is based on a comparison of the present value of the input and output cash flows. The presence of varieties of cash flows necessitates a more detailed study of the impact of individual characteristics of cash flow on the choice of criterion.

It is proposed to expand the existing system of classification of real investments and to supplement with the following features: the form of investments and cash receipts, the nature of investments, the nature and time of revenues. According to these signs it is expedient to allocate the following types of investments: investments with ordinary and extraordinary cash flow; investments with one-time and multiple investments; investment with variable and constant cash flow; investments with proved Post-Meridian and cash flow. Recommendations concerning the choice of the calculation formula of the criterion indicator, depending on the characteristics of the cash flow generated by real investments, are presented on the example of the net present value.

Ключові слова: інвестиції, класифікація, ефективність, критерій, ознака, грошовий потік, чиста приведена вартість.

Key words: investments, classification, efficiency, criterion, sign, cash flow, net present value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розробка та вдосконалення понятійного апарату в галузі інвестиційного менеджменту дає змогу глибше дослідити та вивчити інвестиційні процеси, форми та методи вкладення капіталу. Розвиток теорії інвестування передбачає необхідність розширення класифікації інвестицій, пошуку нових ознак класифікації та упорядкування наявних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасне розуміння категорії "інвестиції" — це важливий теоретико-методологічний фундамент для аналізу стану та організації інвестиційних процесів. Найпростішим визначенням інвестицій є їх характеристика як вкладення у капітал. Так, у економічній енциклопедії наведено наступне визначення: "інвестиції — довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку" [1, с. 630]. З точки зору інвестиційного менеджменту важливим є поділ інвестицій на реальні та фінансові.

Реальні інвестиції — це вкладення в основний капітал та у приріст матеріально-виробничих запасів [2, с. 99]. До них відносять: інвестиції в основні активи на придбання нового обладнання, в тому числі витрати на його доставку, монтаж та введення в експлуатацію; модернізацію діючого обладнання; будівництво та реконструкцію будівель та споруд тощо; інвестиції у нематеріальні активи, які пов'язані із придбанням нової технології та торгової марки; інвестиції у оборотні кошти, які передбачають забезпечення нових та додаткових запасів основних й допоміжних матеріалів; нових та додаткових запасів готової продукції; збільшення рахунків дебіторів тощо.

Питанням визначення сутності категорії "інвестиції" шляхом класифікації їх за різними ознаками присвячені роботи таких вчених-економістів: Аньшин В.М., Бланк І.А., Бочаров В.В., Гойко А.Ф., Завгородний А.Г., Ковальов В.В., Крушвиць Л., Мелкумов Я.С., Пересада А.А., Стадницький Ю.І. та багато інших. Автори розглядали різні аспекти механізму формування показників ефективності інвестицій, особливостей їх використання в інвестиційному аналізі, виділення переваг та недоліків тощо. В працях наведені різні підходи щодо класифікації інвестицій. Наприклад, Сич Є.М., Ільчук В.П. [3, с. 25] запропонували наступну послідовність побудови й аналізу класифікаційного дерева інвестицій: визначення цілей і завдань класифікації; вибір напрямів класифікації; побудова класифікаційного дерева (визначення схеми класифікації, звернення до ознак класифікації, визначення взаємозв'язків інвестицій); аналіз одержаної класифікації; прийняття рішень за результатами аналізу.

Наявність великої кількості методичних розробок потребує їх узагальнення та подальшого розвитку у напрямі розробки рекомендацій щодо практичного використання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою написання статті є дослідження та розвиток існуючої системи класифікації інвестицій за різними ознаками. Основні завдання: узагальнення існуючих підходів щодо вибору класифікаційних ознак інвестицій; деталізація та розвиток існуючої системи класифікації реальних інвестицій у напрямку врахування важливих характеристик грошових потоків, які вони генерують.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою обліку, аналізу та планування реальні інвестиції класифікуються за різними ознаками. В економічній літературі представлено багато пропозицій щодо класифікації інвестицій, які відрізняються як озна-

Таблиця 1. Класифікація реальних інвестицій

Класифікаційна ознака	Види інвестицій
За видами вкладень	Реальні, фінансові, нематеріальні
За відтворювальною спрямованістю	Валові, реноваційні, чисті
За взаємозв'язками	Прямі, супутні, сумісні
За значимістю інвестиційного процесу	Корпоративні, муніципальні, регіональні, міжрегіональні, національні, міжнародні
За об'єктами вкладень	В основні засоби, в оборотні засоби, в нематеріальні активи
За видами інвестиційних ресурсів	Кошти, основні засоби, сировина, матеріали, енергоресурси, кадрові забезпечення, інтелектуальні ресурси, майнові права
За кількістю цілей, які вирішують	Одноцільового призначення, багаточільового призначення
За джерелами фінансування	Централізовані, децентралізовані
За регіональною ознакою	Внутрішні, іноземні
За формами відтворення	Придбання цілісних майнових комплексів, нове будівництво, перепрофілювання, реконструкція, модернізація, відновлення окремих видів устаткування
За характером участі у інвестиційному процесі	Прямі інвестиції, непрямі інвестиції
За періодом інвестування	Короткострокові, довгострокові
За формами власності інвестиційних ресурсів	Приватні, державні, сумісні, іноземні
За сумісністю реалізації	Незалежні, взаємозалежні, альтернативні
За рівнем доходності	Високодоходні, середньодоходні, низькодоходні, недоходні
За рівнем ризику	Безризикові, із припустимим рівнем ризику, із критичним рівнем ризику, із катастрофічним рівнем ризику
За рівнем ліквідності	Високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні, неліквідні
За величиною ефективності	Високоєфективні, середньоєфективні, малоєфективні
За характером використання капіталу	Первинні, реінвестиції; дезінвестиції

ками класифікації, так і ступенем їх деталізації. У таблиці 1 наведено найбільш поширені ознаки класифікації та види реальних інвестицій.

На нашу думку, існуюча система класифікації реальних інвестицій може бути деталізована та розвинена. При цьому вибір ознак класифікації повинен обумовлюватися, в першу чергу, метою інвестиційних розрахунків. Так, обґрунтування критерію ефективності реальних інвестицій, вибір розрахункової формули критеріально-го показника необхідно здійснювати з урахуванням таких важливих ознак класифікації реальних інвестицій, як термін реалізації та вид грошового потоку.

Перша ознака — термін реалізації інвестиційного проекту. В економічній літературі за терміном реалізації реальні інвестиції поділяються на: 1) короткострокові, середньострокові, довгострокові; 2) інвестиції із терміном реалізації до одного року, від одного року до трьох, від трьох до п'яти, від п'яти та більше тощо. З точки зору питання, що розглядається, принциповим є ділення інвестицій на ті, термін реалізації яких не перевищує одного року, та інвестиції з терміном реалізації більшим, ніж один рік. Відповідно до цього для оцінки ефективності інвестицій необхідно застосовувати або статистичні або динамічні показники. Найбільш вживаними є такі динамічні показники: чиста приведена вартість, внутрішня норма рентабельності, індекс прибутковості. Вони базуються на техніці дисконтування і таким чином враховують дію фактору часу. Саме ці показники обирають у якості критеріальних при доведенні ефективності інвестиційних проектів.

Для спрощення та уможливлення процедури порівняльного аналізу проектів різної тривалості використовують різні методи.

Наприклад, метод ланцюгового повторення проектів протягом загального терміну дії, який реалізується за наступними етапами: розрахунок чистої приведеної вартості однократної реалізації кожного з проектів; визначення найменшого загального терміну дії проектів, протягом якого кожен з них може повторитися цілу кількість разів; визначення сумарного дисконтованого значення для кожного із проектів із урахуванням кількості разів його повторення протягом обраного періоду часу:

$$NPV(j, n) = NPV(j) \left(1 + \frac{1}{(1+i)^j} + \frac{1}{(1+i)^{2j}} + \frac{1}{(1+i)^{3j}} + \dots + \frac{1}{(1+i)^{N-1}} \right) \quad (1),$$

де $NPV(j)$ — чиста приведена вартість проекту, який триває j років; p — кількість повторень проекту; N — найменший загальний термін дії проектів, прийнятий до розрахунку.

Метод нескінченного ланцюгового повтору передбачає визначення сумарного дисконтованого значення для кожного із проектів із урахуванням можливості повторення їх реалізації необмеженої кількості разів:

$$NPV(j, \infty) = NPV(j) * \frac{(1+i)^j}{(1+i)^j - 1} \quad (2).$$

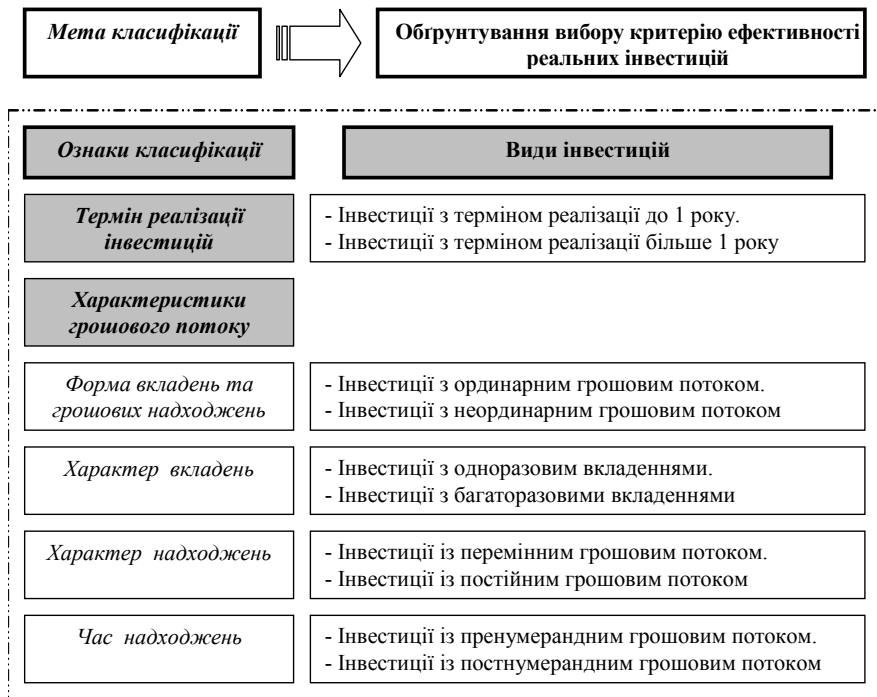

Рис. 1. Характеристики грошового потоку та класифікація інвестицій

Метод еквівалентного анuitету базується на визначенні сучасної вартості еквівалентного строкового та безстрокового анuitету:

$$PVR(i, n) = R * FM4(i, n) \quad (3),$$

$$PVR(i, \infty) = \frac{PVR(i, n)}{i} \quad (4).$$

Друга ознака — вид грошового потоку. Методика визначення динамічних показників ефективності реальних інвестицій базується на співставленні сучасної вартості вхідного та вихідного грошових потоків. Вихідний грошовий потік включає: первісні інвестиції, що здійснюються на початку строку реалізації інвестиційного проекту; додаткові інвестиції, які здійснюються протягом всього строку реалізації інвестиційного проекту. Додаткові інвестиції можуть бути викликані різними причинами: необхідністю підтримки основних засобів у працездатному стані (витрати на ремонти та технічне обслуговування); необхідністю перекваліфікації персоналу; необхідністю збільшення оборотних коштів підприємства тощо. Вхідний грошовий потік включає: прибуток, який може бути отриманим при реалізації інвестиційного проекту (за рахунок збільшення обсягів реалізації продукції, зниження витрат на виробництво продукції, росту цін у наслідок підвищення якості продукції та ін.); сума амортизаційних відрахувань; залишкова вартість обладнання (при його продажу наприкінці строку реалізації проекту); вартість вивільнених оборотних коштів (наприкінці строку реалізації проекту) тощо.

Грошовий потік в залежності від характеристик його елементів має наступні різновиди:

1) ординарний — грошовий потік, від'ємні елементи якого формуються виключно на початку періоду, що аналізується;

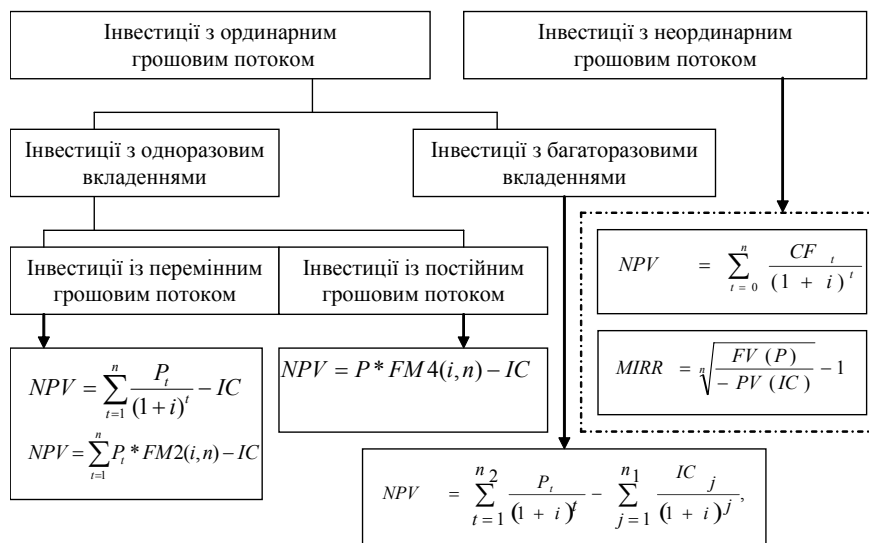

Рис. 2. Вид інвестицій та розрахункова формула NPV

2) неординарний — грошовий потік, від'ємні елементи якого формуються у будь-який період часу, що аналізується;

3) перемінний — грошовий потік, який складається із елементів, які мають різні значення;

4) постійний (ануїтет) — грошовий потік, у якому виплати здійснюються через рівні інтервали часу та всі елементи якого рівні за своїм значенням;

5) пренумерандний (авансовий) — грошовий потік, елементи якого формуються на початку кожного року протягом терміну його реалізації;

6) постнумерандний — грошовий потік, елементи якого формуються наприкінці кожного року протягом терміну його реалізації.

Вид грошового потоку — дуже важлива характеристика реальних інвестицій, яка повинна бути врахована при їх класифікації. Класифікацію, що пропонується, наведено на рисунку 1.

Наявність різновидів грошових потоків обумовлює необхідність проведення більш детального дослідження впливу окремих характеристик грошового потоку на вибір критеріального показника. На рисунку 2 наведено залежність розрахункової формули чистої приведеної вартості від виду грошового потоку. При побудові рисунка прийняті наступні умовні позначення: P_t — грошові надходження у t -ому періоді; IC — первинні інвестиції; $FM2(i, n)$ — множник дисконтування грошових надходжень у t -ому періоді; $FM4(i, n)$ — множник дисконтування ануїтетних грошових надходжень; IC_j — інвестиції у j -ому періоді; CF_t — сумарна величина грошового потоку у t -ому році; $FV(P)$ — сумарна майбутня вартість доходів (додатних елементів грошового потоку, який триває n років); $PV(IC)$ — сумарна приведена вартість інвестиційних вкладень.

Для демонстрації залежності нами було обрано показник "чиста приведена вартість" тому, що по-перше, розрахункові формули інших динамічних показників ефективності реальних інвестицій є похідними; по-друге, при оцінці одного інвестиційного проекту між критеріями ефективності інвестицій не існує будь-яких протиріч, а для вирішення можливих протиріч у інших випадках використовується саме показник чистої приведеної вартості. Виключенням є розрахунок внутрішньої норми рентабельності для неординарного грошового потоку. Внутрішня норма рентабельності такого потоку може мати декілька значень або взагалі не мати дійсних значень. При цьому висновки щодо ефективності проекту формулюються не взагалі, а для окремих інтервалів значень ставки дисконтування. Такий грошовий потік необхідно "перетворити" у ординарний шляхом дисконтування від'ємних елементів останніх періодів, або реінвестування доходів попередніх періодів. Можливо також застосування модифікованої внутрішньої норми рентабельності. Важливо, що усі формули наведені для грошового потоку постнумерандного типу.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Розвиток теорії інвестицій повинен бути спрямований на її практичне використання. Запропонований

підхід щодо деталізації існуючої системи класифікації реальних інвестицій дозволяє спростити процедуру обґрунтування критерію ефективності та вибору його розрахункової формули. Подальша деталізація класифікаційних ознак реальних інвестицій передбачає необхідність врахування факторів ризику та інфляції.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.
2. Майорова І.В. Інвестиційна діяльність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — 3-тє вид. Перероб та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 376 с.
3. Сич Є.М., Ільчук В.П., Сич О.Є., Шадура Н.Т. Класифікація інвестицій як система супідрядних понять довгострокового вкладення капіталу // Фінанси України. — 1999. — № 7. — С. 22—28.
4. Загородній А.Г., Стадницький Ю.І. Менеджмент реальних інвестицій: навч. посіб. — К.: Т-во "Знання", 2000. — 209 с.

References:

1. Mochernyj, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia], vol. 1, Vydavnychyj tsentr "Akademiiia", Kyiv, Ukraine.
  2. Majorova, I.V. (2004), Investytsijna diial'nist' [Investment activity], 3rd ed, Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
  3. Sych, Ye.M. Il'chuk, V.P. Sych, O.Ye. and Shadura, N.T. (1999), "Classification of investments as a system of subordinate concepts of long-term capital investment", Finansy Ukrainy, vol. 7, pp. 22—28.
  4. Zahorodnij, A.H. and Stadnyts'kyj, Yu.I. (2000), Menedzhment real'nykh investytsij [Real investment management], T-vo "Znannia", Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 07.12.2018 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
І. С. Онищенко,
студентка 6 курсу, магістрант,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.18

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ В БАНКАХ

Yu. Makarenko,
Doctor of Economic sciences, professor, The Dniprovsk National University named after Oles' Gonchar, Dnipro
I. Onyshchenko,
6th year student, master, The Dniprovsk National University named after Oles' Gonchar, Dnipro

THEORETICAL ASPECTS OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT IN PROBLEM INTERVENTION IN BANKS

У статті розглядаються теоретичні та методичні аспекти формування системи управління проблемною заборгованістю банку. Проблема зазначеної теми звучить як стрімке зростання обсягів проблемних кредитів і від цього страждає якість кредитних портфелів банківських установ, зростають витрати банків щодо формування резервів на можливі витрати та від цього знижується прибутковість банківської діяльності.

Також виділено її структурні складові елементи та розкрито їх сутність. Представлено аналіз останніх досліджень та публікацій саме по цій темі. Було виявлено причини появи проблемної заборгованості. Для більшого розуміння розглянуто підходи щодо визначення поняття "проблемного кредиту". Також розглянуто причини виникнення несприятливих ситуацій в процесі управління кредитною діяльністю та розглянуті джерела негативних проявів у кредитному процесі.

Визначено методичні основи функціонування системи управління проблемними кредитами банків. Розглядаються зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на рівень якості кредитного портфеля комерційних банків, що детально показано на рисунку. Запропоновано виділити, впорядкувати й відобразити управління проблемними кредитами як окремими підсистемами в рамках системи управління кредитними ризиками. Розглядаються основні принципи роботи з проблемними кредитами, а саме: оперативність, співвідношення — витрати — ефективність, послідовність і комплексність, конкурентність і прозорість. Більш глибоко були розглянуті методи реабілітації та ліквідації, які наявні у внутрішньобанківських методах управління проблемною заборгованістю.

Показано переваги та недоліки цих методів управління, за допомогою яких можна зробити певні висновки щодо того, які методи потрібно використовувати в банках. Як підсумок статті, зазначено те, що банки мають враховувати індивідуальні особливості проблемного кредиту та реально оцінювати свої можливості, запропоновано можливі напрями поліпшення стану з проблемною заборгованістю в банку, які зможуть дати можливість досягти стратегічних і тактичних фінансових цілей банку та зменшити ризики загалом.

The article deals with theoretical and methodological aspects of the formation of a system for managing the problem indebtedness of a bank. The problem of this topic sounds like a rapid increase in the volume of problem loans, and this affects the quality of credit portfolios of banking institutions, rising costs of banks for the formation of reserves for possible costs, and this reduces the profitability of banking activities. Also, its structural elements are highlighted and their essence is revealed.

The analysis of recent researches and publications on this topic is presented. The reasons for the occurrence of bad debts were identified. Also, the reasons for the occurrence of adverse situations in the process of credit activity management were considered and the sources of negative manifestations in the credit process were considered. For a better understanding, approaches to defining the concept of "problem loan" were considered. It is proposed to allocate, organize and display the management of problem loans as separate subsystems within the framework of credit risk management system.

The main principles of work with problem loans are considered, namely efficiency, ratio — costs — efficiency, consistency and complexity, competitiveness and transparency. The methodical bases of functioning of the system of problem loans management of banks are determined, external and internal factors influencing the level of quality of the credit portfolio of commercial banks are described, which are shown in detail in the figure. More dealt with the methods of rehabilitation and liquidation that are present in the intrabank methods of managing bad debts. The advantages and disadvantages of these management methods with the help of which it is possible to draw some conclusions about what methods should be used in banks.

As a summary of the article, it was noted that banks should take into account the individual features of a problem loan and really evaluate their capabilities. Possible ways of improving the situation with problematic debts in the bank are proposed, which will enable to achieve the strategic and tactical financial goals of the bank, and reduce the risks in general.

Ключові слова: проблемні кредити, непрацюючий кредит, управління проблемною заборгованістю, кредитний портфель, кредитний ризик.

Key words: problem loans, inactive loans, problem debt management, loan portfolio, credit risk.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найгострішою проблемою сучасної банківської системи України є стрімке зростання обсягів проблемних кредитів. Відтак істотне погіршення якості кредитних портфелів банківських установ призводить до зростання витрат банків щодо формування резервів на можливі втрати і, відповідно, обумовлює зниження прибутковості банківської діяльності, рівня достатності капіталу та в багатьох випадках унеможливорює їх подальшу кредитну діяльність. Зазначені обставини обумовлюють необхідність удосконалення роботи банків з управління проблемними кредитами, що дозволить активізувати кредитний процес в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням цієї проблеми займалося чимало вчених-економістів, серед яких особливу увагу привертають праці Т.М. Болгар, Б. Івасіва, О.І. Лаврушина, В.М. Марчук, Л.О. Примостки, М. Савлука та інших. Відзначаючи безсумнівну цінність та значимість проведених наукових досліджень, потрібно зауважити, що питання управління проблемними активами ще не вирішені повною мірою, оскільки зазначена проблема охоплює широке коло питань. Тож питання визначення проблемної заборгованості, вибір методів та системи управління нею потребують більш детального вивчення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Незалежно від методів управління кредитними ризиками та якості кредитного портфелю кожний банк у своїй діяльності зіштовхується з так званими "проблемними" кредитами. Кризові явища в економіці свідчать про зростання частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банків, що може призвести до неприємних наслідків, зокрема, зменшення прибутковості,

збільшення витрат на формування резервів та, навіть, до збитковості банківської установи.

МЕТА СТАТТІ

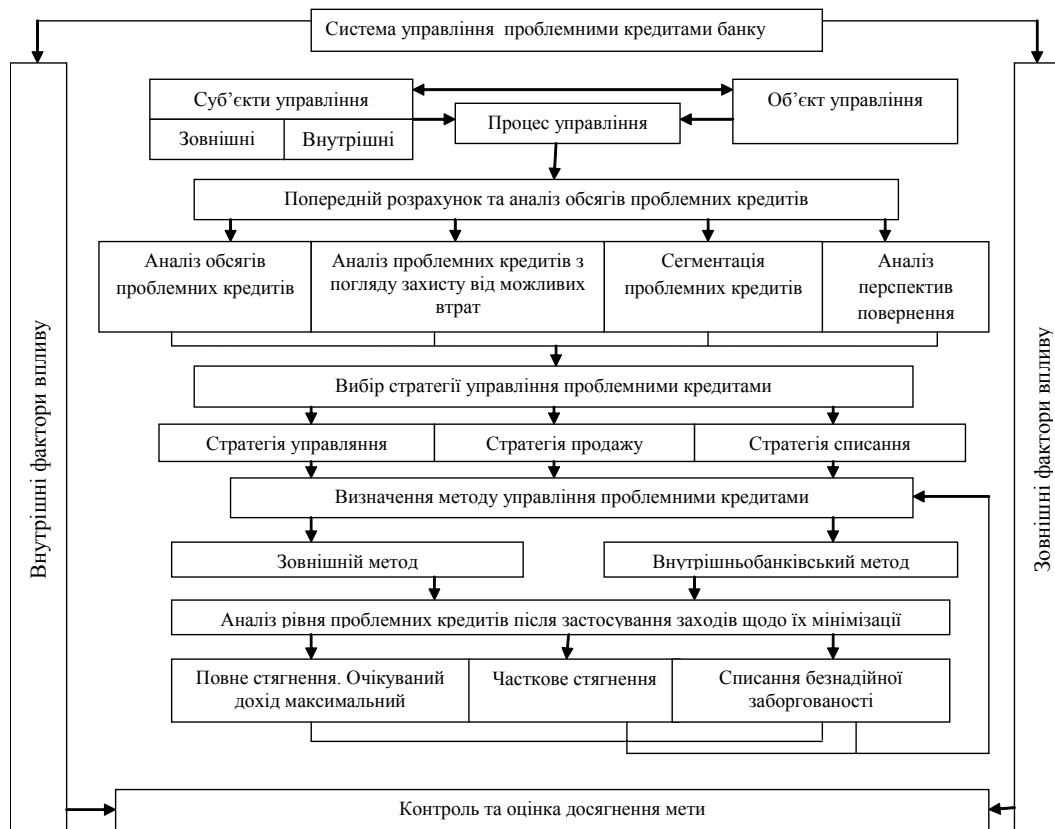
Метою статті є дослідження особливостей управління проблемними кредитами в банківській сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існує багато підходів до визначення поняття "проблемного кредиту". Наприклад, український фахівець в області менеджменту банківської діяльності, професор Л.О. Примостка визначає проблемний кредит як "кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилася вартість забезпечення, виникли обставини, які дозволяють банку мати сумнів щодо повернення кредиту" [9, с. 179]. На думку російського вченого О.І. Лаврушина, проблемний кредит — це "кредит, за яким у банку виникли сумніви стосовно його суб'єкта, об'єкта та забезпечення" [3, с. 319].

Згідно з визначенням, яке дає Міжнародний валютний фонд, проблемний кредит — це "зобов'язання, повне погашення якого сумнівне внаслідок неадекватного фінансового стану позичальника чи забезпечення за цим зобов'язанням, а також спостерігається прострочення сплати основного боргу й/або відсотків за ним більше 90 днів" [8]. Варто також відмітити, що Базельський комітет із банківського нагляду визначає проблемний кредит як "кредитний продукт, за яким є істотні порушення строків виконання зобов'язань перед банком, істотне погіршення фінансового стану боржника, істотне погіршення якості чи повна втрата забезпечення" [7].

Науковець Т. Болгар визначає проблемний кредит — кредит, за яким своєчасно не проведено один чи кілька платежів, або виникли обставини, що викликають сумніви стосовно своєчасного та повного повернення нада-

Рис. 1. Система управління проблемними кредитами банку

ного кредиту через фінансову нестійкість позичальника, недостатню забезпеченість чи незабезпеченість кредиту, або з інших причин, що впливають на можливість неповернення кредиту та відсотків за його користування позичальником [1, с. 51].

На думку І. Таранухи, "проблемна заборгованість за кредитами — це сукупність простроченої заборгованості, а також частини строкової та реструктурованої заборгованості, за якими встановлено ознаки проблемності повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансових проблем у позичальника або наявністю негативної інформації про його здатність виконати свої зобов'язання" [5, с. 135].

Отже, узагальнюючи наведені вище визначення, можна охарактеризувати проблемний кредит як кредит, за яким порушуються умови його повернення, погіршується якість забезпечення чи погіршується фінансове становище боржника.

Причини виникнення несприятливих ситуацій в процесі управління кредитною діяльністю впливають з принципів кредитування, а точніше, з їх порушення. Аналіз цих принципів дав змогу виявити, що джерелами негативних проявів у кредитному процесі є неефективне управління ліквідністю, неефективна система управління кредитною діяльністю, неефективна система ризик-менеджменту та неефективне управління ціноутворенням та витратами [10, с. 5].

Вважаємо, що методологічна основа процесу управління проблемними кредитами у системі банківського ризик-менеджменту повинна будуватися відповідно до засад системного аналізу і загальних принципів управління ризиками. Враховуючи важливість та складність

процесів управління проблемними кредитами, пропонуємо виділити, впорядкувати й відобразити управління проблемними кредитами як окрему підсистему в рамках системи управління кредитними ризиками.

Система управління — це упорядкована сукупність взаємозв'язаних елементів, які відрізняються функціональними цілями, діють автономно, але спрямовані на досягнення загальної мети. Таким чином, система управління проблемними кредитами є цілісною системою взаємопов'язаних елементів, що реалізують відповідні стратегії банківського менеджменту з управління проблемною заборгованістю.

Визначимо методичні основи функціонування системи управління проблемними кредитами банків:

а) кожна система управління складається з двох взаємопов'язаних підсистем: керуючої підсистеми або суб'єкта управління (тобто того, хто управляє) і керованої підсистеми або об'єкта управління; система управління проблемними кредитами включає зовнішні та внутрішні управлінські суб'єкти. Зовнішні суб'єкти (макроекономічний рівень) представлені законодавчими, фінансово-контрольними і державними органами регулювання, центральне місце серед яких належить НБУ. Внутрішні суб'єкти (мікроекономічний рівень) представлені керівництвом комерційного банку, кредитним комітетом та органами управління фінансовими ресурсами і ризиками. Об'єктом управління є проблемні кредити;

б) вибір стратегії управління проблемними кредитами;

в) після обрання стратегії передбачається вибір методів, які доцільніше використовувати для управління проблемною заборгованістю. Також значне місце належить інструментам обраних стратегій;

г) на формування системи управління проблемною заборгованістю важливу роль відіграє організаційна структура банку, а також рівень зв'язків з клієнтами та акціонерами банку;

д) система управління проблемними кредитами не є статичним утворенням, а постійно перебуває під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Необхідно брати до уваги конкретні економічні умови, у яких функціонує банк, і відповідно до змін в економічному середовищі вносити корективи до складу та функцій системи управління проблемними кредитами, здійснювати адаптаційні заходи.

Основними принципами роботи з проблемними кредитами є оперативність, співвідношення — витрати — ефективність, послідовність і комплексність, конкурентність і прозорість.

На наш погляд, складовими системи управління проблемними кредитами є:

- суб'єкти системи управління проблемними кредитами банку;

- об'єкт системи управління проблемними кредитами банку;

- процес управління проблемними кредитами банку, що відповідає обраній стратегії управління й охоплює ряд елементів.

Систему управління проблемними кредитами представлено на рисунку 1 [4, с. 230].

На рівень якості кредитного портфеля комерційних банків впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. На сьогодні до зовнішніх факторів, що впливають на кредитний портфель банків в Україні, можна зарахувати спад в економіці, девальвацію гривні, зниження обороту виробництва основних галузей, військові дії у східному регіоні та анексія АР Крим.

Основним внутрішнім фактором, що впливає на якість кредитного портфеля, є недостатній рівень корпоративного управління кредитними ризиками. А саме до 2009 року, прикладом цього може бути значне надання кредитів банками України в іноземній валюті для клієнтів, котрі мали дохід лише в гривнях, тому при зростанні курсу іноземної валюти до національної більшість позичальників виявились неплатоспроможними.

Також у боротьбі за клієнта банки іноді здійснювали кредитування без належного вивчення кредитоспроможності позичальника, а заставне майно не завжди було достатнім та ліквідним. У наслідок зростання рівня заборгованості за кредитами банки змушені були створювати значні резерви за активними операціями, що негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ.

На першому етапі аналізуються обсяги проблемних кредитів, здійснюється їх аналіз з погляду захисту від можливих втрат, вивчаються причини, які призвели до їх появи. Ефективний аналіз проблемних кредитів на цьому етапі передбачає проведення попередньої аналітичної роботи щодо їх якості та кількості.

Для ефективного управління проблемною заборгованістю доцільно її структурувати, тобто розбити на окремі сегменти, наприклад, за термінами простроченої заборгованості, причинами її виникнення, наявності якості застави, за кредитними продуктами і т. п. Після завершення сегментації проводиться якісний аналіз усіх отриманих підпортфелів.

Основна увага повинна приділятися оцінці перспектив стягнення заборгованості або через судове стягнення заборгованості, або добровільне звернення стягнення на предмет застави. Для обох варіантів основою для оцінки є якість і вартість застави.

На другому етапі управління проблемними активами визначається стратегія управління проблемними активами.

Здебільшого в банках є три стратегії вирішення питань із проблемними активами:

- стратегія управління полягає в тому, що утримувати проблемні активи на балансі і продовжувати шукати вирішення проблеми (головним чином або шляхом реструктуризації, або судового стягнення заборгованості). Робота з простроченою заборгованістю може виконуватися або підрозділами банку, або шляхом передачі стягнення боргів стороннім виконавцям;

- стратегія продажу полягає в тому, що проблемні кредити продаються третій стороні. Продавець може продовжувати обслуговувати портфель на основі договору про обслуговування;

- стратегія списання полягає в тому, щоб списати проблемні активи з балансу і припинити заходи щодо стягнення заборгованості.

Треба відмітити, що у банківській системі існує достатня кількість методів та інструментів управління, тому перед менеджментом банку постає проблема раціонального їх вибору та прийняття оптимальних управлінських рішень. Ці інструменти повинні враховувати економічні та адміністративні заходи, що застосовують органи банківського нагляду, регулювання і контролю для забезпечення належних обсягів проблемної заборгованості в банку.

Рішення з приводу того, які саме методи доцільніше використовувати для управління проблемною заборгованістю, повинні здійснюватися з урахуванням індивідуальних особливостей кожної угоди, обраної банком стратегії розвитку, можливості залучення фінансування для підтримки ліквідності, а також наявності вільних фінансових коштів, часу і кваліфікованого персоналу для побудови власної структури щодо роботи з проблемною заборгованістю.

Також треба всебічно зважувати всі переваги і недоліки, прогнозувати доходи і витрати, у тому числі з урахуванням питань оподаткування.

На цьому етапі потрібно керуватися такими критеріями вибору методів управління проблемними кредитами при реалізації обраної стратегії:

- грошові витрати банку на реалізацію обраного методу управління;

- складність реалізації обраного методу управління проблемними кредитами;

- врахування зовнішніх ризиків на стан проблемної заборгованості позичальників перед банком. Урахування цього критерію необхідно при виборі будь-якого стратегічного рішення банку. Цей критерій включає залежність ситуації й обраного методу від зовнішніх чинників, таких як зміна вартості застави, кон'юнктура ринку, зміни курсу валют, девальвація гривні, зростання темпів інфляції;

- вплив обраних методів на репутацію банку. Цей критерій передбачає правомірність стратегії менедж-

Таблиця 1. Переваги та недоліки методів управління проблемною заборгованістю

МЕТОДИ		ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
ВНУТРІШНІ	Реабілітація заборгованості	Можливість продовження співпраці з клієнтом-позичальником. Повернення заборгованості в повному обсязі	Погіршення якості кредитного портфеля; ускладнення системи управління активами; трудові та часові витрати
	Ліквідація заборгованості	Звільнення балансу від проблемної заборгованості. Зменшення витрат на формування резервів	Додаткові фінансові витрати. Можливий негативний вплив на репутацію
ЗОВНІШНІ	Продаж проблемної заборгованості в управління третій особі (колекторській компанії)	За рахунок повернення кредитів наявне незначне поліпшення ліквідності. Немає потреби збільшувати штат працівників банку	Проблемні кредити залишаються на балансі банку та продовжують відображатися у фінансовій звітності. Витрати на оплату послуг колекторської компанії
	Сек'юритизація активів	Покращується структура балансу та збільшується ліквідність	Витрати на переведення заборгованості в цінні папери та на їх розміщення
	Продаж проблемної заборгованості непов'язаним фінансовим компаніям у вигляді факторингових операцій	Поліпшується структура кредитного портфеля. Звільняються резервні кошти банку. Зменшення операційних витрат (за рахунок витрат на обслуговування проблемного кредиту). Збільшення ліквідності	Неповне відшкодування проблемної заборгованості (за рахунок оплати послуг факторингової компанії). Неправомірність продажу проблемної заборгованості фізичних осіб факторинговій компанії
	Продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу	Оптимізація структури балансу. Звільняються резервні кошти. Зменшується тиск на регулятивний капітал	Ліквідність не збільшується. Значні втрати при продажі проблемної заборгованості

менту проблемних боргів і збереження можливості подальшої співпраці банку з позичальником;

— врахування внутрішніх ризиків на стан проблемної заборгованості позичальників;

— гарантованість результату. Цей критерій досить специфічний, але саме він, перш за все, визначає ефективність управління проблемними активами.

Виділяють зовнішні методи та внутрішньобанківські методи управління проблемною заборгованістю. Якщо вести мову про внутрішньобанківські методи, то їх поділяють на методи реабілітації та ліквідації.

Метод реабілітації передбачає розробку та реалізацію спільного з позичальником плану дій щодо повернення заборгованості. Зокрема досить поширеним кроком є реструктуризація кредиту. Світова практика виробила різні способи реструктуризації: кредитні канікули, зміна схеми погашення кредиту з класичної на ануїтетну, пролонгація кредиту, конверсія валюти, прощення пені та штрафних санкцій, зниження відсоткової ставки.

На думку І. Осадчого, для доцільності проведення реструктуризації необхідне виконання наступної умови: грошовий потік, який генерується поточним бізнесом позичальника, після проведення реструктуризації має перевищувати грошовий потік від ліквідації [6, с. 42—43].

Метод ліквідації передбачає повернення кредиту через реалізацію застави чи за рахунок оголошення боржника банкрутом та продажу його активів. Такий метод, зазвичай, обирається за неможливості реабілітації заборгованості.

До основних зовнішніх методів можна віднести передачу проблемної заборгованості в управління третій особі (колекторській компанії), сек'юритизація активів, продаж проблемної заборгованості непов'язаним фінансовим компаніям у вигляді факторингових операцій та продаж (передачу) проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore / offshore).

Науковці (Т.М. Болгар, В.М. Марчук та ін.), вивчаючи управління проблемними кредитами вітчизняних

банків у сучасних умовах господарювання, виділяють переваги та недоліки банківських методів управління проблемною заборгованістю (табл. 1) [2; 5].

Таким чином, зробимо висновок, що банки у процесі роботи з проблемними кредитами можуть застосовувати два основні методи управління — реабілітацію і ліквідацію. У випадку неефективності превентивного внутрішньобанківського управління можуть застосовуватися зовнішні методи. При виборі методу управління проблемною заборгованістю має обиратись такий метод, при якому буде повернена максимальна частина заборгованості за мінімальних затрат з боку банку.

Отже, кожний з методів управління проблемною заборгованістю має певні переваги та недоліки.

Вибір конкретного методу, на наш погляд, має здійснюватися, враховуючи індивідуальні характеристики проблемного кредиту та потенційні перспективи його повернення.

Вибір методу в процесі управління приймається керівництвом банку залежно від конкретних обставин та результатів попереднього аналізу проблемного кредиту. Найприйнятнішим варіантом завжди вважається такий перегляд умов кредитної угоди, який надає і банку, і позичальнику шанс на поновлення нормальності діяльності. Однак при цьому варто пам'ятати про мету, яка полягає в максимізації ймовірності повного повернення коштів банку.

На четвертому етапі проводиться аналіз проблемних активів після здійснення заходів щодо зниження їхнього рівня. Якщо спостерігається повне стягнення проблемної заборгованості, то зрозуміло, що очікуваний дохід максимальний і мета управління проблемною заборгованістю досягнута повністю. Якщо на цьому етапі обсяг проблемних кредитів є меншим, ніж до проведення заходів щодо зниження їхнього рівня, то робиться висновок про те, що заборгованість стягнута частково, слід повернутися до етапу визначення методу управління проблемними активами й обрати один із методів остаточного погашення боргу. Якщо ж обсяг про-

блемних кредитів на цьому етапі дорівнює заборгованості до проведення заходів щодо зниження їхнього рівня, то заходи виявилися невдалими, тому необхідно провести аналіз проблемних активів на можливість списання і прийняти рішення про те, чи повернутися до етапу визначення методу управління проблемними активами з метою обрати інший спосіб стягнення заборгованості, або доцільніше відмовитися від її стягнення.

ВИСНОВКИ

На сьогодні банківська система України змушена функціонувати в складному та нестабільному середовищі. Це знайшло своє відображення в значному погіршенні якості кредитного портфеля банківських установ протягом останніх років. Частка проблемної заборгованості в банківських активах є досить великою, що, з часом, може призвести до виникнення проблем із платоспроможністю та ліквідністю та, навіть, до банкруства. Крім цього, банківська установа несе додаткові витрати, пов'язані з обслуговуванням проблемної заборгованості, які іноді можуть дорівнювати прямим збиткам від неповерненої позики. Таким чином, особливу увагу потребує підвищення ефективності управління проблемними кредитами. Реалізація науково-обґрунтованих підходів до організації системи управління проблемними кредитами дозволить банкам протистояти дії різноманітних негативних факторів та уникнути багатьох неприємних наслідків.

Наведена система управління включає аналіз наявної проблемної заборгованості, вибір стратегії та методів управління нею, оцінку та контроль досягнення мети. Особливе місце в системі управління проблемною заборгованістю займає вибір оптимального методу управління. Аналіз переваг та недоліків основних методів управління проблемними кредитами свідчить про те, що немає єдиного універсального для всіх банків методу. Банки мають враховувати індивідуальні особливості проблемного кредиту та реально оцінювати свої можливості.

Таким чином, ефективне функціонування запропонованої системи управління проблемними кредитами банку дасть змогу досягнути стратегічних і тактичних фінансових цілей банку, сприятиме зниженню ризиків, що позитивно вплине на забезпечення фінансової стійкості комерційного банку та банківської системи загалом.

Література:

1. Болгар Т.М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику / Т.М. Болгар // Економічний нобелівський вісник. — 2014. — № 1. — С. 50–58.
2. Болгар Т.М. Управління проблемними кредитами вітчизняних банків у сучасних умовах господарювання / Т.М. Болгар // Бізнес Інформ. — 2014. — № 1. — С. 248–255.
3. Лаврушин О.И. Банковский менеджмент: учебник / О.И. Лаврушин. — М.: КНОРУС, 2009. — 560 с.
4. Ларіонова К.Л. Формування системи управління проблемними кредитами [Електронний ресурс] / К.Л. Ларіонова, І.В. Гоменюк // Вісник Хмельницького націо-

нального університету 2017. — № 5. — С. 227—232; Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/6206/1/17.pdf>

5. Марчук В.М. Шляхи поліпшення управління проблемними активами банківської системи України [Електронний ресурс] / В. П. Марчук // Ефективна економіка. — 2011. — № 9. — Режим доступу: <http://www.m-nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=685>

6. Осадчий І. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними активами банків України / І. Осадчий // Вісник Української академії банківської справи. — 2011. — № 1. — С. 39—44.

7. Офіційний сайт Базельського комітету з банківського нагляду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bis.org/bcbs/index.htm>

8. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>

9. Примостка Л.О. Управління банківськими ризиками. Навч. посібник / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін. — К.: КНЕУ, 2007. — 600 с.

10. Ткач І.І. Моделювання кредитного процесу в банківській установі: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 / І.І. Ткач; Львів, нац. ун-т ім. І. Франка — Л., 2005. — 22 с.

References:

1. Bolhar, T.M. (2014), " Problem loans of banks as a result of the implementation of credit risk ", *Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk*, vol. 1, pp. 50—58.
2. Bolhar, T.M. (2014), " Management of problem loans of domestic banks in modern economic conditions ", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 248—255.
3. Lavrushyn, O.Y. (2009), *Bankovskyy menedzhment*, [Banking management], M.: KNORUS, Ukraine.
4. Larionova, K. L. (2017), "Formation of a system for managing problem loans", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, [Online], vol 5, available at: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/6206/1/17.pdf> (Accessed 3 Oct 2018).
5. Marchuk, V. M. (2011), " Ways to improve the management of troubled assets of the banking system of Ukraine", *Efektyvna ekonomika*. [Online], vol. 9, available at: <http://vzv.m.nayka.tsom.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=685> (Accessed 3 Sept 2018).
6. Osadchyj, I. (2011), " Ways to improve the work with problem assets of Ukrainian banks", *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, vol. 1, pp 39—44.
7. The official sait Bazel's'koho komitetu z bankivs'koho nahliadu (2018), available at: <https://vzv.bis.org/btsbs/indekh.htm> (Accessed 15 Oct 2018).
8. The official sait International Monetary Fund (2018), available at: <http://vzv.imf.org> (Accessed 15 Oct 2018).
9. Prymostka, L.O. Chub, P.M. and Karcheva, H.T. (2007), *Upravlinnia bankivs'kymy ryzykamy*, [Management of bank risks], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
10. Tkach, I.I. (2005), "Modeling a credit process in a banking institution", Ph.D. Thesis, I. Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2018 р.

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
А. С. Веровкіна,
магістрант ОА-17,
Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕВІРКИ ГРОШОВИХ КОШТІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ВАЛЮТІ

T. Melikhova,
Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Cand. Sci. (Econ.), associate professor,
Zaporizhzhia State Engineering Academy
A. Verovkina,
magistrate AA-17, Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF CHECKING METHOD OF CASH ASSETS IN NATIONAL CURRENCY

Неможливо представити операційну, фінансову та інвестиційну діяльність підприємства без грошових коштів у національній валюті. Важливою умовою для забезпечення їх збереження та правильності здійснення обліку є вчасне та правильне документальне оформлення касових операцій при надходженні, вибутті та зберіганні грошових коштів на підприємстві. Для забезпечення цього необхідне проведення перевірки правильності, своєчасності та законності оформлення грошових коштів у національній валюті. Тому важливим питанням на сьогодні є методика аудиту грошових коштів у національній валюті для підвищення ефективності діяльності підприємства.

Метою роботи є удосконалення методики аудиту грошових коштів у національній валюті для підвищення ефективності діяльності підприємства.

Метою аудиту грошових коштів у національній валюті є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснених операцій з грошовими коштами підприємства і правильності їх відображення в обліку. Метою аудиту грошових коштів у національній валюті є встановлення відповідності застосовуваної в організації методики обліку грошових коштів у національній валюті, що діють в Україні в періоді, коли відбувається перевірка, нормативним документам, для того щоб сформулювати думку про достовірність бухгалтерської звітності в усіх суттєвих аспектах.

Завдання проведення аудиту грошових коштів у національній валюті: перевірка правильності оформлення прибуткових та видаткових касових ордерів; перевірка своєчасності та повноти відображення руху готівки в касовій книзі та в звіті касира; перевірка дотримання встановленого ліміту готівки в касі; перевірка стану обліку касових операцій.

Удосконалена методика аудиту грошових коштів у національній валюті, яка на відміну від сучасних включає: анкету, загальний план проведення аудиту, програму аудиту, що дасть змогу аудиторам охопити всі аспекти обліку касових операцій на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку грошових коштів у національній валюті, вчасно виявити порушення, провести якісний внутрішній аудит та підвищити ефективність діяльності підприємства. Крім того, для якісного подання інформації, розроблено робочі документи для перевірки грошових коштів у національній валюті.

It is impossible to imagine operating, financing and investing activity without cash assets in national currency. The important condition for providing their saving and correctness of carrying out of

accounting is well-timed and right execution of documentation of cash transactions when takings, outflow and keeping cash assets in the enterprise.

In order to provide this it is necessary to check correctness, well-timed and legality of execution of cash assets in national currency. Therefore today the crucial issue is the audit method of cash assets in national currency for increasing effectiveness of enterprise activity.

The aim of the article is the improvement of the audit method of cash assets in national currency for increasing effectiveness of enterprise activity.

The goal of audit of cash assets in national currency is the establishment of legality; reliability and appropriateness of carried out operations with cash assets of enterprise and correctness of their reflection in accounting. The goal of audit of cash assets in national currency is to establish accordance of accounting method of cash in national currency, which act in that period in Ukraine when the checking take place, to normative documents in order to form the opinion on the reliability of accounting in all significant aspects.

The tasks of carrying out audit of cash assets in national currency are: the checking of correctness of execution of cash warrant income and spending cash order; the checking of timeliness and completeness of reflection of cash flow in cash book and cashier's report; the checking of keeping with established cash limit in the cashier; the checking of the state of cash transactions accounting.

The improved audit method of cash assets in national currency, which in contrast to modern methods, includes questionnaire, general audit plan, and audit programme. It will allow the auditor to cover all aspects of cash transactions accounting in the enterprise, to investigate correctness, actuality, legality of the reflection of cash assets in national currency in accounting; to discover violation in time; to conduct quality internal audit and to increase the effectiveness of the enterprise. Moreover, the working papers for checking of cash assets in national currency were elaborated in order to provide quality reporting.

Ключові слова: аудит, грошові кошти, ефективність, касові операції, перевірка, програма, робочий документ.

Key words: audit, cash assets, effectiveness, cash transactions, checking, programme, working paper.

ВСТУП

Неможливо представити операційну, фінансову та інвестиційну діяльність підприємства без грошових коштів у національній валюті. Важливою умовою для забезпечення їх збереження та правильності здійснення обліку є вчасне та правильне документальне оформлення касових операцій при надходженні, вибутті та зберіганні грошових коштів на підприємстві. Для забезпечення цього необхідним є проведення перевірки правильності, своєчасності та законності оформлення грошових коштів у національній валюті. Тому важливим питанням на сьогодні є методика аудиту грошових коштів у національній валюті для підвищення ефективності діяльності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями аудиту грошових коштів у національній валюті займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Гончарук Я.А., Гордієнко Н.І., Давидов Г.М., Дерій В.А., Іванова Н.А., Карпенко М.Ю., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Огійчук М.Ф., Піча Ю.В., Савченко В.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають таке питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних

аспектах проведення аудиту грошових коштів у національній валюті. Проте саме питання розробки програми аудиту грошових коштів у національній валюті для підвищення ефективності підприємства розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є розробка програми аудиту грошових коштів у національній валюті для підвищення ефективності діяльності підприємства.

Метою аудиту грошових коштів у національній валюті є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснених операцій з грошовими коштами підприємства і правильності їх відображення в обліку. Метою аудиту грошових коштів у національній валюті є встановлення відповідності застосовуваної в організації методики обліку грошових коштів у національній валюті, що діють в Україні в періоді, коли відбувається перевірка, нормативним документам, для того щоб сформулювати думку про достовірність бухгалтерської звітності в усіх суттєвих аспектах.

Завдання проведення аудиту грошових коштів у національній валюті: перевірка правильності оформлення прибуткових та видаткових касових ордерів; перевірка своєчасності та повноти відображення руху готів-

Таблиця 1. Анкета перевірки грошових коштів у національній валюті

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Скільки років Ви працюєте на підприємстві?				
	0-1				
	1-5				
2	Що впливає на розмір ліміту каси:				
	- обсяг касових оборотів (надходжень і витрат)				
	- установленні строки здачі готівки				
3	Надходження готівки до каси підприємства оформляється прибутковими касовими ордерами за формою № КО-1?				
	- місцезнаходження підприємства				
	- місцезнаходження підприємства оформляється прибутковими касовими ордерами за формою № КО-1?				
4	Хто повинен підписувати ПКО:				
	- касир				
	- менеджер				
	- головний бухгалтер				
	- керівник				
5	Чи можна видавати грошові кошти особі, яка не зазначена у видатковому документі?				
	- касир				
	- менеджер				
	- головний бухгалтер				
	- керівник				
6	Видача грошей іншій особі здійснюється тільки за дорученням?				
	- касир				
	- менеджер				
	- головний бухгалтер				
	- керівник				
7	Коли відкривається касова книга підприємством:				
	- кожного місяця				
	- кожного дня				
	- раз на квартал				
	- раз на рік				
8	На якому рахунку обліковується «Каса в національній валюті»:				
	- 301				
	- 302				
	- 311				
	- 312				
9	Чи є на підприємстві наказ про облікову політику				
Перевірка правильності обліку грошових коштів у національній валюті					
10	Одержано з поточного рахунка в національній валюті готівку для різних цілей:				
	- Дт 301 Кт 311				
	- Дт 311 Кт 302				
11	Одержано готівку з поточного рахунка в іноземній валюті для виплати авансу з відрахування:				
	- Дт 311 Кт 301				
	- Дт 302 Кт 311				
12	Надійшла в касу виручка за продукцію власного виробництва:				
	- Дт 301 Кт 731				
	- Дт 311 Кт 361				
13	Отримано готівкою до каси внесок до статутного Фонду:				
	- Дт 301 Кт 40				
	- Дт 46 Кт 30				
14	Виплачено з каси працівникам підприємства заробітну плату:				
	- Дт 661 Кт 301				
	- Дт 301 Кт 311				
15	Повернуто гроші в касу підзвітними особами:				
	- Дт 301 Кт 371				
	- Дт 301 Кт 372				
16	Повернуто касиром нестачу грошових коштів у касу:				
	- Дт 301 Кт 661				
	- Дт 301 Кт 311				
17	Чи проводиться аналіз касових операцій?				
	- Дт 301 Кт 375				
	- Дт 301 Кт 376				

ки в касовій книзі та в звіті касира; перевірка дотримання встановленого ліміту готівки в касі; перевірка стану обліку касових операцій.

Анкету перевірки операцій при аудиті грошових коштів у національній валюті подано в таблиці 1. У програмі аудиту грошових коштів у національній валюті

відображає основні процедури для вирішення основних завдань аудиторської перевірки.

Одержавши в процесі попереднього планування дані та необхідну інформацію, внутрішній аудитор починає розробку загального плану внутрішнього аудиту грошових коштів у національній валюті (табл. 2). Внутрішній

Таблиця 2. Форма загального плану проведення внутрішнього аудиту грошових коштів у національній валюті

Етапи аудиту	Процедури аудиту	ПІБ перевіряючого	Термін перевірки
1	2	3	4
Підготовчий	Анкетування, планування проведення аудиту касових операцій		
Основний	Перевірка правильності оформлення прибуткових та видаткових касових ордерів		
	Перевірка своєчасності та повноти відображення руху готівки в касовій книзі та в звіті касира		
	Перевірка дотримання встановленого ліміту готівки в касі		
	Перевірка стану обліку касових операцій		
Заключний	Документальне оформлення результатів перевірки		

аудит грошових коштів у національній валюті підприємства авторами рекомендується проводити в кілька етапів.

Процедури внутрішнього аудиту будуть залежати від рівня довіри до результатів попереднього внутрішнього аудиту. Якщо внутрішній аудит буде базуватися на даних попереднього внутрішнього аудиту, то необхідно уважно вивчити його робочі документи або детальний облік грошових коштів у національній валюті, чи адекватним був підхід попереднього внутрішнього аудитора. Робочу програму внутрішнього аудиту грошових коштів у національній валюті наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Форма програми внутрішнього аудиту касових операцій

Процедури аудиту	Мета внутрішнього аудиту	Завдання внутрішнього аудиту	Джерела інформації для аудиту	Код робочих документів	ПІБ перевіряючого	Термін проведення аудиту
1	2	3	4	5	6	7
Перевірка правильності оформлення прибуткових та видаткових касових ордерів	Впевнитися у правильності оформлення прибуткових та видаткових касових ордерів відповідно до Положення 148	- Перевірити наявність первинних документів; - перевірити заповнення усіх реквізитів у прибуткових та видаткових касових ордерах	Прибуткові касові ордери, видаткові касові ордери	РДКО-1.1, РДКО-1.2		
Перевірка своєчасності та повноти відображення руху готівки в касовій книзі та в звіті касира	Впевнитися у своєчасності та повноті відображення руху готівки в касовій книзі та в звіті касира	- Перевірити відповідність касової книги даним звіту касира; - перевірити правильність визначення залишків коштів на кінець дня у касовій книзі	Касова книга, звіт касира	РД-КО-2		
Перевірка дотримання встановленого ліміту готівки в касі	Впевнитися у дотриманні встановленого ліміту готівки в касі	Перевірити відповідність залишків готівки встановленому ліміту готівки в касі	Касова книга, розрахунок ліміту готівки в касі	РДКО-3		
Перевірка стану обліку касових операцій	Впевнитися у правильності обліку касових операцій	Перевірка правильності рознесення касових операцій до відповідних рахунків	Касова книга, прибуткові касові ордери, видаткові касові ордери, журнал 1, головна книга	РДКО-4		

Таблиця 4. Форма робочого документа внутрішнього аудитора РДКО-1.1 — перевірка правильності оформлення прибуткових касових ордерів

Наявність реквізитів у Прибутковому касовому ордері							
Номер документа	Дата складання	Сума, грн	Код цільового призначення	Від кого прийнято	Підпис		Кореспондуючий рахунок, субрахунок
					Гол. бухгалтера	Касира	

Таблиця 5. Форма робочого документа внутрішнього аудитора РДКО-1.2 — перевірка правильності оформлення видаткових касових ордерів

Наявність реквізитів у Видатковому касовому ордері									
Номер документа	Дата складання	Сума, грн	Код цільового призначення	Кому видано	Підпис				Кореспондуючий рахунок, субрахунок
					Керівника	Гол. бухгалтера	Касира	Одержувача	

Таблиця 6. Форма робочого документа внутрішнього аудитора РДКО-2 — перевірка своєчасності та повноти відображення руху готівки в касовій книзі та в звіті касира

Касова книга					Звіт касира					Відхилення	
Дата	Номер документа	Назва документа	Підпис	Сума, грн	Дата	Номер документа	Назва документа	Підпис	Сума, грн	Дата	Сума, грн

Таблиця 7. Форма робочого документа внутрішнього аудитора РДКО-3 — перевірка дотримання встановленого ліміту залишку готівки в касі (грн)

№ з/п	Період (дні)	Установлений ліміт каси, грн	Фактичні залишки готівки в касі, грн	У тому числі в дні виплат на оплату праці за видатковими відомостями, грн	Перевищення встановленого ліміту каси (колонка 4 - колонка 5 - колонка 3), грн
1	2	3	4	5	6

Таблиця 8. Форма робочого документа внутрішнього аудитора РДКО-4 — перевірка правильності відображення в обліку касових операцій

Зміст операції	За даними підприємства			За даними внутрішньому аудиту			Виправлення		
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн

Для вирішення поставлених завдань внутрішнього аудиту грошових коштів у національній валюті пропонуємо робочі документи внутрішнього аудитора, які, на думку авторів, стануть обґрунтованими доказами якісного внутрішнього аудиту грошових коштів у національній валюті (табл. 4 — 8).

ВИСНОВКИ

Удосконалена методика аудиту грошових коштів у національній валюті, яка на відміну від сучасних включає: анкету, загальний план проведення аудиту, програму аудиту, що дасть змогу аудиту охопити всі аспекти обліку касових операцій на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку грошових коштів у національній валюті, вчасно виявити порушення, провести якісний внутрішній аудит та підвищити ефективність діяльності підприємства. Крім того, для якісного подання інформації, розроблені робочі документи для перевірки грошових коштів у національній валюті.

Література:

- Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
- Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2013. — № 2. — С. 97—106.
- Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві

/ Т.О. Меліхова, О. Буркова // Економічний аналіз. — 2012. — Вип. 11. — Ч. 4. — С. 257—264.

6. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.

7. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 2. — С. 24—32.

8. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.

9. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.

10. Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник. — Ч. 2 / А. П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.

11. Макаренко А.П. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Економічний вісник Запорізької державної, 2016. — № 6. — С. 164—171.

12. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на прибуток для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.М. Бикова // Агросвіт. — 2017. — № 1—2. — С. 19—25.

13. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 34—39.

14. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту екологічного податку для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.С. Зуб // Ефективна

економіка, 2016. — № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>

15. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя. — 2012. — № 2. — С. 106—114.

16. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

17. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава. — 2018. — № 1. — С. 69—75.

18. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // Агросвіт. — 2018. — № 2. — С. 63—70.

19. Меліхова Т.О. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.В. Троян // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 20. — С. 33—37.

20. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Агросвіт: Науково-практичний журнал. — 2018. — № 2. — С. 45—51.

21. Макаренко А.П. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, М.В. Кутова // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал. — 2018. — № 2. — С. 18—23.

22. Макаренко А.П. Удосконалення виробничих витрат на промислових підприємствах / А.П. Макаренко, С.А. Рамазанова // Економіка та держава Науково-практичний журнал. — 2018. — № 1. — С. 20—26.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. and Manojlo, T.V. (2013), "Develop a program audit of cash transactions to improve the efficiency of enterprise activity", *Rehional'na biznes-ekonomika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 97—106.

4. Melikhova, T.O. and Novos'olova, K.O. (2012), "Improvements documentary providing audit settlements with accountable persons for the purpose of quality inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrainy*, vol. 36, pp. 108—116.

5. Melikhova, T.O. and Burkova, O. (2012), "Develop a program effectiveness audit of the use of fixed assets in the enterprise", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 11, no. 4, pp. 257—264.

6. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formirovanye, kontrol, efektyvnist [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.

7. Melikhova, T.O. and Havrylenko, F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta*

dosvid, vol. 2, pp. 24—32.

8. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

9. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012) "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrainy*, vol. 36, pp. 108—116.

10. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyt*, [The theory and practice of documenting in accounting and audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

11. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016) "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

12. Melikhova, T.O. and Bykova, M.M. (2017), "Development of a profit tax audit program to increase the financial safety of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

13. Melikhova, T.O. and Boyko, M.YU. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

14. Melikhova, T.O. and Zub, O.S. (2016), "Development of Environmental Tax Audit Program for Increasing Financial Safety of an Enterprise", *Efektivna ekonomika*, <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>, vol. 12.

15. Podmeshalska, YU.V. (2012), "Improving the assessment of the quality of internal control at the enterprise", *Ekonomichnyy visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2, pp. 106—114.

16. Salyha, S.YA. and Melikhova, T.O. (2011), "Audit of Taxes of Business Entities" KPU. Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69-75.

18. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

19. Melikhova, T.O. and Troyan, O.V. (2017), "Analysis of the impact of the tax burden on the level of tax security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.

20. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short-term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.

21. Makarenko, A.P. and Kutova, M.V. (2018), "Audit of income from sales of products as an effective increase in the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 18—23.

22. Makarenko, A.P. and Ramazanov, S.A. (2018), "Improvement of production costs at industrial enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 20—26.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2018 р.

Д. Д. Третьак,
к. е. н., доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та фінансово-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
Я. С. Поруба,
студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.30

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АВТОТРАНСПОРТНОМУ СТРАХУВАННІ

D. Tretyak,
PhD in Economics, assistant professor, assistant professor of the Department of Insurance,
Banking and Risk Management, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ya. Poruba,
magister, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INNOVATION IN MOTOR TRANSPORT INSURANCE

На сучасному етапі неможливо обійтися без інновацій, тому що інновації завжди асоціюються із затребуваністю нововведень у конкретній ситуації і наявністю інвестиційного потенціалу.

Інновації у страхуванні є головним завданням страхової компанії. Їх зміст полягає в тому, щоб, використовуючи найкращі вітчизняні та світові традиції, створити таку економічну, організаційну систему взаємовідносин страховиків з державою, користувачами страхових послуг, яка могла б гнучко, оперативно реагувати на всі тенденції в розвитку споживчого попиту, пропонуючи сучасні види страхових послуг конкретним клієнтам, зберігши доступність страхування для самих різних верств населення, незалежно від віку, роду занять, одержуваних доходів та інших факторів.

Сучасний стан ринку страхування вимагає від страховиків підвищення стандартів роботи через впровадження інноваційних продуктів.

Розвиток автотранспортного страхування у світі та Україні набуває популярності. Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів — один із найпоширеніших і найпопулярніших видів страхування відповідальності в усьому світі. Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів є обов'язковим на території всіх країн Європи. Відсутність у власника транспортного засобу страхового поліса такої відповідальності вважається серйозним правопорушенням, яке карається штрафом або навіть тюремним ув'язненням.

Споживачі цих послуг усвідомлюють їх значимість. Велике розповсюдження інформаційних та цифрових технологій дає нові можливості для зростання додаткових премій, покращання якості обслуговування споживачів, кращої селекції страхових ризиків, запобіганню настанню збитків. Для підвищення ефективності конкурентної боротьби страховики знаходять можливість для отримання та обробки телеметричної інформації з пристроїв та сенсорів, інформації, одержаної у потоковому режимі з соціальних мереж та зовнішніх джерел, а також здійснювати моніторинг за інформацією з натільних пристроїв. У науковому дослідженні розкрито місце та роль інновацій в автотранспортному страхуванні. Розглянуто фактори впливу на впровадження інновацій в автотранспортному страхуванні, розглянуто інноваційні технології в обов'язковому страхуванні цивільно-правової відповідальності, проаналізовано продуктивні інновації у добровільному майновому страхуванні, розглянуто фінансові технології у страхуванні.

At the moment, it is impossible to do without innovation, because innovations are always associated with the demand for innovations in a particular situation and the availability of investment potential.

Innovation in insurance is the main task of the insurance company. And their content is that using the best domestic and world traditions to create such an economic, organizational system of interrelations between insurers with the state, users of insurance services that could flexibly respond promptly to all trends in the development of consumer demand, offering modern types of insurance services specific clients, while maintaining the availability of insurance for the various segments of the population, regardless of age, type of occupation, income received and other factors.

The current state of the insurance market requires insurers to increase their work standards through the introduction of innovative products.

The development of motor insurance in the world and in Ukraine is gaining momentum. Civil liability insurance for land vehicle owners is one of the most widespread and most popular types of liability insurance worldwide. Civil liability insurance for vehicle owners is mandatory in all European countries. Absence from the owner of the vehicle of the insurance policy of such liability is considered a serious offense punishable by a fine or even imprisonment.

Consumers of these services are aware of their significance. The widespread use of information and digital technologies provides new opportunities for growing additional premiums, improving the quality of consumer services, better selection of insurance risks, and preventing losses. In order to increase the effectiveness of competition, insurers find the opportunity to receive and process telemetry information from devices and sensors, streaming information from social networks and external sources, and monitor data from native devices. The research explores the place and role of innovations in road transport insurance. The factors of influence on the introduction of innovations in motor transport insurance are considered, innovative technologies are considered in the obligatory insurance of civil liability, product innovations in the voluntary property insurance are analyzed, financial technologies in insurance are considered.

Ключові слова: автотранспортне страхування, страхова телематика, інформаційні технології, Blockchain-технології, електронний поліс, цифрова трансформація.

Key words: motor insurance, insurance telematics, information technologies, Blockchain-technologies, electronic policy, digital transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З розвитком інформаційних технологій, все більшим масовим поширенням інтернет-технологій, зростанням доступності портативних пристроїв страховик активно застосовує інноваційні інструменти. Це дає змогу не тільки розвиватися страховій компанії, але й зрозуміти, що потрібно страхувальнику. Зарубіжний досвід показує, що рівень інноваційності страховика є одним із головних чинників підвищення його конкурентоспроможності. Для реалізації інноваційних рішень страховим компаніям необхідно автоматизувати бізнес-процеси, застосовувати цифрові технології при отриманні, зберіганні та обробці даних, мати альтернативні канали збуту, використовувати ефективні маркетингові ідеї.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремим аспектам інноваційного розвитку страхового ринку присвячено праці таких науковців: А. Мазаракі, С. Волосович, Ф. Мишкіна, Р. Пікус, Н. Приказюк Т. Моташко. Серед зарубіжних вчених слід виділити праці К. Кйонсона, С. Крістенсена, Б. Ніколетті, Р. Мертона та ін. Проте їх дослідження стосуються загальних аспектів інноваційної діяльності страховиків або присвячуються питанням інноваційного розвитку страхового ринку в цілому. Водночас важливою є проблема інно-

ваційного розвитку продавців послуг з автотранспортного страхування. Це пов'язано з тим, що в умовах нестійкого економічного середовища країни цей комплекс видів страхування, а особливо, його обов'язковий сегмент — страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів — характеризується відносно сталим розвитком. У результаті більшість інноваційних рішень на вітчизняному ринку припадає саме на автотранспортне страхування. Така тенденція існує і в інших країнах Східної, Центральної та Західної Європи, де автотранспортне страхування займає лідируючі позиції.

ЦІЛІ СТАТТІ

Визначення специфічних особливостей інновацій в автотранспортному страхуванні; аналіз інноваційних технологій в автомобільній індустрії; визначення місця телематики на страховому ринку; аналіз розвитку впровадження електронного полісу ОСЦПВ; проведення паралелей Blockchain-технології та функціонування стартапів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі під інновацією розуміються ідеї та пропозиції, що можуть

Таблиця 1. Класифікація факторів впливу на впровадження інновацій в автотранспортному страхуванні

Фактори	Характеристика
Економічні	Введення інновацій в автотранспортному страхуванні сприяє мінімізації витрат страховиків на здійснення страхової діяльності; зменшенню вартості страхування для споживачів; максимізації рентабельності діяльності страховика та його стабільності
Соціальні	Суспільство потребує підвищення ефективності механізму захисту майнових прав юридичних та фізичних осіб, наявності безумовного гарантування страхових виплат за договорами автотранспортного страхування, страхового покриття для всіх його суб'єктів незалежно від договірних відносин із страховиком. Ускладнює проблему значна збитковість цього виду страхування та важкість наслідків для потерпілих осіб за результатами дорожньо-транспортної пригоди
Технологічні	Розвиток автомобільної індустрії, фінансових, інформаційних та цифрових технологій вимагає від учасників ринку автотранспортного страхування створення відповідних інноваційних страхових продуктів, сервісів та адаптації своїх бізнес-процесів
Ринкові	Інновації як інструмент конкурентної боротьби сприяють впровадженню на страховому ринку нових продуктів та послуг. Це сприяє підвищенню якості страхових послуг та максимальному задоволенню потреб споживача у страховому захисті

Джерело: [13].

стати основою створення нових видів продукції чи значно поліпшити споживчі характеристики (технічні, економічні тощо) наявних товарів, створення нових процесів, послуг, чи будь-чого, що може покращити "якість життя" людства; нова ідея повинна бути реалізована на практиці.

Інноваційні рішення набули особливого поширення у фінансовому секторі національної економіки, що зумовлене:

- розвитком комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, які дають змогу мінімізувати бізнес-процеси учасників фінансової галузі;
- легкістю реалізації теоретичних рішень на практиці;
- високим рівнем клієнтоорієнтованості фінансових послуг, що додатково мотивує учасників фінансового сектора застосовувати інновації;
- постійною зміною чинників попиту на фінансові послуги та структури їх пропозиції;
- політикою фінансового дерегулювання ринків;
- високим рівнем конкуренції на фінансовому ринку.

У страхуванні інновації мають певні характерні особливості, які вирізняються специфікою страхової справи та унікальністю страхового продукту. До них належать:

- відсутність патентування, що дає змогу страховикам легко реалізовувати ефективні та випробувані на практиці рішення, ідеї, технології, запозичені в інших учасників страхового ринку;
- невідчутність, невіддільність та ризиковість: страхувальник отримує послугу лише у разі настання певної непередбачуваної події;
- неналежність до послуг першої необхідності, що стимулює страховиків до пошуку гнучких підходів до потенційних споживачів та пропозиції страхових послуг, які б могли задовольнити потреби широкого кола страхувальників;

— висока соціальна орієнтованість: за допомогою страхування забезпечується надійний захист майнових прав населення та економічних інтересів держави.

За цих умов інноваціями у страхуванні є процес чи результат, здійснення якого на практиці вносить якісні зміни у діяльність страховика у вигляді нових страхових продуктів, вдосконалення процесів взаємодії із зовнішнім середовищем, розширення підходів до залучення нових страхувальників та підвищення ефективності внутрішніх бізнес-процесів.

На макрорівні інноваційний розвиток страхування забезпечується широким провадженням новацій, використання учасниками страхового ринку можливостей, реалізація яких вимагає застосування сучасних технологій і стандартів та спрямована на вдосконалення якості страхових послуг, підвищення рівня їх доступності, а також гарантування виконання страховиками своїх зобов'язань перед страхувальниками, застрахованими особами і потерпілими.

На мікрорівні інноваційний розвиток розглядається як процес реалізації страховиками інноваційних рішень, які допомагають посилювати їх конкурентоспроможність, створити унікальний страховий продукт для кожного страхувальника окремо, покращити сервіс страхових послуг тощо.

Інноваційний характер найбільш притаманний автотранспортному виду страхування як одному із соціально необхідних та технологічних видів страхування. На впровадження інновацій у сферу автотранспортного страхування впливають економічні, соціальні, технологічні та ринкові фактори.

Залежно від об'єкта інновацій у страховій діяльності виділяють маркетингові, продуктові, процесні та організаційні інновації.

Маркетингові інновації в автотранспортному страхуванні стосуються нових каналів збуту. Сьогодні таким каналом збуту є онлайн-продаж страхових продуктів, який дозволяє страхувальнику самостійно оформити

Таблиця 2. Система Benish GUARD

	Характеристика
Загальна інформація	Інформація про поточне місцезнаходження авто, статус системи (авто на охорону або система неактивна) і час отримання останнього повідомлення від системи
Дані про місце розташування	Точні координати транспортного засобу, поточна швидкість і загальний пробіг з моменту встановлення системи
Технічні характеристики	Рівень заряду акумуляторної батареї і заряду самої системи безпеки. Також додаток показує увімкнене запалювання, а також закриті або відкриті двері автомобіля

Джерело: складено авторами на основі [3].

договір в онлайн-режимі, вибрати належні йому функції та здійснити оплату страхових премій.

Основними перевагами інтернет-маркетингу є:

1. Значна економія часу споживача та спрощення взаємодії між страховиком і страхувальником.

2. Відсутність кордонів. Будь-який користувач мережі інтернет може зайти на сайт з будь-якої точки планети, це не прив'язує його до окремого регіону міста чи району. Споживач послуги може знаходитися вдома, на роботі або на відпочинку і все одно буде контактувати з постачальником страхових послуг.

3. Легкість отримання інформації та можливість її застосовування для досліджень. При чому і страховик і страхувальник мають доступ до необхідної інформації фактично одразу й анонімно.

4. Швидкість та зручність доповнення чи зміни інформації. Страхувальники можуть оперативно та вчасно редагувати інформацію щодо страхових послуг, цін та механізмів їх надання. Це допомагає надати споживачу лише актуальну інформацію, що спонукає споживача віддавати перевагу саме даному методу комунікації зі страхувальником.

5. Під час економічного спаду в Україні, що зумовлений втратою Криму, АТО на Сході України, газовим конфліктом, концентрацією бізнесу в руках минулої влади відбувається падіння доходів населення, а значить і їх витрат. Страхування далеко не найпріоритетніша стаття витрат для домогосподарств, що робить його досить уразливим. Саме тому актуальним є використання інтернет маркетингу, що дозволяє зменшити витрати на ведення страхової справи і тим самим зменшити вартість страхової послуги.

6. Різноманітність каналів просування. Завдяки розвитку "digital" маркетингу інформацію про страхові послуги у вигляді банерів можливо розміщувати на будь-яких сайтах, використовуючи величезну кількість форматів. Також соціальні мережі, а саме: Instagram, Facebook, Telegram. Такі рекламні майданчики набувають все більшої популярності. Розміщення інформації за допомогою інтернет дає змогу відслідкувати, яка з видів реклами є ефективною, а яка ні.

Продуктові інновації представлені переважно у добровільному майновому страхуванні (КАСКО). Крім традиційних ризиків (викрадення, пошкодження внаслідок ДТП, знищення транспортних засобів тощо), які покриваються договорами цього виду страхування, страховики додатково можуть пропонувати: евакуацію транспортного засобу з місця ДТП; спрощення документального підтвердження ДТП, зокрема необов'язковість пред'явлення довідки компетентних органів у разі не-

значних ушкоджень; технічну допомогу в дорозі; можливість укласти договір КАСКО за півціни до першої аварії; добровільне страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів чи страхування пасажирів і водія за ціною тільки одного КАСКО.

Сьогодні все більшої уваги заслуговує страхова телематика. У сучасному світі вона активно набирає обороти, оскільки значно вигідна як для страхових компаній, так і для власників транспортних засобів.

Телематика в страхуванні — це можливість зниження вартості полісу для окремо взятого водія. Іншими словами, це спеціальна система моніторингу, основною функцією якої є відстеження особливостей водіння конкретної людини. І якщо власник транспортного дотримується правих дорожнього руху, то він цілком може розраховувати на зниження вартості КАСКО.

Яку вигоду це несе страховим компаніям? Моніторинговий пристрій, встановлений на транспортному засобі, спонукає водія до більш розумної їзди. Як наслідок, значно знижується ризик виникнення ДТП, а значить, не будуть потрібні страхові виплати.

Страхова телематика представляє відчутні вигоди для обох сторін, тому в її установці однаково зацікавлені і страхові компанії, і автовласники.

Власники транспортних засобів мають лише погодитися на монтаж телематичного пристрою в салон автомобіля при укладенні договору. При цьому додатково встановлюється спеціальний додаток на мобільний телефон водія, що дозволяє йому також стежити за інформацією, що передається.

Телематика в страхуванні працює за таким принципом. Після згоди власника транспортного засобу, відбувається монтаж пристрою моніторингу. Протягом місяця збирається інформація, яка визначає характеристику водіння клієнта. Вона оцінюється за 10-ти бальною системою. За підсумками результатів підрахунку, власнику повертається певний відсоток від суми, сплаченої за КАСКО. Таким чином, поліс страхування, ціна якого досить висока, акуратному водієві, може обійтися недорого. Причому сам пристрій надається абсолютно безкоштовно.

Встановлення системи обіцяє автовласникові та інші корисні послуги:

- функцію навігації, що допомагає орієнтуватися на дорозі;
- віддалену діагностику систем транспортного засобу;
- передачу сигналу в разі аварійної ситуації.

Таблиця 3. Обсяг укладених електронних договорів ОСЦПВ

Страхова компанія		Кількість електронних полісів, шт.
1	ВУСО	19 429
2	ПЗУ Україна	12 089
3	ПРОВІДНА	7 631
4	ТАС	4 510
5	ОРАНТА	4 093
6	КНЯЖА ВІСННА ІНШУРАНС ГРУП	2 898
7	ЮНІВЕС	2 898
8	АХА Страхування	2 246
9	АСКО-Донбас Північний	1 866
10	БРОКБІЗНЕС	1 234
11	Альфа Страхування	852
12	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	666
13	Глобус	652
14	Універсальна	590
15	УНІКА	427
16	УПСК	363
17	АСКА	339
18	Європейський СА	279
19	Українська страхова група	186
20	ІНГО Україна	170

Джерело: складено авторами на основі [4].

Для власників автопарків існує додаткова вигода у вигляді можливості контролю кожної робочої машини. Такий моніторинг зводить нанівцець всі шахрайські прийоми співробітників парку.

Сучасні технології за останні роки колосально зроби-ли крок вперед і тепер уже важко собі уявити життя без смартфона та інших електронних гаджетів. Так, власники супутникової системи Benish GUARD будь-який з 4-х комплектацій, крім очевидних переваг у вигляді надійного захисту від уго-ну в режимі 24/7, мо-

жуть самостійно отримувати актуальну інформацію про стан і місцезнаходження свого автомобіля безпосередньо на смартфон за допомогою спеціального мобільного додатку Olympia Tracking.

Основною функцією Olympia Tracking є відображення даних про місцезнаходження і статус автомобіля, а в головному меню можна скористатися такими додатковими можливостями, як створення звіту за певний період часу і перегляд повної історії поїздок, вибір виду карти, отримати детальну інформацію про автомобіль.

Таблиця 4. Порівняльна характеристика Blockchain-технології та стартапів

Blockchain-технології	Стартапи (агрегатори)
Сутність	
Це технології розподіленого реєстру для зберігання статичної та динамічної інформації щодо трансакцій без будь-якого центрального її адміністрування за допомогою механізму, що базується на консенсусі для автентифікації операцій. Цей механізм забезпечує надійний сервіс, адже відомості, що зберігаються, є легкодоступними для користувачів, а первинні записи неможливо модифікувати через високий рівень безпеки цієї системи	Фокусуються на каналах дистрибуції страхових продуктів шляхом уникнення будь-якого посередництва при реалізації страхової послуги (прямі продажі), зміщують акцент на розповсюдження достовірної інформації серед цільової групи споживачів, у потрібному місці та у потрібний час. Забезпечують персоналізацію та індивідуалізацію підходів до конкретного споживача шляхом верифікації його потреб у тій чи іншій страховій послугі. Одним з простих різновидів стартапів (за функціональним призначенням) є сайти-агрегатори з реалізації страхових послуг
Можливості	
Дають змогу вдосконалити: - автоматизацію процесів створення і моніторинг страхової історії; - оперативний доступ до довідок з державних органів; - облік страхових подій, їх миттєва фіксація; - укладення онлайн договорів страхування; - експертизу і попередню оцінку ризиків; - взаємодію з брокерами та мережею продажів; - прозорість врегулювання і реагування на запити клієнтів	Завдяки стандартизованому алгоритму тарифікації та розрахунку розміру страхової премії за договорами автотранспортного страхування сайти-агрегатори забезпечують страховикам альтернативний метод залучення страховальників, який полягає у наданні їм можливості у режимі реального часу отримати пропозиції від багатьох страховиків щодо страхування об'єктів їх ризиків
Недоліки	
Загроза кібернетичних ризиків щодо несанкціонованого втручання до інформаційних систем	Сайти-агрегатори мають певні обмеження у використанні за обставини, коли ризики страховальника виходять за рамки уніфікованих (наприклад, високовартісний ексклюзивний чи раритетний автомобіль при страхуванні КАСКО). Котирування таких ризиків потребує додаткової традиційної оцінки з боку страховика

Джерело: [16].

Слід відзначити, що в повній комплектації Benish GUARD — ULTRA в додатку максимально докладно відображається пересування транспортного засобу: маршрут, швидкість і місце розташування. Також доступна функція перегляду поточного статусу систем автомобіля.

Іншим видом інновацій є процесні інновації, які полягають у запровадженні страховиками автоматизованих систем управління бізнес-процесами.

Учасниками ринку автотранспортного страхування було впроваджено електронний поліс в обов'язковому автотранспортному страхуванні, який дає можливість захистити страхувальників та потерпілих у ДТП від страхового шахрайства, мінімізує адміністративні витрати страховиків на провадження цього виду страхування. Першою компанією в Україні, яка продала електронний поліс, стала СК "VUSO", що було здійснено 7 лютого 2018 року.

Моторно-транспортне бюро України оприлюднило показники роботи системи "електронний поліс" станом на 03 жовтня 2018 року. В електронному вигляді було укладено 63 358 договорів ОСЦПВ, загальна сума страхових премій за ними — 43,9 млн грн. Лідером з кількості укладених онлайн договорів є СК "VUSO" (майже 19 500 договорів).

Сьогодні міжнародні експерти у сфері страхування приділяють велику увагу інноваційним інформаційним технологіям та цифровій трансформації (digitalization) у сфері страхування, зокрема у його найбільш поширеному сегменті — автотранспортному страхуванні. Це сприяє підвищенню фінансової інклюзивності, яка передбачає максимальне врахування інтересів найбільш вразливих категорій населення у контексті забезпечення їх доступу до якісних та безпечних страхових послуг.

Фінансова інклюзивність на ринку страхових послуг має три виміри: доступ до страхових продуктів та послуг; використання страхових послуг; якість продуктів та надання послуг. Одним із сучасних чинників, який сприяє впливу інноваційних інформаційних технологій та цифрової трансформації на розвиток автотранспортного страхування, є активне використання населенням мобільних пристроїв, портативних комп'ютерів з онлайн-доступом до інформаційних ресурсів як своєрідний каталізатор інноваційних змін для більшості страхових компаній. Сучасні споживачі страхових послуг вимагають від страховика індивідуального підходу, очікуючи отримання послуги у зручному місці та часі за найкращою ціною.

Велике розповсюдження інформаційних та цифрових технологій дає нові можливості для зростання додаткових премій, покращання якості обслуговування споживачів, кращої селекції страхових ризиків, запобігання настанню збитків. Для підвищення ефективності конкурентної боротьби страховики повинні знайти можливість для отримання та обробки телеметричної інформації з пристроїв та сенсорів, інформації, одержаної у потоковому режимі з соціальних мереж та зовнішніх джерел, а також здійснювати моніторинг за інформацією з натільних пристроїв. Системи, які існують давно, просто не можуть забезпечити повноту, оперативність та варіативність такої інформації.

Інформаційні та цифрові технології позитивно впливають на розвиток автотранспортного страхування, але нині недостатньо врегульовано юридичні питання, пов'язані із захистом та обробкою персональних даних, спрямовані на захист визначальних прав і свобод людини, зокрема права на невтручання в її особисте життя.

Використання фінансових технологій (фінтех-інновації) є найбільш сучасними інноваціями у страхуванні, які дають можливість отримувати страхові послуги у будь-якому місці, використовуючи цифрові інформаційні та аналітичні ресурси, Web-портали, соціальні мережі та платіжні системи, а також впровадження технологій розподіленого реєстру для зберігання статичної та динамічної інформації щодо трансакцій. До таких інновацій належать Blockchain-технології та функціонування стартапів (агрегаторів) (табл. 4).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Високий рівень конкуренції на страховому ринку, економічний спад в країні, вибагливість споживачів, низький рівень купівельної спроможності населення, науково-технічний прогрес людства — усе це ті чинники, що спонукають страхові компанії України проводити інноваційні процеси у своїй діяльності. Такі інноваційні процеси не лише дозволяють страховикам створювати нові послуги під існуючого клієнта, але й залучати нових. Впровадження інноваційних технологій в страхових компаніях — гарантія того, що компанія є конкурентоспроможною, а отже, і платоспроможною. Надалі на розвиток автотранспортного страхування впливатимуть різні інновації. Серед них особливе значення матимуть інформаційні технології та цифрова трансформація (digitalization) завдяки активному використанню населенням мобільних пристроїв, портативних комп'ютерів з онлайн-доступом до інформаційних ресурсів, фінтех-інновації, функціонуванню соціальних мереж та платіжних систем, а також використання технологій розподіленого реєстру для зберігання статичної та динамічної інформації щодо трансакцій, пов'язаних із страхуванням.

У найближчому майбутньому особливий вплив на розвиток автотранспортного страхування матимуть інноваційні технології в автомобільній галузі, зокрема це експлуатація автоматизованих (безпілотних) автомобілів, активне поширення спільного використання автомобілів (каршенрінг), застосування додаткових інтелектуальних систем керування автомобілем. Означені інноваційні технології заохочуватимуть страховиків покращувати їх страхові продукти, максимально сприятимуть врахуванню індивідуальних потреб страхувальників, прискорять врегулювання страхових випадків, зменшать прояви страхового шахрайства та знизять вартість страхових послуг, пов'язаних з володінням та застосуванням транспортних засобів. Перспективні інноваційні рішення в автотранспортному страхуванні, незважаючи на їх високотехнологічний характер та різну революційність у підходах до організації бізнес-

процесів страхових компаній, збережуть потребу у діяльності існуючих гарантійних механізмів у цьому комплексі видів страхування, оскільки транспортний засіб як джерело підвищеної небезпеки може призвести до збитків майнових прав як їх власників, так і третіх осіб — потерпілих.

Процеси гармонізації українського страхового законодавства з Європейськими постановами у сфері страхування та імплементація західних стандартів на вітчизняному страховому ринку сприятимуть попиту на інноваційні рішення в автострахуванні, що зможуть привнести ефективність, технологічність, рентабельність та надійність діяльності українських страховиків.

Література:

1. Журнал Insurance TOP. URL: <http://www.forinsurer.com>
2. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
3. Офіційний сайт компанії Benish GPS. URL: <http://www.benishgps.com>
4. Офіційний сайт Моторно-транспортного страхового бюро України. URL: <http://www.mtsbu.ua>
5. Пікус Р., Заколюдажний В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка. — 2015. — Випуск 3. — С. 72—80.
6. Приказюк Н.В. Роль Інтернету в реалізації страхових послуг / Н.В. Приказюк, Т.П. Моташко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". — 2014. — № 3 (156). — С. 52—56.
7. Приказюк Н.В., Моташко Т.П. Інтернет-продаж страхових послуг: тенденції та перспективи розвитку / Економіка і фінанси. — 2015. — № 1. — С. 42—47. — Режим доступу: http://ecofin.at.ua/maket_2015-01.pdf
8. Приказюк Н.В., Моташко Т.П. Нові вектори розвитку автотранспортного страхування в Україні // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". — 2015. — № 3 (168). — С. 37—47.
9. Роль інтернету в реалізації страхових послуг / Т. Моташко, Н. Приказюк // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 156. — С. 52—56.
10. Страхові послуги: [Підручник] / [С.С. Осадець, Т.М. Артюх, О.О. Гаманкова та ін.]; Кер. авт. кол. й наук. ред. проф. Осадець С.С. і доц. Артюх Т.М. — К.: КНЕУ, 2007. — 464 с.
11. Страхові послуги: [підручник]: у 2 ч. / [Базилевич В.Д., Пікус Р.В., Приказюк Н.В., Моташко Т.П. та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. — Ч. 2. — К.: Логос, 2014. — 544 с.
12. Шевченко В. И. Цифровая эра ОСАГО. URL: <http://blogs.korrespondent.net/blog/business/3723465>
13. Яворська Т.В. Страхові послуги: [навчальний посібник] / Т.В. Яворська. — К.: Знання, 2008. — 350 с.
14. Financial Innovation, available at: http://www.econ.chula.ac.th/public/members/sothitorn/Financial_inovetion_5G.pdf
15. Prikazyuk N. and Motashko T. (2015), Ukraine and the Determining Factors, Procedia Economics and Finance,

available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115010011>

16. Volosovich S. Insurtech: challenges and development perspectives. International Journal of Innovative Technologies in Economy, 2016, no 3, pp. 39—42.

References:

1. Insurance TOP magazine (2018), available at: <http://www.forinsurer.com> (Accessed 01 Dec 2018).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On Innovation of Action", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 01 Dec 2018).
3. Benish GPS office site (2018), available at: <http://www.benishgps.com> (Accessed 01 Dec 2018).
4. The office site of the Motor-Transport Insurance Bureau of Ukraine (2018), available at: <http://www.mtsbu.ua> (Accessed 01 Dec 2018).
5. Pikus, R. and Zakolodyazhni, V. (2015), "The new development of the insurance policy is the basis of the efficiency", Newsletter of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy, vol. 3, pp. 72—80.
6. Prikazyuk, N.V. and Motashko, T.P. (2014), "The role of the Internet in real insurance services", Bulletin of KNU imeni Taras Shevchenko. Seriya "Economy", vol. 3, pp. 52—56.
7. Prikazyuk, N.V. and Motashko, T.P. (2015), "Internet sales of insurance services: trends and prospects for development", Economics and Finance, vol. 1, pp. 42—47.
8. Prikazyuk, N.V. and Motashko, T.P. (2015), "New vectors of the development of motor insurance in Ukraine", News of KNU imeni Taras Shevchenko. Seriya "Economy", vol. 3, pp. 37—47.
9. Prikazyuk, N.V. and Motashko, T.P. (2015), "The role of the Internet in real insurance services", Bulletin of KNU imeni Taras Shevchenko. Seriya "Economy", vol. 4 pp. 52—56.
10. Osadets, S.S. Artyukh, T.M. and Gamankova, O.O. (2007), Strakhovi posluhy [Insurance services], KNEU, Kyiv, Ukraine
11. Bazilevich, V.D. Pikus, R.V. Prikazyuk, N.V. and Motashko, T.P. (2014), Strakhovi posluhy [Insurance services], Logos, Kyiv, Ukraine
12. Shevchenko, V.I. (2016), "The Digital Era of CTP", available at: <http://blogs.korrespondent.net/blog/business/3723465> (Accessed 01 Dec 2018).
13. Yavorska, T.V. (2008), Strakhovi posluhy [Insurance services], Znannya, Kyiv, Ukraine
14. Financial Innovation (2018), available at: http://www.econ.chula.ac.th/public/members/sothitorn/Financial_inovetion_5G.pdf (Accessed 01 Dec 2018).
15. Prikazyuk, N., and Motashko, T. (2015), "Ukraine and the Determining Factors", Procedia Economics and Finance, available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115010011> (Accessed 01 Dec 2018).
16. Volosovich, S. (2016), "Insurtech: challenges and development perspectives", International Journal of Innovative Technologies in Economy, vol. 3, pp. 39—42.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2018 р.

В. В. Хрустальова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет
Є. В. Кононенко,
здобувач освітнього ступеня "Магістр" за спеціальністю "Управління в сфері економічної
конкуренції", Київський національний торговельно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.37

РИНОК ПОСЛУГ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

V. Khrustalova,
associate Professor of economic theory and competition policy
in Kyiv National University of Trade and Economic, associate professor, candidate of economic sciences
E. Kononenko,
Student of educational degree "Master" in specialty "Management in the field of economic competition",
Kyiv National University of Trade and Economics

MARKET OF MOBILE COMMUNICATION SERVICES OF UKRAINE: TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Предметом дослідження є сучасний стан розвитку ринку послуг мобільного зв'язку України, що є одним із ключових факторів національної безпеки та конкурентоспроможності країни. У статті висвітлено основні тенденції розвитку вітчизняного ринку. Розкрито особливості розвитку телекомунікаційних послуг у контексті глобалізації. Встановлено, що на ринку послуг рухомого зв'язку існує ймовірність дуополії за рахунок зростання часток двох найбільших операторів телекомунікацій. Обґрунтовано об'єктивну необхідність застосування інструментів регуляторної політики та її вплив на ефективний розвиток ринку мобільного (рухомого) зв'язку та телекомунікаційної галузі в цілому.

За результатами дослідження визначено перспективні напрями розвитку ринку рухомого (мобільного) зв'язку в умовах високої ринкової концентрації враховуючи фактор існування економічно та технологічно виправданих бар'єрів входу.

The subject of the research is the current state of development of the Ukrainian mobile communication services market and its organizational structure. The article highlights the main tendencies of the development of the domestic market, identifies the main players in the market, analyzes the level of competition, examines the main tools of competition. The Ukrainian mobile communications market has reached its level of saturation, which greatly enhances the significance and role of competitive tools used by mobile operators. The peculiarity of this market, above all, is that price competition goes back to the background and inferior to the innovation and diversification

of the package of services offered by communication operators. The text format of communication is more in demand among business users. This tendency stimulates mobile operators to develop their own communication platforms in order to maintain the current level of consumption of traffic by subscribers or even increase its level. The peculiarities of development of telecommunication services in the context of globalization and rapid development of the telecommunication world are revealed. It has been established that there is a number of problems in the mobile communication market, including the probability of collective dominance, namely the duopoly of the two largest Ukrainian operators, which often leads to unjustified high tariffs. Among the main reasons for such a situation on the market, there are a number of barriers to entering this market, such as the need to obtain a license for access to radio frequencies and high capital intensity. The objective necessity of the regulatory policy and its influence on the effective development of the mobile communication market and the telecommunication industry as a whole are substantiated.

According to the results of the research, the prospective directions of the market development of mobile communications in the conditions of high concentration are determined, among which: expansion of the powers of regulatory bodies in the field of telecommunications, adaptation of Ukrainian legislation to the European one, stimulation of access to the market of virtual operators and introduction of services of portability of numbers.

Ключові слова: мобільний (рухомий) зв'язок, вітчизняний ринок, ключові гравці, віртуальний оператор, ринкова концентрація, диверсифікація пакету послуг, недобросовісна конкуренція.

Key words: mobile (mobile) connection, domestic market, key players, virtual operator, market concentration, diversification of services package, unfair competition.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зв'язок є важливим стратегічним ресурсом будь-якої держави як у контексті національної безпеки, так і в контексті конкурентоспроможності країни на світовій арені. Найвагомішим сегментом телекомунікаційної галузі є якраз мобільний зв'язок, який генерує найбільшу частку доходу в галузі. Проте український ринок рухомого зв'язку значно відстає в розвитку від світових тенденцій та набирає обертів щодо зростання концентрованості ринку. Така ситуація вимагає дослідження стану вітчизняного ринку з урахуванням усіх особливостей розвитку та факторів, що спричиняють його, а також визначення перспектив розвитку мобільного (рухомого) зв'язку за умов зростання ринкової концентрації.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ З ПРОБЛЕМИ

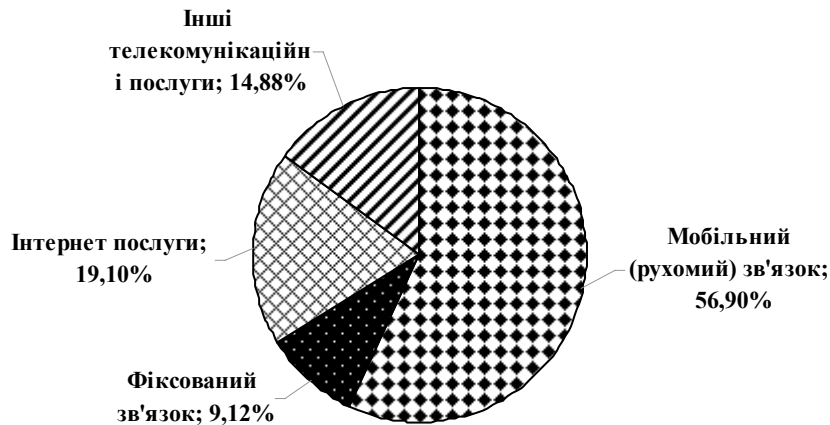
Питання розвитку телекомунікаційної галузі розглядаються вітчизняними вченими та дослідниками, серед яких: Л. Зубко [2], Л. Лазоренко [4], В. Загорулько, В. Болгов, М. Рязанов, Н. Маргіта, О. Карпій, І. Судук, А. Бойко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей розвитку вітчизняного ринку мобільного зв'язку та визначення перспектив подальшого функціонування в умовах зростання концентрації на ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У період глобалізації всіх сфер людського життя та безперервного інноваційного розвитку, одним із пріоритетних напрямків економічного зростання будь-якої країни є розвиток телекомунікаційної галузі. Закон України "Про телекомунікації" визначає телекомунікації як передавання, випромінювання та або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах. Основними сегментами на ринку телекомунікацій залишаються рухомий (мобільний) зв'язок, телефонний фіксований зв'язок та послуги доступу до мережі Інтернет, спільна частка яких у загальних доходах від надання телекомунікаційних послуг за підсумками I півріччя 2018 року складає 85 % [3]. Слід зазначити, що найвагомішу

Рис. 1. Розподіл доходів від різних телекомунікаційних послуг України за 1 півріччя 2018 р.

Джерело: [3].

частку (майже 57 %) серед усіх видів телекомунікаційних послуг складає мобільний (рухомий) зв'язок (рис. 1). На сьогодні зона покриття мобільним зв'язком займає близько 98 % території України.

Коефіцієнт проникнення, або забезпеченості населення рухомих (мобільних) зв'язком на 100 жителів у середньому по Україні становить 130, 2 % станом на 01.07.2018 [7]. Для порівняння в 2010 року цей показник досягнув позначки 111% (у розвинених країнах Європи даний коефіцієнт останні роки знаходиться на рівні 150%). За даними державної служби статистики України найнижчі показники забезпеченості населення мобільним зв'язком на 100 жителів спостерігаються у Тернопільській області 86,1 та Хмельницькій області 86,9, водночас, найбільші показники забезпеченості у м. Києві 229,8 та Харківській області — 163,2. Абонентська база налічує близько 55 028,5 тис. осіб, в той час коли чисельність населення нашої країни становить 42 386, 4 тис. осіб. Така ситуація пояснюється схильністю абонентів користуватися послугами відразу декількох операторів, наприклад, мати одночасно дві сім-карти різних операторів, або ж одну як основну, а іншу для роботи.

Кількість абонентської бази мобільного зв'язку може зрости за рахунок реалізації нової для України, але давно вже популярної серед розвинених країни послуги переносимості телефонних номерів (MNP), тобто можливості абоненту переходити від одного оператора до іншого, не змінюючи свій номер. Ще однією при-

чиною на користь MNP можна вважати насичення ринку та спад конкурентної боротьби. Послуга MNP повинна загострити ринкову боротьбу, адже в різних країнах існує різний відсоток мобільних користувачів, які незадоволені рівнем обслуговування у своїй мережі. І з задоволенням змінили би оператора, однак не хочуть змінювати дійсний номер.

Мобільний зв'язок окрім голосової телефонії (дзвінки в мережі та поза мережею) включає в себе також послуги передачі текстових і мультимедійних повідомлень (SMS, MMS), передачу даних та Інтернет (вузькосмуговий доступ) а також роумінг (вихідний та вхідний). За останні роки спостерігається тенденція до зниження використання послуг телефонії та передачі текстових і мультимедійних повідомлень (табл. 1). Очевидно, що з розвитком нових технологій, появою безлічі месенджерів, а самі: Viber, Telegram і т.д., раніше звичні для абонента послуги стають деякою мірою застарілими та незручними в користуванні. Абоненти поступово відмовляються від текстових повідомлень на користь голосових. Текстовий формат комунікації більшою мірою залишається затребуваний серед бізнес користувачів. Така тенденція стимулює мобільних операторів до розробки власних платформ для спілкування з метою втримання поточного рівня споживання трафіку абонентами або навіть збільшення його рівня [5]. Такі платформи реалізували дві компанії Київстар (месенджер Veon) та Lifecell (BIP), однак, видимих результатів у вигляді зростання доходів від використання цих платформ це

Таблиця 1. Динаміка структури доходів від надання послуг мобільного зв'язку

Доходи від рухомого (мобільного зв'язку)	I півріччя 2017	I півріччя 2018	Темпи зростання/зменшення, %	Абсолютна зміна, млн грн
Голосова телефонія	7028, 8	6408, 6	91, 2	-620, 2
Передача текстових і мультимедійних повідомлень	377, 0	367, 4	97, 5	-9,6
Передача даних та Інтернет (вузькосмуговий доступ)	2478, 3	3786, 3	152, 8	1308, 0
Роумінг (вихідний та вхідний)	412, 8	577, 0	139, 8	164, 2

Джерело: [2].

Таблиця 2. Розподіл ринкових часток між операторами мобільного зв'язку України

Оператор	Частка ринку за доходом, % 2016 рік	Частка ринку за доходом, % за 2017 рік
ПрАТ «Київстар»	44,0	49,0
ПрАТ «ВФ Україна»	36,0	37,6
ТОВ «Лайфселл»	16,9	15,0

не принесло, оскільки для того, щоб абоненти почали використовувати нові месенджери, треба надати їм додаткових переваг (можливість використання функцій месенджера за різних потреб) в порівнянні з уже існуючими, а на це затребується багато часу та ресурсів. Тим самим із прийняттям рішення про скасування додаткової плати за роумінг в межах ЄС, попит на дану послугу також показує позитивну тенденцію до зростання за останній рік.

На сьогоднішній день український ринок рухомого зв'язку досягнув рівня своєї насиченості, що надзвичайно посилює значущість і роль конкурентних інструментів, які застосовують мобільні оператори. Особливістю цього ринку, перш за все, є те, що цінова конкуренція відходить на задній план і поступається інноваційності та диверсифікованості пакету послуг, що пропонується операторами зв'язку. Основними гравцями на ринку послуг мобільного зв'язку України є ПрАТ "Київстар", ПрАТ "ВФ Україна", ТОВ "Лайфселл", ТОВ "Інтертелеком", ПрАТ "Телесистеми України" та ТОВ "ТриМоб". Очевидно, що попри те, що на ринку офіційно діють декілька операторів мобільного зв'язку, основну пропозицію забезпечують лише три: ПрАТ "Київстар", ПрАТ "ВФ Україна" та ТОВ "Лайфселл" (табл. 2), інші оператори, а саме: ТОВ "Інтертелеком", ТОВ "Телесистеми України" (ТМ PEOPLE net), ТОВ "ТриМоб" та ЛусаМобіле надають свої послуги в окремих регіонах України, та займають незначну частку в порівнянні з провідними гравцями. Останній — "найбільший віртуальний оператор світу" не має власної інфраструктури, а орендує її у мобільних операторів (на українському ринку ЛусаМобіле діє на базі ТОВ "ТриМоб") і надає послуги під власним брендом [6]. Закордоном практика діяльності таких MVNO (Mobile Virtual Network Operator) є дуже поширеною, в той час як досвід вітчизняного ринку показує, що віртуальний оператор не здатен скласти конкуренції для вже сформованої трійки лідерів. Враховуючи той факт, що на сьогоднішній день ліцензію на використання 1800 частот запуску технології 4G придбали тільки Київстар, ВФ Україна та Лайфселл, можна говорити про захоплення 100 % ринків в межах даної технології. Придбання ліцензії на 1800 радіочастоти обійшлася компаніям в кілька мільярдів гривень, і хоча частина лотів була виставлена на вільні торги, в кінцевому рахунку за них торгувалися дві компанії: Київстар та ВФ Україна. Змагання за додаткові радіочастоти пояснюється тим, що чим їх більше, тим ширше покриття можна забезпечити за допомогою меншої кількості обладнання.

Очевидно, що ринок послуг мобільного зв'язку України є висококонцентрованим (Індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ), розрахований як сума квадратів часток суб'єктів на ринку = 0,4), при чому ринкові частки

ПрАТ "Київстар" та ПрАТ "ВФ Україна" показують позитивну тенденцію, на відміну від ТОВ "Лайфселл", частка якого за останній рік зменшилася майже на 2 %. Таке значення показника свідчить про ймовірну монополізацію ринку, в нашому випадку існування дуополії. Серед основних причин такого положення на ринку, варто відзначити наявність низки бар'єрів для входження на цей ринок.

Бар'єрами входу на ринок рухомого (мобільного) зв'язку перш за все є необхідність отримання ліцензії доступу до радіочастот, також сюди слід віднести високу капіталомісткість діяльності з надання послуг мобільного зв'язку, тобто необхідність величезних витрат на створення мережі базових станцій для забезпечення достатнього рівня покриття. Враховуючи стрімко розвиваючий світ телекомунікацій, стандартними послугами зв'язку важко тривалий час втримувати свої позиції на ринку, тому ще одним бар'єром для нових операторів на сьогодні є необхідність у постійній диверсифікації послуг.

Сьогодні оператори рухомого (мобільного) зв'язку виходять на ринки надання фінансових послуг шляхом забезпечення власним абонентам можливості користування електронними платіжними системами. Але це не єдині послуги, якими оператори можуть привабити нових клієнтів. В арсеналі супутніх послуг також є додатки з розвагами. Разом з тим, одним із останніх трендів великих операторів стали комплексні продажі, із стартовими пакетами, покупцям почали пропонуватися смартфони, роутери і багато інших подібних дивайсів зі знижкою. Основною метою таких продажів є стимулювання переходу вже існуючих або нових абонентів на користування послугами нещодавно запущеної в Україні технології 4G.

З такими блискавичним маркетинговими інструментами оператори часто стають об'єктами розслідувань АМК України. Особливо поширеними серед компаній на ринку мобільного зв'язку є правопорушення в сфері недобросовісної конкуренції, а саме поширення інформації, що вводять в оману споживачів стосовно умов тарифікації дзвінків [1]. Також у листопаді було опубліковано повідомлення про порушення справи проти мобільних операторів "Київстар", "ВФ Україна" і "Лайфселл" за абонплату, що становить 28 днів, а не 30, тобто місяць. Слід зазначити, що деякі з порушених Антимонопольним комітетом справ, операторам все ж вдається спростувати. В більшості випадків це стосується тих компаній, що мають у своїй структурі департамент compliance, який носить у більшій мірі превентивно-консультативний характер у т.ч. стосовно антимонопольного законодавства.

Виходячи з цього, очевидно, що на ринку послуг рухомого зв'язку існує низка проблем, що стримує роз-

виток галузі та економіки в цілому. Серед найбільш вагомих проблем, необгрунтоване завищення тарифів на послуги зв'язку та часто неналежна якість даного зв'язку, що викликає незадоволеність з боку споживачів і занепокоєння з боку регуляторів даного ринку. Тож, враховуючи неможливість повною мірою знизити бар'єри для входу, що є технологічно та економічно виправданими (що стосується ліцензування та капіталомісткості), необхідно розробити напрями розвитку вітчизняного ринку послуг мобільного зв'язку в умовах високої концентрації.

З метою усунення вже існуючих проблем та забезпечення ефективного функціонування ринку послуг мобільного зв'язку України, нами запропоновано напрями його подальшого розвитку:

1. Надання ширшого кола повноважень органам регулювання в сфері зв'язку та інформатизації, а саме в частині тарифного регулювання та контролю якості зв'язку.

2. Стимулювання входження на ринок MVNO (Mobile Virtual Network Operator), що забезпечить поштовження конкуренції на внутрішньому ринку.

3. Впровадження українськими операторами послуги переносимості телефонних номерів (MNP) для посилення цінової конкуренції на ринку.

4. Адаптація законодавства у сфері інформатизації та послуг зв'язку до світового, враховуючи той факт, що основні мобільні оператори є дочірніми компаніями глобальних провайдерів телекомунікаційних послуг.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ситуація на ринку мобільного зв'язку України на сьогоднішній день досить неоднозначна. Попри те, що на ринку існує загроза існування дуополії (Київстар та ВФ України займають станом на початок 2018 року більше 80 % ринку із щорічним зростанням), ринок все ж носить частково конкурентний характер за рахунок існування необхідності в постійній диверсифікації послуг зв'язку. Оператори активно змагаються між собою шляхом розробки нових продуктів для ринку телеком, відходячи від стандартних послуг з телефонії та текстових повідомлень. Наразі основним негативним наслідком такої конкурентної боротьби є значне підвищення тарифів на фоні недосконалого мобільного зв'язку. Тож ключовими завданнями держави є забезпечення доброчесності операторів по відношенню до своїх конкурентів та абонентів, постійний моніторинг якості наданого операторами зв'язку а також регулювання рівня тарифів на послуги зв'язку.

Література:

1. Звіт АМКУ за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/>
2. Зубко Л.В. Аналіз конкуренції на ринку мобільного зв'язку України / Л.В. Зубко, Т.Л. Зубко, Я.В. Сапега // Економіка. Менеджмент. Бізнес. — № 3 (13). — 2015. — С. 107—114.
3. Інформаційне суспільство [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Лазоренко Л.В. Аналіз ринку мобільного зв'язку України та напрями його розвитку / Л.В. Лазоренко //

Глобальні та національні проблеми економіки. — 2017. — № 15. — С. 246—249.

5. Месенджери як бізнес: Навіщо мобільні оператори створюють платформи для спілкування [Електронний ресурс]. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://ua.112.ua/statji/mesendzhery-iak-biznes-navishcho-ukrainski-mobilni-operatory-stvoriuiut-svoi-platformy-dlia-spilkuвання-417484.html>

6. Оператор LycaMobile оголосив про початок роботи в Україні [Електронний ресурс]. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <http://ua.korrespondent.net/business/companies/3871486operatorLycaMobile-oholosyv-pro-pochatok-roboty-v-ukraini>

7. Галузь зв'язку: цифри та факти [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. — Електронні дані. — Режим доступу: <https://nkrzi.gov.ua/>

8. Офіційний сайт ПрАТ "Київстар". — Режим доступу: <https://kyivstar.ua/uk/mm/entertainment>

9. Сазонова С.В. Тенденції розвитку сучасного телекомунікаційного ринку України // Сучасні тенденції розвитку в інфокомунікаціях та освіті: матеріали IX наук. конф. — К.: ДУІКТ, 2012. — С. 185—186.

References:

1. Antimonopoly Committee of Ukraine (2018), "Report-2017", available at: <http://www.amc.gov.ua/> (Accessed 01 Dec 2018).
2. Zubko, L.V. Zubko, T.L. and Sapeha, Ya.V. (2015), "Analysis of competition in the mobile market of Ukraine", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 3 (13), pp. 107-114.
3. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Information society", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 01 Dec 2018).
4. Lazorenko, L.V. (2017), "Analysis of the Ukrainian mobile communications market and directions of its development", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 246—249.
5. Hluschenko, N. (2017), "Messengers as Business: Why do mobile operators create platforms for communication", available at: <https://ua.112.ua/statji/mesendzhery-iak-biznes-navishcho-ukrainski-mobilni-operatory-stvoriuiut-svoi-platformy-dlia-spilkuвання-417484.html> (Accessed 01 Dec 2018).
6. korrespondent.net (2017), "The operator of LycaMobile announced the start of work in Ukraine", available at: <http://ua.korrespondent.net/business/companies/3871486operatorLycaMobile-oholosyv-pro-pochatok-roboty-v-ukraini> (Accessed 01 Dec 2018).
7. National Commission for the State Regulation of Communications and Informatization (2018), "Branch of communication: figures and facts", available at: <https://nkrzi.gov.ua/> (Accessed 01 Dec 2018).
8. Kyivstar (2018), available at: <https://kyivstar.ua/uk/mm/entertainment> (Accessed 01 Dec 2018).
9. Sazonova, S.V. (2012), "Trends in the development of the modern telecommunication market of Ukraine", *Suchasni tendentsii rozvytku v infokomunikatsiakh ta osviti: materialy IX nauk. konf., DUKIT, Kyiv, Ukraine*, pp. 185—186.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2018 р.

А. П. Куліш,
аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.42

РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

L. Kulish,
Ph.D. student, Kyiv National University Of Trade And Economics

DEVELOPMENT OF COMPETITIVE ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE

Розкрито основні принципи функціонування органічного сільського господарства та його сучасний стан в Україні. Характерні особливості розвитку органічного сільського господарства в Україні та показано його місце на світовому ринку органічної продукції. Висвітлено проблеми та перспективи розвитку цього напрямку сільського господарства. Досліджено роль органічного виробництва у розвитку національної економіки та визначено основні принципи органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Проаналізовано перспективи конкурентоспроможності України у сфері виробництва та реалізації органічної продукції на світовому ринку. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток виробництва та реалізації органічної продукції в Україні. Розглянуто основні підходи до державної підтримки виробництва та реалізації органічної продукції. Визначено подальші перспективи розвитку органічного виробництва в Україні.

The article clarifies that increasing the efficiency of agricultural production while simultaneously reducing the anthropogenic load of the environment and natural resources can be achieved on the basis of the development of organic production as an alternative management model. Unlike other methods of agricultural management, organic production is based on the use of resource-saving technologies, minimization of mechanical processing of soil and the elimination of the use of synthetic substances.

The priority direction for organic agriculture is the use of materials and technologies that improve the ecological balance in natural systems and promote the creation of sustainable and balanced agro-ecological systems. In organic production, compliance of the organic system of agriculture and agricultural products with certain standards is ensured, which makes it possible to label products accordingly and to sell them as organic.

The article clarifies that increasing the efficiency of agricultural production while simultaneously reducing the anthropogenic load of the environment and natural resources can be achieved on the basis of the development of organic production as an alternative management model. Unlike other methods of agricultural management, organic production is based on the use of resource-saving technologies, minimization of mechanical processing of soil and the elimination of the use of synthetic substances. The priority direction for organic agriculture is the use of materials and technologies that improve the ecological balance in natural systems and promote the creation of sustainable and balanced agro-ecological systems. In organic production, compliance of the organic system of agriculture and agricultural products with certain standards is ensured, which makes it possible to label products accordingly and to sell them as organic.

The author reveals the basic principles of functioning of organic agriculture and its current state in Ukraine. The spatial differences in the development of organic agriculture in Ukraine are researched and its place on the world organic market is shown. The problems and prospects of development of this branch of agriculture are highlighted. The role of organic production in the development of the national economy and the basic principles of organic production of agricultural products are determined.

The level of competitiveness of Ukraine in the field of production and sales of organic products in the European space has been analyzed. The main problems that restrain the development of production and sale of organic products in Ukraine are revealed. The main approaches to state financial support for the production and sale of organic products are considered. Further prospects of organic production in Ukraine are determined.

The author determines that the development of the organic market in Ukraine is one of the priority directions of agricultural development. Possessing favorable conditions for organic agriculture, including size of the country, geographical location, proximity to potential export markets, large territory with fertile soils, has achieved certain results in the development of its own organic production. The development of organic production has a number of obvious competitive environmental, economic and social benefits. Requirements for organic agriculture include not only compliance with environmental norms of cleanliness of products, but also the environment. It provides a balanced state of the ecological system, which is the basis for the sustainable development of the economic and social spheres. Ecological food products do not have a negative impact on the environment and public health, but, on the contrary, contribute to it. Organic agriculture is more cost effective than traditional by eliminating losses of agricultural products in the closed cycle of production, the release of enormous amounts of natural reserves. The social benefits of organic production include creating additional jobs in rural areas and new prospects for small and medium-sized farms, and increasing the viability of rural communities.

It has been established that organic production is more likely to have advantages in general for society, and not just for a specific organic producer. Therefore, in order to ensure the efficiency of organic production, state support in the form of subsidies is required for the economic stimulation of the introduction of organic production by providing tax and credit benefits to enterprises that implement organic production and processing of organic products, the exemption of landowners and land users who produce organic products from land payments, and land plots where the production or processing of organic certified products is organized. The production of organic products in Ukraine is a new, but extremely promising direction that can increase the competitiveness of agricultural products, significantly improve the country's image on the world stage, contribute to the development of market infrastructure and sustainable development of the country as a whole.

Ключові слова: національна економіка, органічне виробництво, органічна продукція, державна підтримка, конкурентоспроможність.

Key words: national economy, organic production, organic products, competitiveness, state aid.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва при одночасному зниженні антропогенного навантаження доквілля і природні ресурси можна досягти на основі розвитку органічного виробництва як альтернативної моделі господарювання. На відміну від інших методів ведення сільського господарства, органічне виробництво засновано на використанні ресурсоощадливих технологій, мінімізації механічної обробки ґрунту та виключає використання синтетичних речовин. Пріоритетним напрямом для органічного сільського господарства є використання матеріалів і технологій, які покращують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агро-екологічних систем. При органічному виробництві забезпечується відповідність органічної системи сільськогосподарства і сільськогосподарської продукції певним стандартам, що надає можливість маркувати продукцію відповідним чином і реалізовувати як органічну.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних основ і проблем розвитку виробництва та реалізації органічної продукції при-

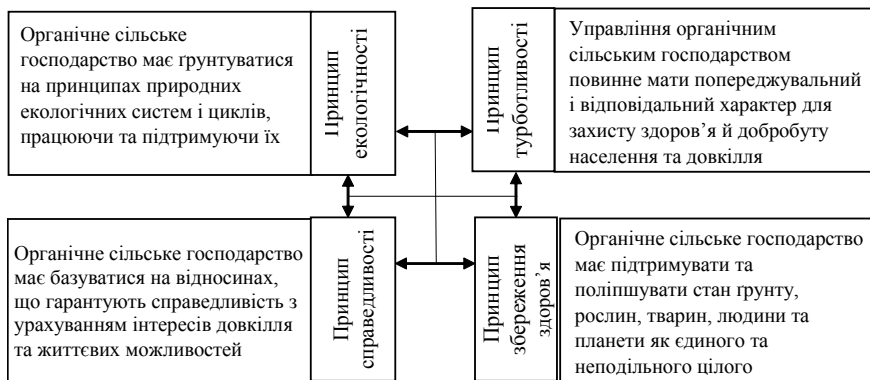
свячено ряд праць вітчизняних науковців, серед яких Н. Буга, В. Бугайчук, І. Грабчук, О. Єрмоленко, Н. Новікова, Ю. Славгородська, Н. Стоволос, Н. Фещенко, О. Фраєр, О. Шульга, І. Яненкова та ін. Однак проведений нами аналіз наукових праць з питань органічного виробництва засвідчив, що вказана сфера виробництва ще не набула належного розвитку в Україні. Це зумовлює необхідність продовження наукових досліджень, спрямованих на розробку концептуальних основ розвитку аграрного сектора економіки України, що орієнтований на органічну модель розвитку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття особливостей функціонування конкурентоспроможного органічного сільського господарства в Україні, а також висвітлення проблем та перспектив розвитку ринку органічної продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливістю органічного виробництва є те, що сертифікації відповідними уповноваженими установами підлягає виробництво, процеси переробки, пакування та зберігання продукції. Відсутність власних національних

Рис. 1. Засади чотири принципи органічного сільського господарства

Джерело: складено автором на основі джерела [4].

стандартів на органічну продукцію обумовлює необхідність здійснювати сертифікацію за допомогою міжнародних стандартів та національних стандартів інших держав. За таких умов отримана продукція експортується переважно до країн юрисдикції компаній, що уповноважили відповідні органи сертифікації. Крім того, розвиток вітчизняного органічного виробництва ускладнюється нерозвиненістю нормативно-правової бази. Органічне виробництво дозволяє реалізувати концепцію збалансованого розвитку аграрної сфери на основі соціально-економічної, природно-ресурсної збалансованості і має на меті забезпечення суспільства безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану довкілля.

Розвиток органічного виробництва має низку очевидних конкурентних екологічних, економічних та соціальних переваг. Вимоги до органічного сільського господарства включають не лише питання дотримання екологічних норм чистоти продуктів, а й довкілля. Воно забезпечує збалансований стан екологічної системи, що є підґрунтям сталого розвитку економічної та соціальної сфери. Екологічні продукти харчування не завдають негативного впливу на довкілля й здоров'я населення, а, навпаки, сприяють йому. Органічне сільське господарство економічно ефективніше за традиційне за рахунок усунення втрат сільськогосподарської продукції при замкненому циклі виробництва, вивільненні величезних обсягів природних резервів. Соціальні переваги органічного виробництва полягають у створенні додаткових робочих місць у сільській місцевості й нових перспектив для малих та середніх фермерських господарств, збільшенні життєздатності сільських громад тощо [1, с. 118—121].

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції у світі за останні роки стрімко зростає. Перехід сільськогосподарських виробників на органічні методи господарювання може бути можливим лише за умови їхнього усвідомлення переваг органічного виробництва порівняно з традиційним. Органічне виробництво швидше має переваги загалом для суспільства, а не лише для конкретного виробника органічної продукції. Тому для забезпечення ефективності органічного виробництва потрібна державна підтримка у вигляді субсидій для економічного стимулювання впровадження органічного виробництва шляхом надання податкових і кредитних пільг підприємствам, які здійснюють впровадження

органічного виробництва та переробку органічної продукції, звільнення землевласників та землекористувачів, що виробляють органічну продукцію від плати за землю, та земельні ділянки, на яких організовано виробництво або переробку органічної сертифікованої продукції. В Україні доцільне ширше впровадження органічного сільського господарства, тому що це сприяє:

- відтворенню родючості ґрунтів та збереженню довкілля;
- розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення;
- підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва;
- забезпеченню споживчого ринку здоровою якісною продукцією;
- зміцненню експортного потенціалу держави;
- необхідності поліпшення іміджу України як виробника та експортера якісної органічної продукції;
- забезпеченню продовольчої безпеки в Україні;
- поліпшенню загального добробуту громадян [2, с. 112—114].

На сьогодні розвиток органічного ринку в Україні є одним із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства. Володіючи сприятливими умовами для органічного сільського господарства, серед яких розміри країни, географічне розташування, близькість до потенційних експортних ринків, велика територія з родючими ґрунтами, досягла певних результатів у розвитку власного органічного виробництва. За даними міжнародного незалежного Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL), станом на початок 2017 р. Україна посідає двадцяте місце у світі та одинадцяте в Європі за загальною площею сільськогосподарських угідь, що сертифіковані як органічні. У Франції за цим методом працюють понад 5 тис. фермерських господарств, в Австрії та Нідерландах — відповідно 1,5 тис. і 0,5 тис., у Данії — 0,4 тис. господарств. При цьому уряди багатьох країн Західної Європи розробили системи стимулювання фермерів, які вирощують екологічно чисту продукцію [3, с. 22]. Так, у Німеччині обсяг державної підтримки екологічних фермерів становить 1,1—2,0 тис. дол. США на 1 га, Швейцарії — 1,2—1,5, Данії — 2,5—3 тис. дол. За такого підходу поліпшується не тільки якість продукції та забезпечується охорона довкілля, а й економічніше використовуються енергетичні ресурси. У США, наприклад, у межах біологічного землеробства затрати енергії на 1 у. о. виробленої товарної продукції були у 2,4, а у Франції — у 3—4 рази меншими, ніж за традиційного [5]. Виходячи з цього, актуальним є забезпечення економічних і екологічних аспектів органічного виробництва для формування ефективної стратегії його розвитку, спрямованої на виробництво екологічно безпечної продукції, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

При цьому майже половина сертифікованих органічних земель в Україні зайняті під вирощуванням зер-

Таблиця 1. Елементи формування засадничих пріоритетів розвитку аграрної сфери

Елемент	Засадничі пріоритети формування розвитку аграрної сфери
Приватна власність	Базисний елемент економічного процесу господарювання, який визначає відношення аграрного підприємця до ресурсів і результатів своєї праці, констатуючи його мотивацію в межах сьогодення й на перспективу
Свобода вибору і підприємництва	Наявність можливостей і конструкцій економічної поведінки, яка продукує ефекти підприємницького поступу, які дозволяють підприємцю реалізовувати об'єктивну інноваційність
Мотивація трудової діяльності	Бажання і намагання діяти у напрямі задоволення суспільних потреб з наступним отриманням можливості набуття своєю працею статусу високої дохідності
Конкуренція	Створення умов об'єктивно-виваженої, зумовленої загальноприйнятими інституційними складовими боротьби за ресурси й ринки збуту
Механізм ціноутворення	Унормування стану економічних відносин, які забезпечують об'єктивно-зумовлену здатність до інноваційно-спрямованого відтворення вкладених у виробництво активів (землі, капіталу, праці)

Джерело: складено автором на основі джерела [7].

нових — 48,1%, а це сьоме місце серед основних країн-виробників органічних зернових. Понад 16% таких угідь займають олійні — п'яте місце у світі, 4,6% бобові — сьоме місце, овочі — 2%, де Україна посідає 10 місце. Однак в Україні споживання органічних продуктів на душу населення є значно меншим, ніж в країнах ЄС, і складає лише 0,5 євро. Наприклад, у Швейцарії вартість органічних продуктів на душу населення дорівнює 274 євро/особ., а в ЄС — 40 євро/особ. При цьому популярність органічної сільськогосподарської продукції на ринках розвинених країн зростає швидкими темпами, попит на органічну продукцію в ЄС значно перевищує пропозицію [5].

Найбільшими країнами-імпортерами української органічної продукції, за даними Органік Стандарт, є Нідерланди (100 тис. тонн), Німеччина (50 тис. тонн), Великобританія (40 тис. тонн), Італія (30 тис. тонн), Австрія (14 тис. тонн), Польща (7 тис. тонн), Швейцарія (6 тис. тонн), Бельгія (3 тис. тонн), Чехія (3 тис. тонн), Болгарія (2 тис. тонн). Основними продуктами українського експорту є пшениця (80 тис. тонн), кукурудза (74 тис. тонн), соя (17 тис. тонн), ячмінь (12 тис. тонн), соняшник (12 тис. тонн), пшениця спельта (8 тис. тонн), яблунка і концентрат (5 тис. тонн), пшоно і просо (4 тис. т), ріпак (4 тис. тонн), заморожена чорниця (4 тис. тонн). Загалом експортується близько 80% органічної продукції, виробленої в Україні.

Однак, незважаючи на перспективи розвитку експортного потенціалу й збереження та відновлення якісних характеристик ґрунтів, стримуючими факторами розвитку органічного землеробства в Україні є відсутність законодавчої бази. Перехід до органічного землеробства триває від 2 до 5 років, протягом яких підприємця несе збитки від зниження урожайності та боротьби з бур'янами й шкідниками; низький рівень інформованості, екологічної культури, освіти та інноваційної активності аграрних виробників. Таким чином, для розв'язання екологічних проблем землеробства в Україні доцільно розвивати законодавчу базу, забезпе-

чити державну підтримку господарств у процесі проведення сертифікації на відповідність органічному виробництву, створити інфраструктуру ринку органічних продуктів [6, с. 50—52].

Забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва є постійним процесом з огляду на появу нових зовнішніх і внутрішніх викликів перед виробниками сільськогосподарської продукції. У цьому контексті виникає потреба балансування інтересів і ресурсів, щоб досягти певного оптимуму в суспільному розвитку, обрати з багатьох альтернативних сценаріїв розвитку такий, який відповідає критеріям сталості та забезпечує реалізацію різних цілей. Засадничі принципи органічного сільського господарства наведено на рисунку 1. При цьому слід вказати, що ефективним інструментом балансування різновекторних інтересів стає інтенсифікація сільського господарства, яка включає застосування чотирьох основних складових:

а) вирощування кількох сільськогосподарських культур на одному полі протягом одного виробничого сезону;

б) система нульового обробітку ґрунту;

в) відповідні стратегії зрощення;

г) відмова від вирощування комерційно привабливих культур, які не є необхідними для повноцінного харчування людини, а лише інструментом отримання великих прибутків.

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про структуру складових елементів формування засадничих пріоритетів розвитку аграрної сфери. До її елементів, які слід розглядати у взаємозалежній сукупності, відносяться такі як приватна власність, свобода підприємництва, мотивація трудової діяльності, конкуренція та механізм ціноутворення. Названі інституційні утворення складають систему формування моделі розвитку аграрного підприємництва (табл. 1).

Таким чином, розвиток органічного виробництва формується в ризиковому інституційному середовищі. Аналіз ситуації в інституційному забезпеченні регулювання органічного виробництва вказує на наявність цілого ряду проблем, які знижують рівень його ефективності (табл. 2). Інфраструктура аграрної сфери як система інституцій у своїй ефективності має чимало проблем [8, с. 532—533]. Перш за все відсутня логічно-послідовна орієнтація на забезпечення інтеграції виробництва і кооперації, формування структур оптової торгівлі сільгосппродукцією, суб'єктів інформаційного обслуговування. Усе це наряду з структурами виробництва сільськогосподарської продукції у розрізі підприємств різних організаційно-правових форм господарювання та інституціями стимулювання розбудови агроекономічних відносин, становить організаційно-економічний механізм здійснення аграрної політики [9, с. 50—52 10, с. 67—75].

ВИСНОВКИ

Отже, можна стверджувати, що для органічного сільського господарства характерна позитивна динаміка нарощування обсягів виробництва. Органічне сільське господарство є методом інтенсивного сільського господарства, який заснований на ефективному використанні всього комплексу місцевих умов і ресурсів.

Така форма господарювання може бути надзвичайно сприятлива для сталого соціально-економічного й екологічного розвитку, оскільки відрізняється низьким рівнем собівартості та високою економічною ефективністю. Ринок продукції органічного сільськогосподарства є дуже перспективним і недостатньо розвиненим, тому відкриває перед виробниками та експортерами широкі горизонти. Виробництво органічної продукції в Україні є надзвичайно перспективним напрямом, який здатен підвищити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, значно покращити імідж країни на світовій арені, сприяти розвитку ринкової інфраструктури та сталому розвитку країни у цілому. Однак виявлені проблеми вимагають розробки дієвих заходів державної підтримки щодо нарощування обсягів виробництва та реалізації органічної продукції, що й потребує подальших наукових досліджень у цій царині.

Література:

1. Буга Н.Ю. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні / Н.Ю. Буга, І.Г. Яненко // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 2. — С. 117—125.

2. Бугайчук В.В. Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства / В.В. Бугайчук, І.Ф. Грабчук / Економіка АПК. — 2018. — № 5. — С. 110—116.

3. Єрмоленко О.А. Основні проблеми виробництва та реалізації органічної продукції в Україні / О.А. Єрмоленко // Управління розвитком. — 2016. — № 4. — С. 21—25.

4. Фраєр О.В. Концептуальні засади сталого розвитку та їх реалізація у сільському господарстві в сучасних умовах // Український соціум. — 2018. — № 2. — С. 96—105.

5. Органічне виробництво в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.eridon.ua/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

6. Славгородська Ю.В. Виробництво органічної продукції в Україні: стан та перспективи / Ю.В. Славгородська // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2016. — № 4. — С. 49—54.

7. Новікова Н.Л. Напрями державного регулювання та оцінка економічних інтересів в аграрній сфері / Н.Л. Новікова // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 15. — С. 42—44.

8. Савицький Е.Е. Стан та перспективи виробництва органічної продукції в Україні / Е.Е. Савицький, В.О. Пішкова // Молодий вчений. — 2018. — № 1. — С. 532—535.

9. Шульга О.А. Стратегічні напрями аграрної політики в Україні / О.А. Шульга // Економіка України. — 2018. — № 4. — С. 49—54.

10. Шульга О. А. Суперечності розвитку аграрного сектору сучасної України: специфіка та основні форми прояву / О.А. Шульга // Економічна теорія та право. — 2017. — № 4. — С. 64—82.

References:

1. Buha, N.Yu. and Yanenkova, I.H. (2015), "Prospects for the development of organic production in Ukraine", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 117—125.

Таблиця 2. Проблеми розвитку й функціонування інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери

Проблема	Чинники й аспекти виникнення	Ефекти впливу на економічний розвиток
Нестабільність нормативно-правової бази	Часті зміни векторів і пріоритетів аграрної політики	Деструктивність поведінки інститутів регулювання аграрного ринку, системна невизначеність щодо рівня підтримки аграрних виробників
Нерівні умови доступу виробників до інфраструктурних каналів збуту продукції, особливо експортних	Монополізація каналів збуту посередниками, або фізична відсутність доступу до них	Ситуативний характер виробництва окремих видів продукції або фактична відмова від них на користь інших
Дорогі інфраструктурні послуги	Велика відстань до інфраструктурних об'єктів, неспроможність окремих виробників сформувати великі партії товару	Визнання дрібними й малими виробниками необхідності кооперування у виробничо-збутовій діяльності
Неякісні інфраструктурні послуги	Відсутність у виробників власної інфраструктури зберігання продукції	Втрати значного обсягу продукції при зберіганні і перенесення всієї відповідальності за якість товару на його виробника
Відсутність зрозумілої державної регуляторної політики з упорядкування інфраструктурних взаємодій на ринку	Слабкість державної підтримки як складової інфраструктурної політики	Утвердження нестабільних за характером мотивів поведінки виробників аграрної продукції

Джерело: складено автором на основі джерела [7].

2. Buhajchuk, V.V. and Hrabchuk, I.F. (2018), "Bioeconomy and its role in the development of modern society", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 110—116.

3. Yermolenko, O.A. (2016), "The main problems of production and sale of organic products in Ukraine", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 4, pp. 21—25.

4. Fraier, O.V. (2018), "Conceptual bases of sustainable development and their realization in agriculture in modern conditions", *Ukrains'kyj sotsium*, vol. 2, pp. 96—105.

5. Eridon (2018), "Organic production in Ukraine", available at: <https://www.eridon.ua/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (Accessed 01 Dec 2018).

6. Slavhorods'ka, Yu.V. (2016), "Organic production in Ukraine: state and prospects", *Visnyk Poltavsk'oi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 4, pp. 49—54.

7. Novikova, N.L. (2015), "Areas of state regulation and assessment of economic interests in the agrarian sector", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 42—44.

8. Savyts'kyj, E.E. and Pishkova, V.O. (2018), "Status and prospects of organic production in Ukraine", *Molodyj vchenyj*, vol. 1, pp. 532—535.

9. Shul'ha, O.A. (2018), "Strategic directions of agrarian policy in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 49—54.

10. Shul'ha, O. A. (2017), "Contradictions in the development of the agrarian sector of modern Ukraine: specificity and basic forms of manifestation", *Ekonomichna teoriia ta pravo*, vol. 4, pp. 64—82.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2018 р.

Альшаафі Мохамед Алі,
аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.47

ПЕРЕБУДОВА ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ЛІВІЇ

Elshaafi Mohamed Ali,
post-graduate student, the Department of International Economic Relations,
National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

REBUILDING HEALTHCARE FACILITIES IN LIBYA

У статті представлено модель фінансування "Солідарність" і визначені функції для сектора охорони здоров'я Лівії. Розподілено охорону здоров'я згідно з її функціями. Визначено необхідність створення служб охорони здоров'я з метою моніторингу ходу роботи в цьому секторі для огляду правових і фінансових процедур у всіх відповідних містах і областях. Подано організаційна структуру центрального регулятора сектора охорони здоров'я і навколишнього середовища. Проаналізовано рішення, прийняті урядом Лівії, яке передбачає врегулювання загальних правил для працівників охорони здоров'я з медичними та молодшими медичними спеціальностями. Визначено, що рівень заробітної плати в Лівії для медичних спеціалістів доволі високий і має тенденцію до зростання, заробітна плата молодшого медичного персоналу є теж дуже високою. Показано, що Лівія за основними показниками функціонування системи охорони здоров'я досягла цілі розвитку тисячоліття, встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Означено, що одним із важливіших законів, що були прийняті в цій країні за останні роки, був Закон про обов'язкове медичне страхування. За допомогою Всесвітньої організації охорони здоров'я було відновлено систему охорони здоров'я в цілому в країні.

The article presents a model of funding "Solidarity" and defines functions for the Libyan health sector. These functions include general policy proposals, data compilation, proposals for plans and programs, plans, programs and control in emergency situations development, supervision of quarantine activities, proposal and drafting of bills and decisions, participation in draft relevant bilateral and international agreements, establishment of necessary measures of control, establishment of norms and standards of health care quality, granting of licenses for practice of medical activity, food quality control. Health care is distributed according to its functions. It includes primary medicine and therapeutic treatment services. The hospitals are divided according to this concept. These are hospitals that are of special character for the treatment of infectious and psychiatric illnesses, and hospitals for scientific and medical research. The necessity of establishing of health services in order to monitor the progress of work in this sector to review legal and financial procedures in all relevant cities and regions has been identified. The organizational structure of the central regulator of the health and environment sector was determined. The decisions taken by the Government of Libya, which provides the settlement of the General Rules for health workers with medical and junior medical specialties, is analyzed. It is determined that salaries in Libya for medical professionals are rather high and tend to increase, while salaries of junior medical personnel are also high. It has been shown that Libya has achieved the Millennium Development Goals set by the World Health Organization on key indicators of the functioning of the health system. It is proved that the birth rate in Libya for 2013–2017 years falls, which is the result of hostilities in this country. But at the same time, the mortality rate has substantially decreased as a result of reforming the health care system in this country. It is stated that the one of the most important laws that has been adopted

in this country in recent years was the Law on compulsory health insurance. Moreover, a number of sanctions were imposed punishing those who deliberately refrain from participating in the health insurance system. With the help of the World Health Organization, the health system in general in the country was restored. An important decision of the organization was the free provision of drugs to patients in all hospitals. The necessity of creating a center for a public health organization is stated.

Ключові слова: охорона здоров'я, служби охорони здоров'я, центральний регулятор, уряд Лівії, Всесвітня організація охорони здоров'я, Закон про обов'язкове медичне страхування.

Key words: health care, health services, central regulator, government of Libya, World Health Organization, Law on compulsory health insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У 2008 році Міністерство охорони здоров'я Лівії називалося Генеральним народним комітетом з охорони здоров'я і навколишнього середовища. Юридично міністерство підпорядковувалося Генеральному народному комітету, який виступає в якості Кабінету міністрів Лівії. Саме в 2008 році, проводилася перебудова системи управління охороною здоров'я у Лівії.

У зв'язку з цим Генеральним народним комітетом з охорони здоров'я і навколишнього середовища був опублікований меморандум, в якому виражені загальні рамки функцій, які можуть бути відображені в перебудові сектора охорони здоров'я і навколишнього середовища. Це робилося на основі аналізу поточної ситуації того часу, без згадки деталей структури і способу фінансування. Замість цього в меморандумі було запропоновано ввести модель фінансування під назвою "Солідарність", яка дозволяє, з одного боку, розподіляти тягар пацієнтів, і з іншого боку, — людині уникати прямої оплати витрат на медичні послуги. Таким чином, необхідно визначити аспекти, яким приділялось найбільше уваги в законодавчому процесі в Лівії і що, на погляд автора, треба ще удосконалити.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематика охорони здоров'я висвітлена в працях багатьох вчених, серед яких виділяються дослідження А. Бронштейна, А. Вишневського, Н. Грищенко, В. Жарікова, С. Ільдеменова, Т. Овчиннікової, Л. Слесарева, Д. Стігліца, І. Шеймана, В. Шевського, Л. Якобсона, О. Дація, М. Корецького, Ю. Кальниша, Баєва О., Внукова Н., Евтушенко Т., І. Мельничука, М. Мартинюка, В. Москаленко, В. Сиченко, І. Шевчук, А. Абрамешина, В. Баранчєєва, В. Вороніна, Н. Герасименко, А. Авраменко, О. Акуленко, Конопліна Ю., Юрія С., та ін.

Треба відмітити, що є численні розробки спеціалістів в галузі охорони здоров'я з Лівії. Так, Мохамед Салях Аль Араб, професор хірургії з медичного факультету м.Тріполі, керівник центру щелепно-лицьової хірургії, доктор Нурі Алі Хвейж, консультант по хворобах крові і трансплантації кісткового мозку представили пропозиції щодо реформування системи охорони здоров'я в Лівії [1]. Доктор Халед Абдель-Хафіз Альмагбуб, директор департаменту планування охорони здоров'я

Міністерства охорони здоров'я Лівії, член муніципальної ради 20.02.14 року у місті Тріполі представив Генеральний стратегічний план розвитку системи охорони здоров'я [2]. Цей план є інтегруванням системи зон здоров'я, що повністю відповідає Закону про систему місцевого управління № 59 від 2012 року. В Протоколі "Оцінка доступності і готовності послуг у лівійських державних медичних установах в 2018 році" за редакцією доктора Харуна Аль Рашида, професора Ібрагіма Алі Жбель, Мохамеда Ібрагіма Салех Докані, директора центру медичної інформації та документації Міністерства охорони здоров'я Лівії, доктора Анн-Марі Тривожна Фінн також прийнято численні пропозиції щодо реформування лівійської системи охорони здоров'я. Ці пропозиції прийняли і підписали: Міністр охорони здоров'я Лівії, доктор Омар Башир Аль-Тахер і доктор Саїд Джафар Хусейн, представник і глава місії всесвітньої організації охорони здоров'я Лівії [3]. Виділяються роботи доктора економічних наук Абдулі Аррабіти. В них він представляє майбутню стратегію системи охорони здоров'я [4], а також п'ятирічний план, починаючи з 2015 року [5].

ЦІЛЬ СТАТТІ

Ціллю статті є виявлення тенденцій в реформуванні системи охорони здоров'я в Лівії і надання рекомендацій згідно зі заданою тематикою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У моделі фінансування "Солідарність" були визначені такі функції для сектора охорони здоров'я Лівії:

По-перше, суверенні функції.

Вони регулюють канали роботи сектора охорони здоров'я, забезпечують якість його результатів і визначають його законодавчу базу для його ефективності і легкої оцінки його продуктивності.

Вони включають зокрема:

1. Пропозицію загальної політики в галузі охорони здоров'я та навколишнього середовища.

2. Складання даних, підготовку статистичних даних, проведення досліджень в області охорони здоров'я та навколишнього середовища.

3. Пропозицію планів і програм, пов'язаних з поліпшенням здоров'я і підвищенням ефективності системи охорони здоров'я.

Таблиця 1. Заробітна плата працівників з медичними спеціальностями в Лівії

Функція	Заробітна плата (в лівійських динарах)	Періодичне щорічне збільшення (в лівійських динарах)
Медичний радник першої категорії	2750	100
Спеціаліст з медицини/ стоматології/ фармацевтики першої категорії	2300	90
Спеціаліст з медицини/ стоматології/ фармацевтики другої категорії	1900	80
Лікар / стоматолог/ фармацевт першої категорії	1500	75
Лікар / стоматолог/ фармацевт другої категорії	1100	70
Лікар / стоматолог/ фармацевт третьої категорії	800	60

Джерело: [7].

4. Розробку планів, програм і засобів контролю для надання первинної і терапевтичної медичної допомоги, служби швидкої допомоги і порятунку, надання медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях і випадках стихійних лих та екологічних катастроф.

5. Нагляд за карантинною діяльністю і постійною готовністю до боротьби з будь-якими епідемічними захворюваннями.

6. Пропозицію і підготовку законопроектів і рішень, необхідних для охоплення і розвитку діяльності в галузі охорони здоров'я та навколишнього середовища.

7. Участь у проектах відповідних двосторонніх та міжнародних угод, їх документування та стеження за їх здійсненням, а також пропозицію взяти участь в арабських і регіональних міжнародних конференціях.

8. Встановлення необхідних заходів контролю і стандартів для лікарських засобів, предметів медичного призначення та обладнання і контроль їх якості з метою забезпечення їх безпеки і якості та здійснення національної політики щодо наркотиків.

9. Встановлення норм і стандартів якості охорони здоров'я та медичних послуг на всіх рівнях.

10. Надання ліцензій на практику медичної діяльності і професій.

11. Контроль якості продуктів харчування і місць їх поширення, а також забезпечення їх безпеки і відповідності міжнародним і місцевим стандартам, санітарна інспекція.

По-друге охорона здоров'я.

Охорона здоров'я є тим організмом, який працює над досягненням вищевказаного.

Що стосується функцій, то охорона здоров'я ділиться на дві частини:

а) Первинна медицина.

Це життєво важливі функції, які пов'язані з охороною здоров'я сім'ї та які безпосередньо зачіпають громадянина, наприклад, сімейна медицина.

б) Послуги терапевтичного лікування.

Ці функції, відносяться до лікувальних закладів різних типів, зокрема лікарень.

Лікарні щодо цієї концепції діляться на два типи:

1. Лікарні, які мають особливий характер для лікування інфекційних і психіатричних захворювань. Вони функціонують як громадські установи та мають фінансову та адміністративну незалежність і знаходяться під прямим контролем центрального регулюючого органу з питань охорони здоров'я та навколишнього середовища.

2. Лікарні, призначені Генеральним народним комітетом для цілей медичної освіти, наукових і медичних досліджень, стандартизації медичних установ. Вони належать центральному органу, який організовує медичні послуги, такі, як, університетські лікарні [6].

Крім того, були створені служби охорони здоров'я з метою моніторингу ходу роботи в цьому секторі для огляду правових і фінансових процедур у всіх відповідних містах і областях.

Означимо організаційну структуру центрального регулятора. Була визначена організаційна структура центрального регулятора сектора охорони здоров'я і навколишнього середовища, і вона містить ряд департаментів:

Таблиця 2. Заробітна плата працівників з молодшими медичними спеціальностями та пов'язані з ними професії

Функція	Заробітна плата (в лівійських динарах)	Періодичне щорічне збільшення (в лівійських динарах)
Головний мед. технік	975	20
Мед. технік першої категорії	875	20
Мед. технік другої категорії	775	20
Мед. технік третьої категорії	700	15
Мед. технік четвертої категорії	625	15
Мед. помічник першої категорії	550	15
Мед. помічник другої категорії	500	10
Мед. помічник третьої категорії	450	10
Мед. помічник четвертої категорії	400	10

Джерело: [7].

Таблиця 3. Коефіцієнти народжуваності та смертності в Лівії за 2013–2017 роки

Рік	Загальні коефіцієнти народжуваності (на 1000 чоловік населення)	Загальні коефіцієнти смертності (на 1 000 чоловік населення)
2013	20,99	5,1
2014	20,63	5,2
2015	20,19	5,2
2016	19,67	5,2
2017	17,5	3,46

Джерело: [8].

- Департамент планування охорони здоров'я;
- Департамент з питань медичного просвітництва і освіти;
- Департамент з контролю за якістю;
- Департамент з питань медичного постачання;
- Департамент міжнародного співробітництва в галузі охорони здоров'я;
- Департамент по роботі зі службами охорони здоров'я в муніципалітетах.

Ці адміністрації мають підлегли і контрольовані організації:

- Загальне управління навколишнім середовищем;
- Національний центр профілактики та боротьби з інфекційними та ендемічними захворюваннями;
- Секторальний центр інформації та документації;
- Національний центр з контролю за продуктами харчування і ліками;
- Медична рада по визначенню медичної відповідальності;
- Швидка допомога та екстрені служби.

Серед найважливіших рішень, прийнятих урядом Лівії за останні роки, є рішення № 418 Загального народного комітету, яке передбачає врегулювання Загальних правил для працівників охорони здоров'я з медичними та молодшими медичними спеціальностями, де була прийнята система укладених угод між ними та державою, і були класифіковані відповідно до наукового ступеня та визначена вартість їх заробітної плати та надбавки як показано у наведених таблицях 1, 2.

Як бачимо, рівень заробітної плати в Лівії для медичних спеціалістів доволі високий (від 800 до 2750 лівійських динарів) і має тенденцію до зростання на 60—100 лівійських динарів щорічно. Це говорить про високу цінність медичних спеціалістів.

Заробітна плата молодшого медичного персоналу є теж дуже високою (від 400 до 975 лівійських динарів).

Вищезгадане рішення передбачає також додавання 15% до заробітної плати наступним категоріям:

- генеральний директор лікарні;
- помічник генерального директора;
- керівники медичних департаментів;
- керівники медичних установ;
- старші медичні техніки;
- керівник сестринського персоналу;
- помічник керівника сестринського персоналу;
- наглядові та технічні керівники сестринського персоналу;
- працівники у відділах радіології з медичними та молодшими медичними спеціальностями;

— працівники у відділах медичних лабораторій та банків крові з медичними та молодшими медичними спеціальностями;

— працівники у відділах ниркового діалізу з медичними та молодшими медичними спеціальностями;

— працівники у відділах інфекційних хвороб (ВІЛ / СНІД) з медичними та молодшими медичними спеціальностями;

— працівники у відділах операцій, догляду за новонародженими з медичними та молодшими медичними спеціальностями;

— працівники центру туберкульозу з медичними та молодшими медичними спеціальностями.

Показники здоров'я 2016 року були значними:

— загальна чисельність робочої сили в секторі охорони здоров'я становила 108428 чоловік;

— кількість лікарів досягла 10404, що означає один лікар на кожні 17 громадян;

— кількість пацієнтів з хворими нирками становить 2887;

— смертність в цьому році склала 3,4%;

— середній вік — 72 роки;

— кількість спеціалізованих освітніх, громадських та сільськими лікарень — 97;

— кількість основних закладів охорони здоров'я — 1424 об'єкта;

— кількість ліжок у всіх установах галузі становить 220000 спальних місць.

За цими показниками Лівія досягла цілі розвитку тисячоліття, встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), з 370 ліжками на 10 000 чоловік, найвищим показником у регіоні Середземного моря та Північній Африці.

Роздивимося показники народжуваності і смертності в Лівії. Загальний коефіцієнт смертності показує кількість смертей, що відбуваються протягом року, в розрахунку на 1000 наявного населення за оцінками на середину року. Віднімання загального коефіцієнта смертності із загального коефіцієнта народжуваності показує збільшення коефіцієнта природного приросту, який дорівнює швидкості зміни чисельності населення за відсутності міграції. Динаміка цих показників представлена в таблиці 3.

Ми бачимо, що народжуваність у Лівії за ці роки падає, що є наслідком політичних подій у цій країні. Але водночас суттєво упала смертність, що відбулося внаслідок реформування системи охорони здоров'я у цій країні.

До засад щодо реформування цієї галузі відноситься також Закон № 02 про обов'язкове медичне страхування, який був прийнятий урядом Лівії у 2010 році. Він складається з 17 статей, призначений для всіх громадян та резидентів. Закон змінив в корені систему охорони здоров'я в Лівії і мав вплив безпосередньо на громадян і жителів Лівії з інших національностей. Цей закон передбачав обов'язкове членство в системі медичного страхування для всіх громадян і резидентів через підписку на будь-яке страхування юридичних осіб, які мають ліцензію на практику медичного страхування в Лівії, і передбачав також, що установи, організації, підприємства та інші суб'єкти бізнесу повинні створити фонди медичного страхування для своїх працівників.

Основні пункти в цьому законі згадуються в деяких статтях, таких як стаття № 13, яка містила ряд санкцій, якими караються ті, хто навмисно утримується від участі в системі медичного страхування, або не продовжили термін дії страхового поліса. Види покарань є різні та залежать від кількості фізичних і юридичних осіб, які допустили порушення в тій чи іншій організації.

У Статті 3 зазначено, що держава виплачує повне медичне страхування для деяких груп: вдів, сиріт і осіб без піклувальників із категорії людей з потребою, які не мають ніякого доходу або з низьким рівнем доходу.

Послуги медичного страхування охоплюють такі медичні послуги:

- експертиза та лікування в клініках і центрах з лікарями загальної практики, спеціалістами та консультантами;
- послуги загальної медицини (сімейна медицина);
- проведення лабораторних, радіологічних та інших діагностичних випробувань;
- проживання та лікування в лікарнях та клініках;
- хірургічні операції;
- лікування у критичних випадках;
- заходи щодо вагітності та народження;
- надання ліків, необхідні для лікування, та медичних засобів та медикаментів;
- регулярне лікування зубів та ясен, за винятком ортодонтичних послуг та промислових установок;
- специфічні та компенсаційні засоби.

У 2012 році після загальної зміни у системі управління державою (після зміни режиму) Міністерство охорони здоров'я Лівії заклиало Всесвітню організацію охорони здоров'я створити систему охорони здоров'я, яка могла б забезпечити наданням основних медичних послуг лівійським людям. Міністерство також заклиало організацію допомогти їй відновити систему охорони здоров'я в цілому.

Перший крок був зроблений в рамках програми підтримки ВООЗ, де Лівійська делегація високого рівня була запрошена до головного офісу організації в Женеві, щоб узгодити активізацію спільних дій. В результаті обговорення були досягнуті шість ключових моментів:

1. Сприяння первинній медичній допомозі в Лівії.
2. Покращення ключових аспектів регулювання медичних послуг.
3. Посилення лабораторних послуг.
4. Поліпшення послуг радіології.
5. Посилення управління фармацевтичними поставками.
6. Збільшення кількості підготовлених медсестер.

Чиновники Міністерства охорони здоров'я та представники організації запропонували, що наступним кроком буде подання всіх деталей плану відновлення усім офіційним особам, які беруть участь у цьому процесі у Лівії.

У серпні того ж року була проведена конференція по системах охорони здоров'я під егідою Міністерства охорони здоров'я в присутності представників Всесвітньої організації охорони здоров'я та 500 експертів і професійних журналістів — лівійців, а також міжнародних експертів з усього світу. Учасники цієї конференції досягли консенсусу по основних пунктах, які повинні

бути реформовані в лівійській системі охорони здоров'я.

Прийнятий документ рекомендацій був опублікований в лівійському медичному журналі. Після цього Європейський Союз за ініціативою його посольства в Тріполі прийняв рішення цієї конференції і представив проект під назвою "Проект по зміцненню лівійської системи охорони здоров'я", а також уклав угоду з Міністерством охорони здоров'я для його реалізації.

На цьому етапі під час радикальних змін в державному управлінні країни виникла необхідність реструктурувати державні установи і переформулювати адміністративну законність в повній мірі. Уряд змушений був почати в лютому місяці прийняття пакету важливих рішень, що стосуються сектору охорони здоров'я, зокрема, і з метою його реорганізації та активізації.

Найбільш відомими з цих рішень було рішення Ради міністрів № 38 про прийняття нової організаційної структури для Міністерства охорони здоров'я, для врегулювання його адміністративного апарату та визначення його повноважень в цілому.

Цей сектор був розділений на кілька підрозділів, які були безпосередньо пов'язані з вершиною міністерської піраміди. Стаття 23 передбачає, що внутрішня адміністративна організація медичних установ залишатиметься міністру, з вимогою, що це не суперечить положенням цього рішення.

У 2017 році, в рамках міжнародних зусиль з відродження та поліпшення сектору охорони здоров'я в Лівії, Всесвітня організація охорони здоров'я пообіцяла надавати ліки пацієнтам у всіх лікарнях.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розмістила на її веб-сайті план про надання гуманітарної допомоги Лівії. Деякі деталі цього плану були розкриті. Він спрямований на поліпшення стану щодо охорони здоров'я 1,3 мільйона лівійців, що потребують гуманітарної та медичної допомоги, включаючи 45% жінок та 34% дітей.

План гуманітарного реагування базується на трьох цілях:

1. Поліпшення доступу цивільних осіб до основних та невідкладних медичних послуг шляхом надання основних лікарських засобів, медичних інструментів та технічної підтримки.
2. Посилення існуючої структури охорони здоров'я та запобігання розвалу системи охорони здоров'я в Лівії шляхом забезпечення розвитку базового медичного персоналу та системи направлення до хворих.
3. Забезпечення програми контролю і виявлення інфекційних та епідемічних захворювань, таких як кір, поліомієліт та ВІЛ / СНІД, а також підтримання систем вакцинації проти інфекційних хвороб.

Організація заявила, що вона та її міжнародні партнери з надання допомоги потребували 46 мільйонів доларів фінансування для виконання цього завдання та задоволення потреб лівійського населення.

У цьому році також Міністерство охорони здоров'я офіційно оголосило про запуск проекту конференції про системи охорони здоров'я, який був схвалений у 2012 році та згаданий у цій статті раніше.

Міністерство зробило висновок, що існує безліч місцевих та міжнародних організацій, які здійснюють

однакову роботу з реформування та розвитку системи охорони здоров'я Лівії. Тоді була встановлена необхідність створення Національної організації, яка очолює та координує зусилля щодо реформ, та були визначені її такі повноваження та цілі:

- здійснення процесу змін;
- координація місцевих і міжнародних зусиль з підтримки системи охорони здоров'я, щоб забезпечити досягнення поставлених цілей і уникнути суперечностей або повторів між ними;
- планування і здійснення необхідних змін, які дозволяють системі формуватися і відповідати стратегії та структурі, які були узгоджені;
- праця у якості консультативної групи з питань охорони здоров'я та забезпечення підтримки рішень і твердження політики на основі наукових фактів.

ВИСНОВКИ

Для того, щоб забезпечити досягнення цілей, представлених у статті і через необхідність у координації між різними урядовими установами, які мають відношення до громадської організації охорони здоров'я, таких як міністерства праці, фінансування, транспорту, управління самоврядування та інші, буде необхідно створити центр для цієї національної організації.

Відповідно до рішення, сферу нагляду за зонами охорони здоров'я пропонується заснувати на розподілі муніципалітетів. Ці зони охорони здоров'я мають курирувати виконання національної політики в галузі охорони здоров'я в рамках законів і рішень в області охорони здоров'я.

У рамках своїй компетенції кожна зона охорони здоров'я повинна проводити моніторинг діяльності установ і служб первинної медико-санітарної допомоги та лікарень, які працюють в зоні, та підтримують їх роботу, а також підтримують дослідження, пов'язані з місцевими проблемами зі здоров'ям.

Зона охорони здоров'я спрямована на розробку планів і програм щодо забезпечення відповідних дій на місцеві потреби охорони здоров'я регіону та поліпшення місцевого рівня здоров'я і повинна стежити за стимулюючими, профілактичними, лікувальними та реабілітаційними медичними послугами, які були включені в затверджений список державних послуг, затверджений Міністерством охорони здоров'я.

Серед кола повноважень зон охорони здоров'я є участь у підготовці необхідних планів для забезпечення людськими ресурсами та їх навчання за різними спеціальностями і рівнями закладів охорони здоров'я та забезпечення послугами в рамках планів обслуговування, а також сприяння розробці планів і програм, необхідних для профілактики серйозних місцевих захворювань та підготовки планів по боротьбі з ними.

Література:

1. Пропозиції реформування системи охорони здоров'я в Лівії. — 2011 р. — Триполі. URL: mselarbi@hotmail.com, nuriahwij@yahoo.com
2. Генеральний стратегічний план. URL: dr.khaleldelmaghbub@messenger
3. Центр інформації та документації Міністерства охорони здоров'я. URL: www.seha.ly

4. Майбутня стратегія системи охорони здоров'я в пунктах. — 2012. URL: www.eanlibya.com

5. Ядро п'ятирічної стратегії будівництва Лівії, для журналу Око Лівії на 2015—2020 рр. URL: www.eanlibya.com

6. Регулярні медичні записи. URL: http://www.seha.ly

7. Річні звіти офіційних органів. URL: https://ar.actualitix.com

8. Міжнародні та місцеві звіти деяких відповідних організацій. URL: https://ar.knoema.com

References:

1. Elarbi, M.S. and Ahwij, N. (2011), Propozitsii reformuvannia systemy okhorony zdorov'ia v Livii [Proposals for reforming the health system in Libya], Tripoli, Libya.

2. Elmaghub, Kh. (2018), Heneral'nyj stratehichnyj plan [General strategic plan], Tripoli, Libya.

3. Center for Information and Documentation of the Ministry of Health (2018), available at: www.seha.ly (Accessed 01 Dec 2018).

4. Eye of Libya (2012), "Future health care system strategy at points", available at: www.eanlibya.com (Accessed 01 Dec 2018).

5. Eye of Libya (2014), "The core of the five-year construction strategy of Libya, for the magazine Eye of Libya for 2015—2020", available at: www.eanlibya.com (Accessed 01 Dec 2018).

6. Center for Information and Documentation of the Ministry of Health (2018), "Regular medical records", available at: http://www.seha.ly (Accessed 01 Dec 2018).

7. Actualitix (2018), "Annual reports of official bodies", available at: https://ar.actualitix.com (Accessed 01 Dec 2018).

8. Knoema (2018), "International and local reports of some relevant organizations", available at: https://ar.knoema.com (Accessed 01 Dec 2018).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

А. С. Диндар,
аспірант, асистент кафедри європейської економіки і бізнесу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.53

ПОЗИЦІЇ КУЛЬТУРНО-КРЕАТИВНОЇ ІНДУСТРІЇ В ЕКОНОМІЦІ ЄС

A. Dyndar,
Aspirant, Assistant Lecturer, Department of European Economy and Business,
SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

CULTURAL-CREATIVE INDUSTRY'S POSITIONS IN THE EU ECONOMY

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку та структурні зміни культурно-креативного сектору економіки ЄС. Автором проаналізовано особливості концентрації підприємницького капіталу в межах провідних арт кластерів в Європі. Встановлено, що валова додана вартість креативного сектору сягнула майже 3 % від загального обсягу доданої вартості нефінансового сектору економіки ЄС. Доведено, що інтенсивний розвиток культурного сектору європейської економіки сприяє створенню нових робочих місць та самозайнятості. Обґрунтовано, що посилення конкурентних позицій креативних компаній забезпечується шляхом високої їх просторової концентрації в межах культурних кластерів, найбільші з яких ідентифіковано у Великобританії, Франції та Німеччині, а найбільш конкурентні кластери сформувалися у підгалузях рекламної індустрії, видавничої справи та аудіовізуального виробництва.

The article is devoted to the elaboration on the key modern trends of development and structural changes of the EU cultural and creative industries. The author analyzes some basic peculiarities of the concentration of entrepreneurial capital within the framework of leading art clusters in Europe. It has been proven that the gross value added of the creative sector has reached almost 3% of the total value added of the EU non-financial economy. Also it has been shown, that intensive development of the cultural and creative sector contributes to the creation of new jobs and self-employment in the European economy. It is substantiated that the strengthening of competitive positions of creative companies is ensured by their high spatial concentration within cultural and creative clusters, the largest of which have been identified in the United Kingdom, France and Germany. The most competitive clusters have been formed in such subsectors, as the advertising, publishing and audiovisual production.

This research is based on the Eurostat methodology for identifying the cultural and creative industries, as its advantage is that it includes not only the service sector but also a number of material production sectors that are the direct product of creative activity (according to NACE divisions B – N, except K and S 95). One of the characteristic features of the EU creative industry market structure is the functioning of a large number of SMEs, whose cluster agglomerations allows to greatly offset the lack of economies of scale, as well as the lack of technological competencies. The analysis of the value added structure created in the EU creative and cultural industry has shown the dominant position of British companies, whose contribution to the total GVA of the EU sector exceeded 30%. In the structure of the EU creative sector, the largest share belongs to companies in the architecture, design and photography sub-sector, which exceeds 50 % of the total number of creative companies.

At the same time, the EU creative sector business environment will be substantially modified soon in the context of Brexit, as British creative and cultural sector is currently enjoying dominant positions in the common European market and can significantly lose momentum due to the UK's exit from the EU.

Ключові слова: культурний сектор, креативні індустрії, арт бізнес, креативні кластери, валова додана вартість.

Key words: cultural sector, creative industries, art business, creative clusters, gross value added.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Швидка диференціація постіндустріального господарства охопила останнім часом фактично усі сфери глобальної економіки, чільне місце в якій посідає креативний сектор, структурна композиція якого впродовж двадцяти років зазнала суттєвих змін. Це було зумовлене тим, що запит суспільства на культурні новації та творчі продукти неухильно зростає. Відтак креативний бізнес, а також його складова — арт-бізнес перетворилися у важливий елемент і, водночас, ресурс підприємництва, управління свідомістю соціуму, глобального виробництва матеріальних і нематеріальних активів, що й зумовило зростання наукового інтересу щодо дослідження відповідних явищ.

У сучасному світі визначення мистецької складової глобального тренду розвитку є доволі непростим, адже базується, з одного боку, на глибокому розумінні суспільством своєрідної додатковості культурного компонента до матеріального серійного виробництва, з другого — на усвідомленні того, що вплив інформаційного емоційного компонента на кожну людину зростатиме. З огляду на це, інформаційно-креативна складова економіки проникатиме все глибше у свідомість громадян, викликаючи глибоке усвідомлення відчуття новітніх процесів, що вирують у глобальному економічному просторі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Ідентифікація нових для сучасних соціальних та економічних наук дефініцій "культурний сектор", "креативний сектор", "арт бізнес" тощо суттєво поляризували, останнім часом, уявлення вчених і урядовців щодо компонентного складу і секторальних пріоритетів новостворених економічних та соціальних концепцій, наслідком чого стало різноманіття думок і підходів. Тож не дивно, що, приміром, британський Департамент культури, медіа та спорту, відніс до культурного сектора рекламу, архітектуру, мистецтво, моду, музику, сценічне ремесло тощо.

Свій підхід до символічних текстів запропонував Д. Хесмондалх [12], який розробив ієрархічну модель ідентифікації складу креативної сфери, що включає

базові, суміжні та допоміжні галузі культурного сектора. Британець Д. Тросбі [14] обґрунтовує переваги своєї моделі структуризації, що включає базові креативні мистецтва, а також додаткові та розширені галузі культурного сектора.

Питання розвитку креативних індустрій в економіці України досліджувалися у працях А. Гончарука, О. Гуменної, І. Скавронської [1], М. Скиба [2], А. Холодницької [3], А. Чужикова [4], С. Щеглюк [5] та ін.

Водночас наявність суттєвих розбіжностей серед дослідників щодо компонентної бази потребує, насамперед, чіткої стратифікації базових точок зору та системного наукового аналізу компонентного складу кожної з аналітичних моделей. Відтак надзвичайно важливим завданням для науковців є всебічне системне дослідження композиційного складу креативної сфери та виокремлення в ній структурних та підприємницьких позицій креативного бізнесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку та структурних змін культурно-креативного сектора економіки ЄС, а також аналіз особливостей концентрації підприємницького капіталу в межах провідних арт кластерів в Європі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Термін "Культурний сектор" в класифікації ЮНЕСКО [13] використовується для ідентифікації тієї сфери підприємництва, яка поєднує у собі виробництво специфічного продукту в процесі комерціалізації творчого потенціалу, що не обов'язково носить матеріальний характер. Передбачається, що результати діяльності при цьому будуть захищені авторським правом, а відтак можуть набувати форми товару або ж послуги, котра має значну соціальну та культурну вагу. У процесі створення нового витвору мистецтва активно використовуються наявні технічні ресурси, творчий (інтелектуальний) потенціал митця та його знання у галузі культури.

У цьому дослідженні ми беремо за основу методику Євростату щодо ідентифікації культурно-креативного сектора, адже її перевагою є те, що вона включає не лише сферу послуг, але й цілий ряд секторів матеріального виробництва товарів, які є безпосереднім продуктом креативної діяльності (за класифікацією NACE підрозділи В — N, крім K та S 95) [9]. Таким чином, сьогодні в економіці ЄС працює близько 1,2 мільйонів компаній сектору культури і мистецтв (станом на кінець

Таблиця 1. Позиції підприємств культурної індустрії в нефінансовому секторі економіки ЄС, 2015 р.

	Підприємства культурної сфери		Валова додана вартість		Товарооборот	
	кількість	частка в економіці, %	млн євро	частка в економіці, %	млн євро	частка в економіці, %
ЄС-28	1 185 689	5,0	199 012	2,8	474 069	1,7
Бельгія	38 911	6,5	4 642	2,3	15 148	1,5
Болгарія	10 240	3,1	381	1,7	1 218	1,0
Чехія	45 093	4,5	н/д	н/д	н/д	н/д
Данія	12 391	5,9	3 345	2,5	8 112	1,7
Німеччина	128 631	5,3	42 882	2,7	88 040	1,5
Естонія	3 138	4,6	221	2,1	632	1,2
Ірландія	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Греція	32 962	4,2	1 025	2,2	3 292	1,4
Іспанія	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Франція	159 860	5,5	25 841	2,8	65 442	1,8
Хорватія	6 615	4,5	528	2,5	1 529	2,0
Італія	176 020	4,8	16 724	2,5	48 628	1,7
Кіпр	2 138	4,4	255	3,5	811	3,2
Латвія	4 609	4,2	189	1,8	549	1,1
Литва	10 195	5,5	275	1,8	772	1,0
Люксембург	1 569	4,9	н/д	н/д	н/д	н/д
Угорщина	26 098	4,9	953	1,7	3 740	1,3
Мальта	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Нідерланди	80 136	7,3	н/д	н/д	н/д	н/д
Австрія	16 663	5,2	3 945	2,2	10 219	1,6
Польща	71 020	4,4	4 472	2,4	13 573	1,5
Португалія	30 470	3,8	1 561	2,1	4 715	1,5
Румунія	15 607	3,4	н/д	н/д	2 657	1,0
Словенія	8 628	6,4	409	2,1	1 356	1,6
Словаччина	11 690	2,7	453	1,3	1 476	0,8
Фінляндія	10 181	4,4	2 099	2,3	5 729	1,6
Швеція	51 895	7,6	5 765	2,6	15 845	2,0
Великобританія	97 681	5,0	59 252	4,2	118 687	2,7

Джерело: складено автором за: [9].

2015 року), що становить 5 % від загальної кількості підприємств у нефінансовому секторі економіки ЄС. Вагомість креативно-культурної індустрії для економічного розвитку інтеграційної спільноти важко переоцінити, адже валова додана вартість (ВДВ) цього сектору сягнула 200 млрд євро і складала 2,8 % від ВДВ нефінансової економіки ЄС, а товарообіг аналізованого сектору склав 475 млрд євро (або 1,7 % валового обороту усієї нефінансової економіки інтеграційної спільноти) (табл. 1).

Найбільша чисельність підприємств культурної сфери станом на кінець 2015 року була зареєстрована в Італії (176 тис.), Франції (160 тис.), Німеччині (128 тис.) та Великобританії (97 тис.), що складає майже половину загальної кількості арт-компаній ЄС. За критерієм питомої ваги підприємств культурної сфери у загальній кількості компаній нефінансового сектору економіки провідні позиції належать Швеції (7,6 %), Нідерландам (7,3 %), Бельгії та Словенії (по 6,5 % відповідно). Водночас за питомою вагою товарообігу культурної індустрії в обсязі нефінансового сектору економіки, лише Великобританія, Кіпр, Франція, Хорватія та Швеція продемонстрували вищі за середнє по ЄС (1,7 %) значення. Високий відносний показник частки культурного сектору в економіці Кіпру (3,2 %) пояснюється доволі стрімким зростанням у 2013/2014 рр. товарообороту в підсекторі виробництва комп'ютерних ігор (див. табл. 1).

Аналіз структури доданої вартості, створюваної в креативно-культурній індустрії ЄС, засвідчив домі-

нантні позиції британських компаній внесок яких у сукупну ВДВ сектору інтеграційної спільноти перевищив 30 %. Окрім того, лише у Великобританії та Кіпрі частка доданої вартості креативних компаній у національному показнику перевищила середній для ЄС рівень. При цьому в цілому ряді європейських країн (Болгарія, Латвія, Литва, Угорщина та Словаччина) внесок креативного бізнесу у національні показники доданої вартості виявився значно нижчим від середнього, тобто менше 2 %.

Загалом позитивна динаміка розвитку європейської креативної індустрії протягом періоду від 2011 до 2015 р. (середньорічний темпом приросту ВДВ склав 2,4 %) мала доволі виразні країнові розбіжності. Так, відносно стабільною кількістю підприємств культурної сфери була в семи країнах-членах ЄС, де середньорічний темп їх приросту не перевищував 1 %. Разом з тим, у 14 державах-членах чисельність креативних компаній зростала темпами, вищими за 1 % на рік, а у Нідерландах та Литві — понад 10 % [9]. Спостерігалися також і поодинокі випадки регресивних трендів розвитку. Наприклад, у Греції кількість компаній аналізованого сектору скорочувалася в середньому на 8,1 % щороку, а додана вартість "культурної економіки" падала майже на 20 % щороку. Аналогічні, проте менш істотні тенденції падіння кількості підприємств спостерігалися в Італії (в середньому на 1,9 % на рік) та Португалії (на 1,6 %), що призвело до пропорційно більших втрат обсягів до-

Рис. 1. Структура підприємств культурної індустрії ЄС за видами діяльності у 2015 році, %

Джерело: складено автором за: [9].

Рис. 2. Структура доданої вартості підприємств культурного сектору ЄС у 2015 році, %

Джерело: складено автором за: [9].

даної вартості (відповідно на 4,1 % та 3,1 % відповідно) [9].

Своєрідний рекорд темпів розвитку культурного сектору економіки було встановлено у Великобританії, де 3,7 % середньорічний приріст чисельності компаній обумовив неймовірно стрімкі темпи приросту доданої вартості на рівні 12 % на рік. Не менш вражаючою виявилась динаміка креативного сектору у Литві, де 14 % щорічний приріст кількості компаній в секторі культури забезпечив середньорічний приріст доданої вартості на рівні 8,5 % протягом 2011—2015 рр. При цьому доволі специфічна модель креативного розвитку сформувалась у Польщі та Словенії, де значні темпи приросту чисельності підприємств (4,2 % та 6,1 % відповідно) збігалися із відчутним падінням доданої вартості сектору (на 3,0 % та 1,8 % відповідно) [9].

У структурі креативного сектору ЄС найбільша частка належить компаніям підсектору архітектури, дизайну та фотографії, кількість яких перевищує 50 % від загальної чисельності креативних компаній. Розподіл підприємств за іншими підгалузями культурної індустрії виявився більш рівномірним (близько 10 %), за винятком видавничої діяльності (5 % усіх культурних підприємств) та теле-, радіомовлення й інформаційних агентств (2 %) (рис. 1).

Водночас структура валової доданої вартості культурної індустрії ЄС є більш збалансованою, оскільки питома вага більшості субсекторів коливається навколо 20 % (від 15 % для "кінематографу, телебачення, музики та відео прокату" до 21 % для субсекторів: теле- й радіомовлення, видавнича справа та архітектура). Певними винятками стали перекладацька діяльність (1 %) та роздрібна торгівля у спеціалізованих магазинах (4 %) (рис. 2).

Аналіз національної статистики підприємств культурної індустрії підтвердив домінування субсектору "Архітектура, дизайн та фотографія" за чисельністю зареєстрованих підприємств, хоча у таких країнах, як Болгарія, Чехія та Угорщина на цю сферу припадало

менше третини усіх підприємств сектору. Наступною за кількістю зареєстрованих компаній стала підгалузь "Видання та відтворення медіа продуктів, виробництво музичних інструментів та ювелірних виробів", за винятком Нідерландів та Люксембургу, де їх частка у загальній чисельності не перевищувала 7 %. Чітко виражена національна спеціалізація спостерігалась в таких підгалузях, як видавнича справа (Хорватія та Румунія), телерадіомовлення (Угорщина та Словенія), роздрібна торгівля у спеціалізованих магазинах (Болгарія, Греція, Італія та Словаччина) та перекладацька діяльність (Латвія, Литва, Чехія).

Секторальна структура доданої вартості підприємств європейської арт індустрії суттєво варіюється за країнами-членами ЄС. У нових державах-учасницях (Болгарії, Хорватії, Словенії, Прибалтійських країнах) більше третини доданої вартості культурного сектору припадало на

виробництво музичних інструментів та ювелірних виробів. Найбільш вираженою спеціалізацією Німеччини, Австрії і Словаччини стали архітектура, дизайн та фотографія (близько 30 % від загального обсягу доданої вартості національного культурного сектору). Загалом висока питома вага даного субсектору у культурній галузі ЄС пояснюється тим, що у більшості інших держав ЄС його питома вага перевищувала 15 %. Предметом спеціалізації на Кіпрі стало видавництво книг, газет та комп'ютерних ігор, забезпечивши у 2015 році більше половини доданої вартості культурної індустрії країни. Доволі високою питома вага цього субсектору була й у північноєвропейських країнах — Фінляндії (36 %), Швеції (28 %) і Данії (27 %). Телерадіомовлення здобуло домінуючі позиції (близько 30 %) в структурі культурної економіки Греції, Польщі та Великобританії, тоді як Франція була чи не єдиною країною із відчутним секторальним фокусуванням на кінематографі, телевізійному виробництві, звукозаписі та видавничій діяльності (25 %).

Однією з характерних особливостей структури європейського ринку креативної індустрії є функціонування великої кількості малих та середніх підприємств (МСП), об'єднання яких у кластери дозволяє великою мірою компенсувати брак економії на масштабах виробництва, а також нестачу технологічних компетенцій. У контексті сучасних трендів розвитку наукоємної економіки відбувається концентрація корпоративного капіталу в креативній індустрії, про що свідчить домінування Великобританії, Німеччини та Франції у географічній структурі доданої вартості цього сектору, адже 450 тис. компаній цих країн забезпечили близько 150 млрд євро валової доданої вартості, або 4 % від ВДВ усього нефінансового сектору економіки. Креативні кластери цих країн стали локомотивом для всієї індустрії в ЄС, адже кількість зайнятих перевищила 2 млн працівників [11, с. 3]. Додатково ще варто врахувати тисячі приватних комерсантів та фрілансерів, діяльність яких органічно включена до ланцюгів постачання вищезгаданих креативних арт кластерів.

Таблиця 2. Основні економічні показники за розмірами компаній культурного сектору у 2015 році

		Кількість компаній	Кількість зайнятих	Додана вартість (млн євро або %)	Продуктивність праці (тис євро на одного зайнятого)
		(тисяч або % від усіх компаній у відповідному секторі)			
Видавництво та відтворення медіа продуктів	Усі компанії	120	726	31 000	43
	Усі компанії (%)	100	87	82	40
	– Мікро (%)	89	30	н/д	н/д
	– Малі (%)	9	30	31	44
	– Середні (%)	2	26	32	51
	Великі (%)	0	13	18	59
Кінематограф, телебачення, музика та відеопрокати	Усі компанії	142	441	30 000	68
	Усі компанії (%)	100	78	82	71
	– Мікро (%)	96	38	31	55
	– Малі (%)	3	22	25	80
	– Середні (%)	1	18	26	95
	Великі (%)	0	22	н/д	н/д
Телерадіомовлення	Усі компанії	12	245	37 050	151
	Усі компанії (%)	99	32	16	76
	– Мікро (%)	86	:	4	:
	– Малі (%)	10	:	4	:
	– Середні (%)	2	13	8	92
	Великі (%)	1	68	84	187
Дизайн	Усі компанії	180	270	13 159	49
	Усі компанії (%)	100	97	91	46
	– Мікро (%)	99	76	57	37
	– Малі (%)	1	16	23	71
	– Середні (%)	0	6	11	99
	Великі (%)	0	3	9	150
Фотографія	Усі компанії	122	159	4 186	26
	Усі компанії (%)	100	97	93	25
	– Мікро (%)	99	83	67	21
	– Малі (%)	1	9	14	41
	– Середні (%)	0	5	12	67
	Великі (%)	0	3	7	56
Разом за нефінансовим сектором економіки	Усі компанії	23 500	137 445	137 445	51
	Усі компанії (%)	100	66	56	43
	– Мікро (%)	93	29	20	35
	– Малі (%)	6	20	18	44
	– Середні (%)	1	17	18	55
	Великі (%)	0	34	44	66

Джерело: складено автором за: [9].

Найпотужнішим креативним хабом ЄС є Великобританія, на яку за різними оцінками припадає від 60 до 75 млрд євро із більше 100 тис компаній, на яких зайнято більше 700 тис осіб [11, с. 4]. За період від 2010 до 2015 року додана вартість британського креативного сектору збільшилась на 57% [11, с. 5] головним чином за рахунок високої динаміки онлайн та телереклами, а також внаслідок зростання експорту аудіовідео продукції до країн Європи та Північної Америки. Іншим креативним центром Європи є Німеччина, де у 2016 році близько 160 тис. компаній арт індустрії з майже 950 тис. зайнятих забезпечили більше 50 млрд євро доданої вартості [7]. Разом з тим темпи розвитку німецького арт сектору значно відставали від британського, склавши близько 14 % за період від 2010 до 2015 року, що на думку експертів обумовлено стагнацією видавничої сфери та рекламної індустрії. Доволі потужним на загальному фоні ЄС виглядає креативний сектор Франції, де 160—170 тис. компаній із 470 тис. зайнятих створюють 26—30 млрд євро. За оцінками французьких експертів компанії "Ерст&Янг" ВДВ креативного сектору сягнув 44 млрд євро у 2015 році [8], а зайнятість становила 1,25 млн осіб станом на 2013 рік [6]. На відміну від Німеччини та Великобританії динаміка креативного сектору Франції була від'ємною протягом 2010—2015 рр.

внаслідок стагнації рекламної індустрії, аудіо-відео виробництва, видавничої справи, хоча у підсекторі створення програмного забезпечення для ігор відбувалося відчутне економічне зростання [11, с. 5].

Лідерство арт сектору Великобританії стає ще більш вираженим за умов аналізу його питомої валової доданої вартості у розрахунку на душу населення, яка в цій країні у 2015 році становила 1164 євро в ВДВ, що майже вдвічі перевищувала показник Німеччини (641 євро) та Франції (501 євро) [11, с. 4, 10]. Конкурентні переваги британського креативного сектору пов'язані, головним чином, з більш швидким відновленням національної економіки після світової фінансової кризи 2008—2009 років, що стимулювало збільшення витрат бізнесу на рекламу, зростанням зовнішнього попиту на всі види англомовного контенту, а також одним з найвищих в світі рівнів витрат вітчизняних споживачів на рекреаційні та культурні послуги (774 євро на особу у 2015 році).

Аналіз структури культурного сектору ЄС за розміром компаній свідчить про домінування мікропідприємств (з кількістю зайнятих від 1 до 9 осіб) як найбільш сприятливої для розвитку арт бізнесу організаційної форми (табл. 2). Разом з тим, на телерадіомовлення на великі підприємства (з кількістю працівників 250 і більше осіб) припадало більше двох третин зайня-

тих цього підсектору, що вдвічі перевищує частку зайнятих на великих підприємствах у середньому по нефінансовому сектору економіки ЄС. Це обумовило безкомпромісне переважання великого бізнесу у виробництві доданої вартості в сфері телерадіомовлення (84%). Така концентрація ресурсів у цій підгалузі обумовила найвищий рівень продуктивності праці (187 тис. євро на одного працівника), що майже втричі перевищує середній по економіці показник.

Загалом, підсумовуючи аналіз продуктивності праці за підсекторами культурної індустрії, зазначимо, що у більшості випадків він наближається до середнього по економіці ЄС. При цьому виключенням із загального тренду окрім уже згаданого підсектору телерадіомовлення із рекордно високим показником став підсектор фотографії, який, навпаки, характеризувався мінімальною питомою доданою вартістю на рівні 26 тис. євро на одного працівника.

Варто зауважити, що малі та середні підприємства (МСП) відіграють значно більшу роль у створенні робочих місць в культурному секторі, порівняно зі всією економікою інтеграційної спільноти, адже вони забезпечують 80 % зайнятості за цією категорією статистичної класифікації ЄС, що значно перевищує аналогічний загальноекономічний показник на рівні 66 %. Особливо сприятливим для створення робочих місць формат мікропідприємств виявився у субсекторах "дизайн" і "фотографія", де працювало відповідно 76 % та 83 % зайнятих, що значно перевищує середній по економіці показник (29 %) (див. табл. 2).

Домінування значної кількості МСП у креативно-культурній індустрії ЄС, її значна структурно-функціональна диверсифікація, а також наявність тісних коопераційних взаємозв'язків між компаніями різних підсекторів формують значні стимули до утворення кластерів, діяльність яких дозволяє підвищити конкурентоспроможність їх учасників та переконливо позиціонувати свою продукцію і послуги на міжнародних ринках. Традиційно потужними в Європі є кластери видавничої справи, що спеціалізуються на створенні періодичних видань, новин, а також на виданні книг і журналів. Найпотужніший видавничий кластер сформовано у Великобританії із ВДВ на рівні 22 млрд євро (2015 р.) та експортом в обсязі 2,3 млрд ф.ст. (2016 р.) [11, с. 11]. Міцні позиції у видавничій справі також належать німецьким (ВДВ — 18,3 млрд євро) та французьким (ВДВ складає 9,7 млрд євро) кластерам.

Не дивлячись на щільність дислокації та гомогенність проблем конкурентного розвитку компаній видавничого кластеру доволі різними є тенденції розвитку видавців книг та періодичних видань. Протягом періоду від 2010 до 2015 р. доходи книговидавчих компаній мали більш стабільну динаміку, ніж у видавців журналів та періодичних видань. Це пояснюється, передовсім, тим, що основним джерелом доходів книговидавців є кошти покупців книг, тоді як сегмент періодичних видань великою мірою залежить ще й від рекламної діяльності (остання ж, як відомо, надзвичайно чутлива до економічних циклів).

Кластер аудіовізуального виробництва представлений записом музики, публікацією та збутом музич-

них творів, проведенням музичних фестивалів та інших арт-заходів, кінематографом, телебаченням та виробництвом відеокліпів. Характерною рисою аудіовізуального артбізнесу, як і у видавничій справі, є вплив мовних бар'єрів на географічну конфігурацію збуту: якщо британські аудіовізуальні кластери мають потужні позиції на європейському та глобальному ринках, то географія постачання французьких та німецьких компаній обмежується переважно внутрішнім ринком.

Валова додана вартість британського аудіовізуального кластеру сягнула 20 млрд євро у 2015 році, а її питома значення на душу населення вдвічі перевищувало відповідні показники Німеччини та Франції. При цьому обсяг експорту британського аудіовізуального кластера склав 6,5 млрд ф. ст. 2016 році [10]. У 2015 році додана вартість німецького аудіовізуального кластеру становила 13,9 млрд євро, а французького — лише 10,8 млрд євро [11, с. 11—12].

Найбільший рекламний кластер, до складу якого належать агенції реклами та маркетингу, функціонує у Великобританії. Його додана вартість у 2015 році склала 20,6 млрд євро, що втричі перевищує рівень Німеччини в розрахунку на душу населення. У Німеччині рекламний бізнес за 2015 рік створив 9,3 млрд євро ВДВ, при цьому, експорт становив лише 1,1 % від обсягу внутрішніх продажів. Французький рекламний кластер забезпечив лише 6,1 млрд євро ВДВ у 2015 році [11, с. 12—13].

Широке упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та, зокрема, мережі Інтернет обумовило системну трансформацію рекламного бізнесу, значно переформатувавши діяльність інформаційних агенцій та видавців новин. Хоча сектор телебачення доволі переконливо зберіг обсяги своїх рекламних бюджетів, фінансові потоки рекламного бізнесу великою мірою перебувають під впливом конкуренції з боку ринку онлайн-показів. Внаслідок накопичення величезного обсягу даних про своїх користувачів, компанії "Facebook" та "Google" пропонують виняткові можливості прямої цільової реклами, які не здатні відтворити компанії видавничої діяльності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Загалом, проведене дослідження структури та динаміки креативно-культурного сектору ЄС дало змогу виявити цілий ряд важливих трендів, що відображають глибокі трансформації у сучасній знаннєвій економіці інтеграційної спільноти. По-перше, валова додана вартість креативного сектору сягнула майже 3 % від загального обсягу доданої вартості нефінансового сектору економіки ЄС, перевищивши 200 млрд євро у 2015 році. По-друге, інтенсивний розвиток культурного сектору європейської економіки сприяє створенню нових робочих місць та самозайнятості, адже у цьому секторі працює майже 1,2 млн підприємств переважна більшість з яких — це мікрокомпанії із кількістю працівників менше 10 осіб. По-третє, посилення конкурентних позицій креативних компаній забезпечується шля-

хом високої їх просторової концентрації в межах культурних кластерів, найбільші з яких ідентифіковано у Великобританії, Франції та Німеччині. По-четверте, найбільш конкурентні кластери сформувалися у підсекторах рекламної індустрії, видавничої справи та аудіовізуального виробництва.

Разом з тим, середовище креативного сектору ЄС суттєво змінюватиметься за умов Brexit, адже британський креативно-культурний сектор займає домінуючі позиції на спільному європейському ринку і може суттєво втратити динаміку внаслідок виходу Великобританії з ЄС. Цей напрям досліджень видається автору доволі перспективним у майбутньому.

Література:

1. Скавронська І.В. Тенденції розвитку креативних індустрій в країнах Європейського Союзу / І.В. Скавронська, А.О. Гончарук // "Young Scientist". — 2016. — № 4 (31). — С. 201—204.
2. Скиба М. Креативні індустрії в Україні: вистояти, просвітити(ся). 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/158758>
3. Холодницька А.В. Актуальні тенденції розвитку креативних індустрій в Україні в умовах глобалізації / А.В. Холодницька // Економіка і суспільство. — 2018. — № 14. — С. 151—157.
4. Чужиков А. Поліструктурна динаміка глобалізованого медіа ринку ЄС. Як комерціалізується телепродукт у європейській економіці: монографія / Андрій Чужиков. — К.: КНЕУ, 2016. — 143 с.
5. Щеглюк С.Д. Активізація культурного туризму як драйвера розвитку креативної індустрії України / С.Д. Щеглюк // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку", КНЕУ, 16 березня 2018 р. — С. 204—209.
6. 1er Panorama des industries culturelles et creatives, Au Coeur du rayonnement et de la competitivite de la France. — EY: Paris, 2013.
7. 2017 Cultural and Creative Industries Monitoring Report, Summary / Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi), December 2017.
8. Creation sous tension, 2e Panorama de l'economie de la culture et de la creation en France. — EY: Paris, 2015
9. Culture statistics — cultural enterprises [Електронний ресурс] // Eurostat: Веб-сайт. — Текстові дані. — Люксембург, 2018. — Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_enterprises
10. DCMS Sectors Economic Estimates 2016: Trade [Електронний ресурс] // Government of the UK: Веб-сайт. — Текстові дані. — Лондон, 2018. — Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/statistics/dcms-sectors-economic-estimates-2016-trade>
11. Europe's Creative Hubs Update 2018 / A. Enders, C. Hayes, J. Evans, R. Jenkin, D. McCabe. — London: Bertelsmann, Enders Analysis, 2018. — 23 с.
12. Hesmondhalgh D. The Cultural Industries / D. Hesmondhalgh. — London: Sage, 2002. — 360 с.
13. International Flows of Selected Cultural Goods and Services 1994—2003: Defining and Capturing the Flows of Global Cultural Trade / UNESCO Institute for Statistics. — Montreal: UIS, 2005 — 98 с.
14. Throsby D. Economics and Culture / D. Throsby. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 208 с.

References:

1. Skavronska, I.V. and Honcharuk, A.O. (2016), "Trends of creative industries development in the EU countries", Young Scientist, vol. 4 (31), pp. 201—204.
2. Skyba, M. (2016), "Creative industries in Ukraine: stand up, enlighten (oneself)", Tyzhden [Online], available at: <http://tyzhden.ua/Society/158758>
3. Kholodnytska, A.V. (2018), "Actual trends of creative industries' development in Ukraine in conditions of globalization", Ekonomika i suspilstvo, vol. 14, pp. 151—157.
4. Chuzhykov, A.V. (2016), Polistrukturna dynamika globalizovanogo media rynku YeEs: Yak komertsializuyetsya teleprodukt u yevropeiskii ekonomitsi [Multistructural dynamics of the globalised EU media market: How is TV-product commercialized in the European economy]: monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Shcheglyuk, S.D. (2018), "Activisation of cultural tourism as a driver of creative industry development in Ukraine", Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi Internet-konferentsii [International scientific and applied Internet-conference proceedings], Turystychnyi biznes: suchasni trendy ta stratehii rozvytku [Tourist business: Modern trends and development strategies], KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 204—209.
6. EY, 1er Panorama des industries culturelles et creatives, Au Coeur du rayonnement et de la competitivite de la France, Octobre 2013.
7. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (BMWi), 2017 Cultural and Creative Industries Monitoring Report, Summary, December 2017.
8. EY, Creation sous tension, 2e Panorama de l'economie de la culture et de la creation en France, Octobre 2015.
9. The official Eurostat web-site (2018), "Culture statistics — cultural enterprises", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_enterprises (Accessed 10 December 2018).
10. The official of the Government of the UK (2018), "DCMS Sectors Economic Estimates 2016: Trade", available at: <https://www.gov.uk/government/statistics/dcms-sectors-economic-estimates-2016-trade>. (Accessed 10 December 2018).
11. Enders, A. Hayes, C. Evans, J. Jenkin, R. and McCabe, D. (2018) Europe's Creative Hubs Update 2018, Bertelsmann, Enders Analysis, London, UK.
12. Hesmondhalgh, D. (2002), The Cultural Industries, Sage, London, UK.
13. UNESCO Institute for Statistics (2005) International Flows of Selected Cultural Goods and Services 1994—2003: Defining and Capturing the Flows of Global Cultural Trade, UIS, Montreal, Canada.
14. Throsby, D. (2001), Economics and Culture, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2018 р.

А. П. Миколаєць,
к. держ. упр., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.60

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ І ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

А. Mykolaiets,
Candidate of science in Public Administration, Associate Professor
of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management

DEVELOPMENT OF SOCIAL ACTIVITY AND HUMAN CAPACITY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION MANAGEMENT SYSTEM

Визначено, що міжсекторне соціальне партнерство — це своєрідний виклик як організаціям третього сектору, які потребують збільшення професіоналізму та організаційного розвитку, так і державним структурам, які повинні впроваджувати інноваційні та адаптувати традиційні методи управління до нової соціально-політичної реальності. Це не тільки питання про перерозподіл ресурсів, а й формування політичних пріоритетів.

Зазначено, що для того, щоб громадські структури могли зайняти свою нішу (шляхом зростання кваліфікації і компетенції) в колі тих суб'єктів, які впливають на діяльність державних установ, розподіл ресурсів і визначення пріоритетів державної політики, необхідно показати, що інтелектуальний капітал (здатність поставити соціальну проблему, компетентність, можливість залучити професіоналів, інтегруючи свої навички в роботу громадської організації тощо) знаходиться в органічній єдності саме з неофіційними, небюрократичними громадськими організаціями.

Запропоновано визначати виникнення міжсекторного співробітництва тоді, коли вдається трансформувати тип відносини "державна — суспільство — особистість", виявляти пріоритети політики в соціальній сфері в ході громадських дискусій і політичної участі громадськості (наприклад, включаючи механізм громадських експертиз); досягати необхідного для партнерства рівня професіоналізму і компетентності, в тому числі в питаннях організаційного розвитку, проектування, збору і залучення коштів (фандрайзингу) і управління фінансами; забезпечити розуміння необхідності в громадських колах зіграти серйозну роль у створенні нової моделі соціальної сфери, яка повинна бути спрямована на майбутнє.

It was determined that cross-sectoral social partnership is a peculiar challenge for organizations in the third sector that need to increase professionalism and organizational development, as well as state structures that must innovate and adapt traditional management methods to a new socio-political reality. This is not only a question of redistribution of resources, but also the formation of political priorities.

It is noted that in order for public structures to take their niche (through the development of qualifications and competences) in the circle of those actors that influence the activities of state institutions, the allocation of resources and the definition of the priorities of state policy, it must be shown that intellectual capital (ability put the social problem, competence, the ability to attract professionals, integrating their skills into the work of a public organization, etc.) is in organic unity with informal, non-bureaucratic public rhanizatsiyamy.

It is proposed to determine the emergence of cross-sectoral cooperation when it succeeds: to transform the type of relationship "state — society-personality", to identify social policy priorities in the course of public discussions and political participation of the public (for example, including the mechanism of public examinations); to achieve the level of professionalism and competence required for a partnership, including in matters of organizational development, design, collection and attraction of funds (fundraising) and financial management; to provide an understanding of the need for community groups to play a major role in creating a new model of social sphere, which should be aimed at the future.

It is proved that cross-sectoral cooperation occurs when it succeeds: to transform the type of relationship "state — society-personality", to identify the priorities of social policy in public discussions and political participation of the public (for example, including the mechanism of public expertise); to achieve the level of professionalism and competence required for a partnership, including in matters of organizational development, design, collection and attraction of funds (fundraising) and financial management; to provide an understanding of the need for community groups to play a major role in creating a new model of social sphere, which should be aimed at the future. Reform can not be a matter for the state alone, it is a matter of the responsibility of society as a whole.

It is proposed that third sector organizations realize their responsibility for the reform of the social sphere as a whole, and therefore the mission of a non-profit organization is seen not only in defending the interests of a particular social group. The relationship between the public and the state, based on the principle of "plaintiff — philanthropist", leads to the social disability of a public group — the "client", that is, passive, non-initiative of the plea of the blessings of the state. Ultimately, this leads to an exacerbation of existing and the emergence of new social problems, the creation of an increasing number of "clients" from the number of civic organizations and, accordingly, over strain of the state, on whose shoulders the more and more of a number of social difficulties dump.

Ключові слова: публічне управління, міжсекторне соціальне партнерство, соціальна активність, людський потенціал, соціально-політична реальність, політичні пріоритети, державна політика, громадські об'єднання.

Key words: public administration, cross-sectoral social partnership, social activity, human potential, socio-political reality, political priorities, state policy, public associations.

ВСТУП

Громадські організації озвучують потреби цих людей, зазвичай першими формулюють соціальну проблему. Сенс їх діяльності в тому, щоб "роботу з надання послуг перетворювати в роботу з розвитку соціальної активності і людського потенціалу".

Міжсекторне соціальне партнерство виникає, коли сторони починають працювати над вирішенням спільних проблем, усвідомивши:

- значимість соціальної проблеми, можливість розв'язати цю проблему тільки спільними силами;
- відмінність своєї ролі, цілей і статусу в суспільстві;
- свої особливі можливості щодо вирішення проблеми;
- взаємну вигідність і привабливість партнерства [1].

У третьому секторі відіграють особливу роль міжсекторне соціальне партнерство, і на ньому лежить

особлива відповідальність. У переважній більшості випадків саме неприбуткові організації виступають ініціаторами і координаторами взаємодії. Міжсекторне соціальне партнерство виникає в тому випадку, якщо НКО вдається обґрунтувати його привабливість. Для держави така привабливість бачиться в перерозподілі функцій щодо виконання соціальних зобов'язань. Якщо державні органи погоджуються на співпрацю, то в більшості випадків вони розглядаються некомерційними організаціями як додатковий інструмент державного регулювання, за допомогою якого необхідні послуги можна надати ефективніше, тобто дешевше (без витрат на функціонування бюрократичного апарату) і якісніше.

Звісно ж, що на цьому етапі міжсекторне соціальне партнерство слід враховувати небезпеку крайніх варіантів: коли органи влади "звітують" роботою зробленою громадськими організаціями і "прикриваються" ними від населення (1); коли громадські працівники і

чиновники звинувачують один одного в непрофесіоналізмі і некомпетентності (2) [2, с. 131].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Міжсекторне соціальне партнерство як науковий феномен взаємодії є предметом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних соціологів, політологів і науковців державного управління. Сучасні дослідження міжсекторного соціального партнерства здійснюються в межах соціально-філософських і теорій і концепцій державного управління. Проблеми міжсекторного соціального партнерства розглядають як закордонні дослідники: В. Сімон, Е. Дюркгейм, Л. Ерхард, Р. Дарендорф, Ф. Тейлор, А. Маслоу, Е. Мейо, так і вітчизняні, які досить активно й плідно працюють у зазначеному напрямку: В. Бобков, В. Жеребин, М. Кононенко, Ю. Крупнов, Е. Лібанова, Д. Маркович, А. Романов та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є структурування розвитку соціальної активності і людського потенціалу за рахунок міжсекторного соціального партнерства в системі публічного управління та їх взаємодія із системою державного управління.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжсекторне соціальне партнерство, таким чином, — це своєрідний виклик як організаціям третього сектору, які потребують збільшенню професіоналізму та організаційного розвитку, так і державним структурам, які повинні впроваджувати інноваційні та адаптувати традиційні методи управління до нової соціально-політичної реальності. Це не тільки питання про перерозподіл ресурсів, а й формуванні політичних пріоритетів. Здається, для того, щоб громадські структури могли зайняти свою нішу (шляхом зростання кваліфікації і компетенції) в колі тих суб'єктів, які впливають на діяльність державних установ, розподіл ресурсів і визначення пріоритетів державної політики, необхідно показати, що інтелектуальний капітал (здатність поставити соціальну проблему, компетентність, можливість залучити професіоналів, інтегруючих свої навички в роботу громадської організації тощо) знаходиться в органічній єдності саме з неофіційними, небюрократичними громадськими організаціями.

Робота над своїми специфічними проблемами і навіть створення досить великої, альтернативного державі простору діяльності ще не дозволяє якісно змінити на політичному рівні сформовані пріоритети і структури. У зв'язку з цим для встановлення міжсекторного соціального партнерства з державним і комерційним секторами неприбуткові організації повинні відповідати, за справедливими зауваженнями міжнародного експерта ПРООН Е. Фромм таким вимогам [3]:

Професіоналізм і компетентність. Часто державні чиновники скаржаться на те, що представники громадських організацій звертаються з проханнями про фінансову допомогу, при цьому пропонуючи у відповідь лише вельми розпливчасті готовність "бути до послуг". Ті громадські об'єднання, які пропонують щось життєздатне, цікаве, професійне, можуть значно більшою

мірою розраховувати на підтримку з боку держави. Державні чиновники мають у своєму розпорядженні планами роботи, планами заходів і прагнуть виконати їх. Якщо громадське об'єднання може запропонувати або практично здійснити проект у відповідній сфері, відмови, швидше за все, така організація не отримає.

З іншого боку, в процесі взаємодії з неприбутковими організаціями виявляється також і ступінь професіоналізму державного службовця. Оскільки сучасну державну структуру неможливо уявити без служб із зв'язків з громадськістю, це дає підстави вважати, що питаннями взаємодії з цивільними структурами повинні займатися насамперед дані спеціалізовані відділи. Однак не можна погодитися з думкою, що зустрічається в публіцистичній літературі, що тільки служби зі зв'язків з громадськістю взаємодіють з неприбутковими організаціями. Кожному чиновнику, незалежно від посади і виду діяльності, слід володіти навичками спілкування з представниками неприбуткових організацій. Важливо дати неприбуткових організацій можливість висловитися [4, с. 120]. У її представника не повинно бути відчуття, що влада применшують її роль, загрожують її існуванню або просто ігнорують її діяльність. Для органів влади буде корисно проявити ввічливість по відношенню до членів громадської організації, виявити інтерес до їхніх заяв, задати їм питання, оцінити їх пропозиції, надати консультативну допомогу.

Здатність до залучення додаткового фінансування. Будучи некомерційними, багато організацій відчують труднощі не тільки у фінансуванні своєї діяльності, але навіть складі власного апарату співробітників. Державна політика щодо неприбуткових організацій може як стимулювати, так і, навпаки, перешкоджати не тільки розвитку, але і виживання неприбуткових організацій. Деяким громадським організаціям вдається знайти кошти для успішного здійснення своєї діяльності [5, с. 265]. Як правило, неприбуткових організацій, що володіє свідченнями про позитивні результати діяльності, яка проводить продуману стратегію фандрайзингу (залучення коштів на здійснення діяльності), може розраховувати на фінансову підтримку з боку держави.

Здатність висловлювати і лобіювати інтереси своєї групи на рівні прийняття державних рішень. Дії уряду часто відображають потреби народу тільки в тому випадку, якщо достатньо велика кількість громадян бере на себе обов'язок довести свою точку зору до відома тих, хто приймає рішення на державному рівні. Громадська організація, яка прагне встановити партнерські відносини з державою або вплинути на процес прийняття рішень, повинна розробити програму лобіювання своїх інтересів [6]. Взаємовідносини з урядом або програми лобіювання некомерційними організаціями зазвичай спрямовані на те, щоб вплинути на місцеві, регіональні або державні виборні чи призначені органи і окремих чиновників і урядові установи. Програма повинна бути організована і спланована на підставі чіткого розуміння тимчасових рамок прийняття рішень і тих ключових осіб, від яких ці рішення залежать.

Як далекоглядно помічають у своїй роботі Е. Лібанова, О. Палій, для досягнення цілей МСП робота по його організації повинна проводитися на трьох рівнях [7, с. 189]:

1. На загальнонаціональному. Йдеться про зміну типу державно-Суспільні відносин від конфронтації до діалогу.

2. На громадському — становлення третього сектора. Втім, процес цей міжрівневий, тому що здійснюється одночасно "зверху" — шляхом системної державної політики підтримки НКО і "знизу" — шляхом не тільки кількісного, але і якісного зростання НКО.

3. На рівні окремо взятої НКО. Реформа соціальної сфери повинна перерозподілити повноваження і відповідальність НКО в сторону їх розширення співвідношенні з держсектором, бізнес-структурами.

Міжсекторне співробітництво і виникає реально тоді, коли вдається:

— Трансформувати тип відносини "держава — суспільство — особистість", виявляти пріоритети політики в соціальній сфері в ході громадських дискусій і політичної участі громадськості (наприклад, включаючи механізм громадських експертиз).

— Досягати необхідного для партнерства рівня професіоналізму і компетентності, в тому числі в питаннях організаційного розвитку, проектування, збору і залучення коштів (фандрайзингу) і управління фінансами.

— Забезпечити розуміння необхідності в громадських колах зіграти серйозну роль у створенні нової моделі соціальної сфери, яка повинна бути спрямована на майбутнє. Реформа не може бути справою лише держави, це питання відповідальності суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ

Запропоновано, щоб організації третього сектору усвідомлювали свою відповідальність за реформу соціальної сфери в цілому, і тому місія неприбуткової організації бачиться не просто у відстоюванні інтересів окремої соціальної групи. Неприбуткові організації повинні лобювати свої інтереси не в приватному порядку і не корпоративними групами, а через єдину асоціацію, що діє на принципах пропорційного представництва інтересів, самоорганізації і саморегулювання [8]. Вони повинні осмислити, що є не тільки "прохачами" благ у держави для своєї мети, але і суб'єктами соціальної державної політики, рівноправними партнерами влади, здатними надати державі реальну допомогу. Як справедливо зауважує Т. Кліменкова, взаємини громадськості і держави, засновані на принципі "прохач — благодійник", ведуть до соціальної інвалідації громадської групи — "клієнта", тобто пасивного, безініціативності випрошування благ від держави. В кінцевому підсумку, це призводить до загострення існуючих і появи нових соціальних проблем, створення все більшої кількості "клієнтів" з числа громадських організацій і, відповідно, перенапруження держави, на плечі якого звалюється все більше число громадських складнощів.

Ідея МСП, навпаки, передбачає активізацію громадянської свідомості і — як наслідок — дії у вирішенні загальнодержавних соціальних проблем спільними зусиллями. Саме МСП виявляється у громадянській реакції (відповідної конструктивної самоорганізації) на дії державних структур в соціальній сфері. Суть партнерського мислення, як підкреслює І. Леонова, "планувати те, що ти здатний віддати. Бути партнером означає розділяти ідеї іншого, мати перед ним зобов'язання, брати

участь у спільній діяльності, нарешті, розділяти відповідальність за те, що відбувається".

Щоб реалізувати вищезазначені ідеї в практиці взаємодії неприбуткових організацій і державних установ, необхідно ретельно опрацювати механізм МСП.

Література:

1. Maslow A. Motivation and Personality / A. Maslow. — N.Y.: Harper & Row, 1970.
2. Маркович Д.Ж. Глобальные проблемы и качество жизни [Електронний ресурс] / Д.Ж. Маркович // Социологические исследования. — 1998. — № 4. — С. 129—132. — Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2005/06/14/0000213238/018.MARKOVITCH.pdf>
3. Fromm E. To have or to be / E. Fromm. — N.Y., Continuum, 2008.
4. Бобков В. Управление качеством жизни / В. Бобков // Проблемы теории и практики управления. — 2005. — № 3. — С. 117—122.
5. Жеребин В.М., Романов А.Н. Уровень жизни населения / В.М. Жеребин, А.Н. Романов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 592 с.
6. Крупнов Ю. Качество жизни [Електронний ресурс] / Ю. Крупнов. — Режим доступу: http://www.kroupnov.ru/5/178_1.shtml
7. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: навчальний посібник / Е. Лібанова, О. Палій. — Київ: "Осно—ви", 2004. — 491 с.
8. Кононенко М.М. Соціальне партнерство як тип соціального управління [Електронний ресурс] / М.М. Кононенко // Державне будівництво. — 2007. — № 2. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/3/04.pdf>

References:

1. Maslow, A. (1970), Motivation and Personality, 2nd ed, Harper & Row, N.Y., USA.
2. Markovich, D.Zh. (1998), "Global problems and quality of life", Sociologicheskie issledovaniya, vol. 4, available at: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2005/06/14/0000213238/018.MARKOVITCH.pdf> (Accessed 20 Nov 2018).
3. Fromm, E. (2008), To have or to be, Continuum, N.Y., USA.
4. Bobkov, V. (2005), "Quality of life management", Problemy teorii i praktiki upravleniya, vol. 3. pp. 117-122.
5. Zherebin, V.M., and Romanov, A.N. (2002), Uroven' zhizni naseleniya [Population living standard], JuNITI-DANA, Moskva, Russia.
6. Krupnov, Ju. (2005), "Quality of life", available at: http://www.kroupnov.ru/5/178_1.shtml (Accessed 20 Nov 2018).
7. Libanova, E. and Palij, O. (2004), Rynok pratsi ta sotsial'nyj zakhyst [Labour market and social protection], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
8. Kononenko, M. M. (2007), "Social partnership as a type of social control", Derzhavne budivnytstvo, [Online], vol. 2, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/3/04.pdf> (Accessed 20 Nov 2018).

Стаття надійшла до редакції 23.11.2018 р.

Муц Луай Файсал,
к. соц. н., Директор центру освітніх послуг
для іноземних громадян, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.64

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПІД ВПЛИВОМ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Muts Luai Faisal,
Candidate of Sociological Sciences, Director of the Center for Educational Services for Foreign Citizens,
Zaporizhzhya State Engineering Academy

MIGRATION POLICY BY INFLUENCE OF DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION INFRASTRUCTURE

Статтю присвячено дослідженню основної детермінанти становлення інформаційно-комунікаційної інфраструктури в межах міграційної політики. Було розглянуто перспективи розвитку надання адміністративних електронних послуг. Звернуто увагу на державну міграційну політику, в якій відбувається трансформація щодо визначенні суспільних та просторових меж, впливаючи на міграційні потоки в країні у зв'язку із зростанням ролі інформаційних технологій. Зазначено політичну та економічну кризу в країні, що спричинили негативний вплив на всі процеси функціонування більшості секторів держави. Зауважено роль інформаційних технологій в межах прикордонного співробітництва між державами, яка визначає форми співробітництва, використовуючи потенціал місцевої інфраструктури. Досліджено нормативно-правову базу, що слугує впровадженням інновацій в інформаційно-комунікаційній інфраструктурі прикордонного контролю. Запропоновано схему основних детермінант становлення інформаційно-комунікаційної інфраструктури прикордонного контролю та появи нового виду міграції як віртуальна міграція. Зроблено висновки відносно модернізації інформаційно-комунікаційної інфраструктури, впливаючи на якість та швидкість адміністративних послуг відносно міграційна запитів населення та прикордонного контролю.

The article is devoted to the study of the main determinants of the formation of information and communication infrastructure within the framework of migration policy. The prospects for the development of administrative electronic services were considered. The attention is drawn to the state migration policy in which the transformation of the definition of social and spatial boundaries takes place, influencing migration flows in the country in connection with the growing role of information technologies. The political and economic crisis in the country is mentioned, which has had a negative impact on all processes of functioning of most sectors of the state.

The special features of the border areas are highlighted, which are manifested in the special approach to the creation of information and communication infrastructure in the provision of migration processes, which, above all, should increase the capacity of the border infrastructure, communications, service facilities. The improvement of the information and communication infrastructure should depend on the aggregate of subsystems, services, enterprises, auxiliary units and interconnected facilities, speed up and optimize the work of the border area.

The role of information technologies in the framework of border cooperation between the states is defined, which determines forms of cooperation, using the potential of local infrastructure. The regulatory framework, which serves the introduction of innovations in the information and communication infrastructure of border control, is explored. The scheme of the main determinants of the formation of the information and communication infrastructure of border control and the emergence of a new type of migration as virtual migration is proposed. Conclusions regarding the

modernization of the information and communication infrastructure have been made, influencing the quality and speed of administrative services in relation to migration requests of the population and border control.

It is established that interaction of information technologies with migration processes takes place within the limits of collection, registration, transmission of input data, processing according to the corresponding algorithm, storage and display of information necessary for monitoring and forecasting of components (economic-demographic, migration-demographic, medical-demographic, educational-demographic, ecological-demographic and criminal-demographic) and ensuring demographic security. With the help of information technologies in migration processes, it is possible to implement the following measures: to study information on migration flows from different regions of the country; interaction with real time migration information.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційна інфраструктура, мобільність, електронні послуги.
Key words: information and communication infrastructure, mobility, electronic services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

При проведенні подальших досліджень у питаннях глобальних проблем міграції робочої сили слід зазначити таку основну компоненту, як міграційних рух, що є так званим індикатором населення країни відносно основних запитів суспільства готового до змін. Тому визначення основних пріоритетів розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури міграційних процесів є одним з головних завдань держави в питаннях регулювання міграційного процесу. Міграційний процес у державі тісно пов'язаний з економічними та структурними трансформаціями, впливаючи на розбудову чи ліквідацію підприємств в різних галузях, що, в свою чергу, впливають на скорочення та вивільнення людських ресурсів. Розвиток інформаційного суспільства визначає тенденцію щодо значної кількості вільних робочих рук внаслідок неспроможності освітнього середовища країни за короткий час підготувати та перерозподілити трудові ресурси країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження щодо тематики вдосконалення інформаційно-комунікаційної інфраструктури міграційних процесів були висвітлені в роботах таких українських науковців: П. Беленький, М.І. Долішній, Н.П. Луцишин, А. Мельникова, В.П. Мікловда, М.А. Лендел, Є.Б. Кіш, В.В. Сухенко, Ю.Г. Губан, О.В. Погрибенник, П.І. Шилепницький та інші. Особливу увагу слід приділити науковим роботам таких вчених О. Шаблій, який розглядав територію Західної частини України, як прикордонну територію; дослідженням політико-географічних аспектів формування та функціонування західного державного кордону займалася О. Малиновська; інфраструктурне забезпечення на прикордонних територіях

розглядали в своїх наукових публікаціях Н. Коцан, А. Вавринюк. Однак внаслідок того, що Україна намагається інтегруватися до Європейського Союзу, відбувається трансформація прикордонного співробітництва. Тому вдосконалення інформаційно-комунікаційних процедур міграційних процесів є недостатньо вивченою проблемою та представляє інтерес для подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити основні детермінанти становлення інформаційно-комунікаційної інфраструктури в межах міграційної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури впродовж десятиріч залишається рушійною силою у трансформації відносин у міграційній політиці. Головним питанням взаємозв'язку міграційних потоків з інформаційно-комунікаційною інфраструктурою є рівень впливу на соціальні, економічні, геополітичні, культурні процеси, імплементація яких визначається у глобальних та локальних мережах різного рівня, що складають інфраструктуру міграції. Ці зв'язки описує у своїх наукових дослідженнях науковець Дж. Солт та зазначає, що є підстави переглянути традиційну концепцію міжнародної міграції, як відношення між індивідом, який хоче переїхати на більш або менш тривалий термін, та державою, що виступає у ролі "сторожа". У цих дослідженнях науковець розглядає міжнародну міграцію, як розгалужений організований процес, що має певний бюджет та подальший план розвитку щодо управління мережею організацій та інститутів [1].

Тому міграційна політика держави має спиратися на можливості розгалуженої інфраструктури, де інформа-

ційно-комунікаційна складова буде відігравати одну з основних ролей в обслуговуванні та управлінні міграційними потоками. Однією з особливостей інформаційно-комунікаційної структури в міграційній політиці є надання послуг, наприклад, отримання візи чи пошук роботи, внаслідок впровадження нових технологій з'являються нові можливості щодо отримання даних послуг [5]. Інформаційна революція стає суттєвим чинником змін у різних економічних, соціальних, політичних процесах держави, де конкуренція потенціалів країн відбувається завдяки електронним системам, що стирають значимість територіальної ознаки. Масштабність змін внаслідок впровадження інформаційних технологій стає безпрецедентним явищем зміни національної інфраструктури, що обслуговує міграційні потоки. Інтеграція інформаційних технологій створює навколишнє середовище, трансформуючи напрями міграційних орієнтацій населення. Нові можливості, які відкриваються від впровадження інформаційних технологій перед міграційними потоками створюють якісно нові запити до міграційної політики в Україні.

Глобалізація відносин через розбудову інформаційно-комунікаційної інфраструктури України впливає на збільшення кількості зайнятих трудових мігрантів в інформаційно /інтелектуальних типах роботи. Однією з особливостей розбудови інформаційно-комунікаційної інфраструктури є можливість глобальної мережі Інтернет, інтегруючи Україну до процесів транснаціональних спільнот. Для державної міграційної політики відбувається трансформація у визначенні суспільних та просторових меж, впливаючи на міграційні потоки в країні у зв'язку із зростанням ролі інформаційних технологій. Поява нових послуг у міграційних процесах — з'являються, в першу чергу, в розвинутих країнах, що знаходяться на перших місцях технологічних новацій, які сприяють новим контактам та взаємодії з різними регіонами світу. Інформаційні технології впливають на високу мобільність трудових, освітніх чи стаціонарних мігрантів, впливаючи на формування у трансконтинентальних масштабах потоків мігрантів.

Внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та широке впровадження та розгалуження їх на приватні підприємства, також існує питання в міграційній політиці щодо залучення іноземних спеціалістів для компенсації дефіциту національних кадрів у сфері інформаційних технологій. Сучасні засоби комунікації дозволяють працювати за допомогою дистанційних форм, що надають можливість працювати жителям однієї держави в іншій. Такий процес характерний для аутсорсингових компаній, що працюють на транснаціональні корпорації, які знаходяться в Україні та в інших країнах. Політична та економічна криза в країні спричинили негативний вплив на всі процеси функціонування більшості секторів держави та спонукали до великого попиту іноземних інвесторів на українських ІТ-спеціалістів, як на відносно дешеву й достатньо кваліфіковану робочу силу зі знанням англійської мови. З розвитком інформаційних технологій з'явилися "віртуальні мігранти", яких також треба брати до уваги у міграційній політиці країни. Тому, нашу думку, при наявності віртуальних мігрантів слід враховувати таке: 1) приналежність до території; 2) тривалість та регу-

лярність переміщень; 3) напрямок міграційних потоків; 4) форма працевлаштування; 5) ступінь адаптації до нових умов; 6) рівень мобільності; 7) вимоги до наповнення трудових функцій та якості робочої сили; 8) суб'єкти, що здійснюють переміщення; 9) розмір міграції [1].

У сфері інформаційних технологій в межах прикордонного співробітництва між державами визначається форма співробітництва, використовуючи потенціал місцевої інфраструктури, тому інформаційно-комунікаційні технології відіграють одну з важливих ролей у прикордонному співробітництві. Також ці території можуть слугувати спільною ресурсною базою між країнами в імплементації міграційної політики, а також розвивати природоохоронні проекти [1]. Інформаційно-комунікаційна інфраструктура, що забезпечує міграційні процеси, має в собі такі елементи: сукупність галузей, організацій та підприємств (основною їх метою є забезпечення міграційних процесів).

Особливими рисами прикордонних територій є підхід до створення інформаційно-комунікаційної інфраструктури в забезпеченні міграційних процесів, перш за все, забезпечити збільшення пропускної здатності прикордонної інфраструктури, комунікацій, можливості обслуговування. Завдяки розбудові інформаційно-комунікаційної інфраструктури можливо залучити нові інвестиційні надходження для сприяння створення транспортних коридорів. Вдосконалення інформаційно-комунікаційної інфраструктури залежить від сукупності підсистем, служб, підприємств, допоміжних ланок і установ, які сполучають, пришвидшують та оптимізують роботу прикордонної території. Якщо в цілому визначати, що таке прикордонна інфраструктура то — це система каналів зв'язку, через які переміщуються матеріальні, людські й фінансові ресурси, відбувається їхній розподіл в економіці прикордонної території. В межах даного тлумачення слід надати визначення інформаційно-комунікаційної інфраструктури міграційних процесів — це сукупність каналів зв'язку, комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення, завдяки чому можливо забезпечувати міграційні процеси. Завдяки геополітичного положення України має докорінно змінитися інформаційно-комунікаційна структура, що буде відповідати стандартам країн, які мають найкращі підходи в обслуговуванні міграційних процесів.

Основними напрямками в співпраці з країнами Центрально-Східної Європи є розбудова інформаційної та виробничої інфраструктури, модернізація інфраструктури кордону, транспортної, наукової та культурної співпраці, обмін досвідом між відповідними органами що займаються міграційною процесами в межах імплементації інформаційно-комунікаційних технологій. Внаслідок розширення кордонів Європейського Союзу з Україною держава отримала шість областей (Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області), що є об'єктом національної міграційної політики та потребують модернізації інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Такі обставини вплинули на розробку нових заходів щодо підвищення потенціалу прикордонного контролю та взаємодії з іншими країнами Європейського Союзу [2].

Нормативно-правова база, що слугує запровадженням інновацій в інформаційно-комунікаційній інфраст-

руктурі, зокрема в наданні інформаційних послуг, складається з: Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг" від 22 травня 2003 року № 851-IV, Закону України "Про електронний цифровий підпис" від 22 травня 2003 року № 852-IV й Закону України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки" від 9 січня 2007 року № 537-V. Також було прийняте велику кількість підзаконних нормативно-правових актів — постанова Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року" від 24 липня 2013 року № 614-р, "Про затвердження Плану дій із впровадження Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" у 2014-2015 роках" від 26 листопада 2014 року № 1176-р, "Про електронний обмін службовими документами в органах виконавчої влади" від 17 липня 2009 року № 733, "Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні" від 13 грудня 2010 року № 2250-р, "Про електронний обмін службовими документами в органах виконавчої влади" від 17 липня 2009 року № 733, "Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи "Електронний уряд" від 24 лютого 2003 року № 208.

Окремої уваги заслуговує розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні" від 16 листопада 2016 року, де зазначено, що для досягнення мети Концепції слід забезпечити виконання комплексних заходів за такими напрямками: оптимізація порядку надання адміністративних послуг; визначення та планування стадій розвитку системи електронних послуг; формування єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, яка забезпечує надання електронних послуг; підвищення готовності фізичних та юридичних осіб до використання електронних послуг.

Слід висвітлити мету оптимізації, що запроваджується за рахунок Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні згідно з такими порядками: кількість документів, що вимагаються від суб'єкта звернення за рахунок запровадження міжвідомчої електронної взаємодії, відкриття доступу до державних інформаційних ресурсів; скорочення кількості та спрощення етапів, які передбачені порядком надання адміністративної послуги; запровадження електронних форм взаємодії суб'єктів звернення та суб'єктів надання адміністративних послуг; визначення окремих етапів (процедур), що передбачені порядком надання адміністративної послуги, які можуть бути автоматизовані; скорочення строків виконання окремих етапів, які передбачені порядком надання адміністративної послуги, та загального строку надання адміністративної послуги.

Функціонування інфраструктури, у сфері управління міграційними процесами включає в себе, по-перше, систему програмно-технічних засобів інституцій та структур, що формують якість, доступність та прозорість інформації для забезпечення міграційних процесів; по-друге, представляє систему програмно-технічних засобів і технологій, організаційних структур, які виконують такі функції як моніторинг, оцінку, аналіз, контроль за міграційними потоками, ефектив-

не регулювання міграційних процесів. Слід зазначити, що наявне інформаційне забезпечення має бути уніфікованим до єдиного стандарту. Така проблематика наявна внаслідок комплексності даного питання та вирішенням всього займаються ряд міністерств та відомств. Основними є Міністерство соціальної політики, Міністерство закордонних справ, Міністерство внутрішніх справ, Управління міліції міграційного контролю Міністерства внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба України, Комітет з національностей і міграції, Державна міграційна служба України (ДМСУ) та ін.

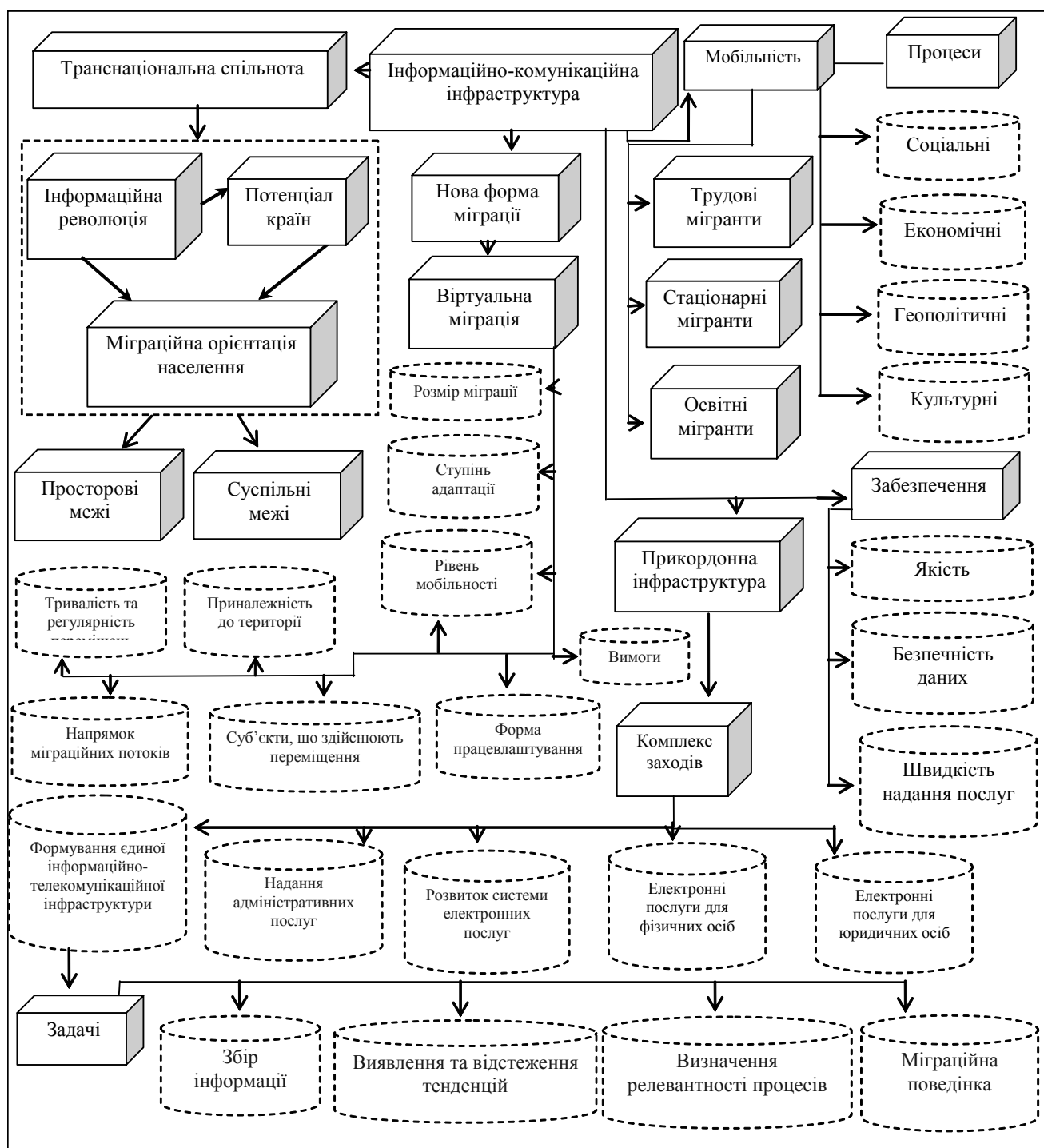
Для того щоб сформувати єдину державну міграційну політику інформаційно-комунікаційна інфраструктура має відповідати основним запитам постійного моніторингу та отримання об'єктивної інформації про стан міграційних процесів в Україні. Тому актуальності набуває аналіз, дослідження та впорядкування бази даних з питань міграції, а також вдосконаленню основних регуляторних механізмів системи автоматизації інформаційно-аналітичної системи, що займає одне з головних місць в інформаційно-комунікаційних інфраструктурі міграційних процесів. Основними завданнями забезпечення інформаційно-комунікаційної інфраструктури є:

- 1) збір інформації про масштаби, напрями й характер міграційних потоків;
- 2) виявлення й відстеження тенденцій міграційного напрямку серед населення;
- 3) визначення релевантності процесів, зокрема міграційного процесу з економічними, соціальними й демографічними процесами у країні й світі;
- 4) визначення подальшого розвитку міграційної поведінки населення в Україні в межах соціально-економічного розвитку держави [4].

Основні принципи використання інформаційних технологій є інтегрованість, гнучкість та інформативність. Взаємодія інформаційних технологій з міграційними процесами відбуваються в межах збору, реєстрації, передачі вхідних даних, обробці за відповідним алгоритмом, зберігання і відображення інформації, які необхідні для моніторингу та прогнозування складових (економіко-демографічної, міграційно-демографічної, медико-демографічної, освітньо-демографічної, еколого-демографічної та кримінально-демографічної) і забезпеченні демографічної безпеки. За допомогою інформаційних технологій міграційних процесах можливо втілити наступні заходи: досліджувати інформацію про міграційні потоки з різних регіонів країни; взаємодія з інформацією відносно міграційних потоків у реальному часі. Використання інформаційних технологій, можуть бути задіяні в таких напрямках:

- інформаційні — передача первинна інформації;
- професійні — детальна характеристика демографічних особливостей регіонів;
- новаторські — дозволяють використати різну інформацію для вдосконалення демографічних процесів.

За допомогою інформаційних технологій, можливо — працювати з базами даних, робота в ринком праці (зокрема в рамках трудової міграції), вдосконалювати послуги в питаннях зайнятості на ринку праці [7].

Рис. 1. Основні детермінанти становлення інформаційно-комунікаційної інфраструктури

Джерело: розробка автора.

В процесі розробки основних детермінант становлення інформаційно-комунікаційної інфраструктури (рис. 1) зазначено наступне: становлення нової форми міграції — віртуальної міграції, основними компонентами є розмір міграції, ступінь адаптації, рівень мобільності, тривалість та регулярність переміщень, напрямок міграційних потоків, суб'єкти, що здійснюють переміщення, форма працевлаштування. Однак всі компоненти також відносяться і до інших типів міграції.

Різницею віртуальної міграції від інших є незалежність місця знаходження людини та роботи. Також схема визначає комплекс заходів, що має виконувати-

ся в процесі діяльності прикордонної служби — формування єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, надання адміністративних послуг, розвиток системи електронних послуг, електронні послуги для фізичних осіб, електронні послуги для юридичних осіб. Однак компонента мобільність є притаманною більше до трудової, стаціонарної та освітньої міграції ніж віртуальної. На останнє слід підкреслити важливість рівня залучення суспільства до транснаціональної спільноти, при цьому оцінюючи три складові як вплив інформаційної революції на українське суспільство, потенціал країни, міграційну орієнтацію населення.

ВИСНОВОК

Розбудова інформаційно-комунікаційної інфраструктури має забезпечити надання якісних та швидких адміністративних послуг відносно міграційних запитів населення та прикордонного контролю. Вирішення основних проблем інформаційно-комунікаційних у структурі щодо міграційної політики має бути спрямована в такому: вдосконалення чинного законодавства згідно зі стандартами Європейського Союзу внаслідок тісної співпраці України та країн членів ЄС, законодавчо закріплено адміністративні послуги як в електронній формі, так і письмовій, комунікація між місцевими органами влади центральними органами державної влади на основі Єдиного Державного порталу надання адміністративних послуг, надання безоплатних консультацій відносно використання адміністративних послуг у напрямі міграційних питань, запровадження нових форм ідентифікації користувачів Єдиного Державного порталу надання адміністративних послуг, розробка системи надання адміністративних послуг, що дозволяє надавати транскордонні послуги в сфері міграції. Також інформаційні технології набувають важливого значення в таких демографічних процесах, як освітньо-демографічний, кримінально-демографічний, економіко-демографічний, міграційно-демографічний, що становлять демографічну безпеку України, використання інформаційних технологій в цих процесах допоможе уникнути критичних проблем відносно надання адміністративних публічних послуг.

Література:

1. Гук Н.А. Зміна напрямку міграційних потоків та поява нових видів міграції під впливом ІКТ [Електронний ресурс] / Н.А. Гук. — 2015. — Режим доступу: http://zt.knteu.kiev.ua/files/2012/01/1_12_15.pdf
2. Ерфан Є. А. Сучасний стан розвитку прикордонної інфраструктури України з країнами ЄС / Є. А. Ерфан, М. Ю. Король // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. — 2017. — Вип. 1. — С. 22—28. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_1_5
3. Михайлюк Я. Надання адміністративних послуг в електронній формі у країнах Європейського Союзу та Україні: порівняльно-правовий аспект / Я. Михайлюк // Юридична Україна. — 2016. — № 1—2. — С. 10—16. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2016_1-2_4
4. Чуприна О.О. Формування інформаційної інфраструктури в сфері регулювання міграційних процесів / О.О. Чуприна // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор — нові виклики та можливості [Електронний ресурс]: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 14—16 травня 2015 року: до 50-річчя Інженерно-економічного факультету (Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту) / Національний університет "Львівська політехніка" [та інші]. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. — С. 389—390. — Бібліографія: 5 назв.
5. Звіт за результатами аналітичного дослідження "Стан та перспективи розвитку державних електронних

інформаційних ресурсів" [Електронний ресурс]. — 2017. — Режим доступу: <http://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/1530105013.pdf>

6. Адміністративні послуги ДМС та МВС: Аналіз правових засад надання та результати соціологічного дослідження [Електронний ресурс]. — 2013. — Режим доступу: http://umdpl.info/wp-content/uploads/2016/08/AdminPoslugi_3color.indd_.pdf

7. Хомин О.Й. Інформаційні технології в системі забезпечення демографічної безпеки країни / О.Й. Хомин // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 12. — С. 292—299. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_12_40

References:

1. Huk, N.A. (2015), "Changing the direction of migratory flows and the emergence of new types of migration under the influence of ICT", available at: http://zt.knteu.kiev.ua/files/2012/01/1_12_15.pdf (Accessed 20 Nov 2018).
2. Erfan, Ye.A. Korol', M. (2017), "The current state of development of the border infrastructure of Ukraine with the EU countries", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 1, pp. 22-28, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_1_5 (Accessed 20 Nov 2018).
3. Mykhajliuk, Ya. (2016), "Provision of administrative services in electronic form in the countries of the European Union and Ukraine: a comparative legal aspect", *Yurydychna Ukraina*, vol. 1—2, pp. 10-16, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2016_1-2_4 (Accessed 20 Nov 2018).
4. Chupryna, O.O. (2015), "Formation of information infrastructure in the field of regulation of migration processes", *Problemy formuvannia ta rozvytku innovatsijnoi infrastruktury: ievropejs'kyj vektor — novi vyklyky ta mozhlyvosti: tezy dopovidej III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Problems of the formation and development of innovation infrastructure: the European vector - new challenges and opportunities: abstracts of the III International scientific and practical conference]*, *Natsional'nyj universytet "L'vivs'ka politekhnika" L'viv, Ukraine*, 14—16 may, pp. 389—390.
5. TAPAS (2017), "Report on the results of the analytical study "State and prospects of development of state electronic information resources"", available at: <http://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/1530105013.pdf> (Accessed 20 Nov 2018).
6. Association UMDPL (2013), "Administrative services of the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Internal Affairs: Analysis of the legal basis of the provision and the results of the sociological study", available at: http://umdpl.info/wp-content/uploads/2016/08/AdminPoslugi_3color.indd_.pdf (Accessed 20 Nov 2018).
7. Khomyn, O.J. (2013), "Information technologies in the system of ensuring demographic security of the country", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 12, pp. 292-299, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_12_40 (Accessed 20 Nov 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.11.2018 р.

М. А. Ажажа,
к. держ. упр., доцент, заступник завідувача кафедри менеджменту організацій
та управління проектами, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.70

ДЕРЖАВНА ЕЛЕКТРОННА ПІДТРИМКА ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

М. Azhazha,
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor Deputy Head of the Department
of Management of Organizations and project management Zaporizhzhya State Engineering Academy

THE STATE ELECTRONIC SUPPORT FOR THE PROCESS OF MODERNIZATION OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

У статті розкрито сутність державних нормативно-правових документів та законодавчих актів щодо модернізаційних процесів у сфері вищої освіти України; висвітлено наукові погляди щодо державного управління модернізацією освітньої системи; окреслено модернізаційні заходи, впроваджені в систему вищої освіти України. Досліджено роль органів державної влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян без статусу юридичної особи, які мають доступ до Реєстру освітніх документів. Охарактеризовано особливості державного впливу на модернізацію вищої освіти України через створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти й підписання та прийняття низки законодавчих актів. Доведено, що ефективність навчання залежить від якості електронного змісту дисциплін та методичного забезпечення курсу, ефективного планування, надання студентам порад та контролю за їх освітньою діяльністю.

The essence of state normative legal documents and legislative acts concerning modernization processes in the sphere of higher education of Ukraine disclosed in the article. The scientific views on the state management of modernization of the educational system are covered; outlined the modernization measures implemented in the system of higher education in Ukraine. The features of state influence on the modernization of higher education of Ukraine characterized through the creation of the Uniform State Electronic Education Base and the signing and adoption of a number of legislative.

It is determined that the goal of state management of modernization processes in the educational sphere is to ensure the functioning, development and self-regulation of the education system at the national, regional and local levels, which is made possible by the development of a complete legal framework for the functioning and development of the industry, the use of progressive foreign experience in education management, the introduction of innovative management technologies; improving the professionalism of management personnel and, consequently, increasing the efficiency of their activities, etc.

The role of bodies of state power, local self-government, individuals and legal entities, associations of citizens without the status of a legal entity having access to the Register of education documents is explored.

The experience of public administration in the context of the provision of e-learning support to the process of modernization of higher education has shown: increased responsibility for streamlining and data entry to the Unified State Electronic Education Base; increase motivation of students to study subject disciplines using the project method. The experience of public administration in the context of the provision of e-learning support to the process of modernization of higher education has shown: increase the share of creative independent work of future specialists and expanding the ability to obtain additional information and raising the general informational culture of students. The dependence of the effectiveness of training on the quality of electronic content of disciplines and methodological support of the course, effective planning, providing students with advice and control of their educational activities.

Ключові слова: державне управління, Е-платформа, електронне видання, електронний підручник, єдина електронна база, модернізація освітньої системи, модернізаційні процеси, національна освітня електронна платформа, система вищої освіти, функції державного управління.

Key words: public administration, unified electronic database, modernization of the educational system, modernization processes, national educational electronic platform, higher education system, government functions, E-platform, electronic edition, electronic textbook.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформаційні процеси, що відбуваються у світі загалом і в Україні зокрема, зумовлюють необхідність: удосконалення наявних практик управління розвитком української освітньої системи, що повинно відбивати реальні потреби суспільства та держави; впровадження інноваційних технологій управління стійким розвитком освіти; проектування актуальних змін в освіті, які відповідають сучасним вимогам і європейським стандартам та реальним освітнім потребам українців. Метою державного управління модернізаційними процесами в освітній галузі є забезпечення функціонування, розвитку та саморегуляції системи освіти на національному, регіональному та місцевому рівнях, що уможливорюється завдяки розробці повноцінної правової бази функціонування й розвитку галузі, використанню прогресивного зарубіжного досвіду управління освітою, впровадженню інноваційних управлінських технологій; удосконаленню професіоналізму управлінських кадрів та внаслідок цього — підвищенню ефективності їхньої діяльності тощо. Створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти та організація її належного безперебійного функціонування, прийняття інших законодавчих актів — один із управлінських аспектів державного регулювання модернізацією вищої освіти України — з огляду на це посилюється актуальність теми статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням процесу державного управління вищою освітою присвячено праці таких українських дослідників, як В. Астахова, К. Ващенко, О. Комарова, С. Кравченко, В. Кремень, В. Луговий, С. Пазиніч, А. Сбруєва, І. Семенець-Орлова, Ю. Сурмін В. Філіпова та ін.) та зарубіжних: П. Андрес, З. Бауман, П. Вервімп, А. Гі-

денс, В. Кньобл, К. Компбелла, В. Куклін, А. Мартінеллі, К. Росс, Р. Стьюарт, Б. Чарлтон та ін.). Проте, незважаючи на достатню кількість наукових розвідок з цього питання, висвітлення нормативно-законодавчої бази електронної підтримки модернізації вищої освіти України та державних законодавчих актів щодо цього процесу потребує додаткової уваги.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкриття сутності державних нормативно-правових документів та законодавчих актів щодо модернізаційних процесів у сфері вищої освіти України; висвітлення наукових поглядів щодо державного управління модернізацією освітньої системи; окреслення модернізаційних заходів, упроваджених у систему вищої освіти України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна політика щодо будь-якої сфери суспільства, в тому числі — до системи вищої освіти охоплює планування, регулювання її діяльності, встановлення та забезпечення державою загальних правил та норм діяльності, корегування їх залежно від певних обставин, а також контроль за ними. У теорії менеджменту зазвичай більше послуговуються поняттям "управління", в адміністративно-правовій площині ж акцентується на первинності державного управління (порівняно з державним регулюванням).

Управління — це "сукупність цілеспрямованих форм, методів і напрямів впливу, що застосовуються органами державного управління для впорядкування системи суспільно-економічних відносин з метою стабілізації та пристосування існуючої суспільно-політичної системи до умов, що змінюються" [2, с. 148]; це поняття означає цілеспрямований вплив саме на об'єкти

управління, використання методів, що передбачають підпорядкування цих об'єктів управлінському впливу з боку суб'єкта управління. Регулювання ж пов'язане не стільки з впливом на об'єкти управління, скільки на оточуюче середовище. Воно передбачає високий ступінь альтернативності поведінки керованих об'єктів [1, с. 64—65].

Освіта належить до соціальної сфери, в якій державна політика має реалізовуватись першочергово, адже від її результатів залежить сталий розвиток суспільства та добробут громадян. У цьому випадку доречно застосовувати поняття "управління", проте розглянемо більш детально освіту як об'єкт державного впливу [10].

Державний вплив на процес модернізації вищої освіти України позначений прийняттям низки надзвичайно важливих законодавчих актів, що стосуються наукової та освітньої сфер, зокрема, таких: Постанова Кабінету Міністрів України "Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти" від 13 липня 2011 р. № 752 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 538 від 07.08.2013; № 391 від 27.08.2014; № 229 від 15.04.2015; № 550 від 12.07.2017) [9]; Наказ МОН України "Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання" від 30.09.2004 № 768/431/547 [4]; Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку адміністрування Інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу" [7]; Наказ МОН України "Про затвердження Положення про Реєстр вищих навчальних закладів Єдиної державної електронної бази з питань освіти" від [6]; Наказ МОН України "Про затвердження Положення про електронний підручник" [4]; Наказ МОН України "Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу" [5] тощо.

Єдина державна електронна база з питань освіти — це автоматизована система збирання, верифікації, оброблення, зберігання та захисту даних, у тому числі персональних, щодо надавачів та отримувачів освітніх послуг з метою забезпечення потреб фізичних та юридичних осіб [8].

Єдина державна електронна база з питань освіти є інтегрованою інформаційно-телекомунікаційною системою, технічні засоби якої перебувають в межах території України, складається з комплексу автоматизованих робочих місць, об'єднаних в єдину інформаційну систему засобами зв'язку з використанням технології віддаленого доступу, має підключення до мереж зв'язку загального користування з розмежуванням прав доступу, забезпечує захист від порушень цілісності інформації, забезпечує різні рівні доступності (блокування) відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом [9].

Єдина база забезпечує роботу таких сервісів у сфері освіти:

- автоматизація ліцензування освітньої діяльності у сферах професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти;

- забезпечення вступу до навчальних закладів шляхом подання документів через Інтернет (електронний вступ);

- формування, реєстрація та облік відомостей та даних, що відтворюються в документах у сферах професійно-технічної та вищої освіти (документах про освіту та наукові ступені, студентських (учнівських) квитках державного зразка, ліцензіях на провадження освітньої діяльності, сертифікатах про акредитацію, свідоцтвах про атестацію навчальних закладів);

- перевірка достовірності документів про освіту та наукові ступені, студентських (учнівських) квитків державного зразка, ліцензій на провадження освітньої діяльності, сертифікатів про акредитацію та свідоцтв про атестацію навчальних закладів;

- формування статистичних звітів у сферах професійно-технічної та вищої освіти;

- інших сервісів, визначених розпорядником Єдиної бази [там само].

Власником Єдиної бази є держава. Розпорядником Єдиної бази та володільцем її відомостей та даних є МОН.

Головним призначенням Єдиної бази є забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб інформацією в галузі освіти щодо навчальних закладів, документів про освіту та наукові ступені, результатів зовнішнього незалежного оцінювання, перебігу вступної кампанії до навчальних закладів, студентських (учнівських) квитків державного зразка, іншою інформацією в галузі освіти, визначеною законом, цим Положенням і розпорядником Єдиної бази [9].

У вищевказаному документі — Положенні про Єдину державну електронну базу з питань освіти від 13 липня 2011 р. № 752 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 550 — окреслено основні функції Єдиної бази: 1) внесення, створення, реєстрацію, редагування (оновлення) відомостей, даних та електронних документів; 2) формування, реєстрацію та облік документів у сфері освіти, визначених законодавством, у порядку, що визначається розпорядником Єдиної бази; 3) здійснення пошуку відомостей в Єдиній базі за встановленими параметрами (про документи у сфері освіти, навчальні заклади/наукові установи тощо); 4) зберігання інформації про прийом, відрядження, переривання навчання, поновлення і переведення здобувачів освіти в порядку, що визначається розпорядником Єдиної бази; 5) забезпечення можливості перевірки достовірності документів про освіту та наукові ступені, студентських (учнівських) квитків державного зразка, ліцензій на провадження освітньої діяльності, сертифікатів про акредитацію та свідоцтв про атестацію навчальних закладів; 6) формування статистичної звітності для подання інформації, визначеної законодавством; 7) взаємодію з Єдиним державним демографічним реєстром, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Державним реєстром документів моряків України, Державним земельним кадастром та іншими автоматизованими системами та інформаційними ресурсами як розпорядника Єдиної бази, так і інших юридичних осіб.

Як зазначено в цьому положенні, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та

юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи мають доступ до Реєстру документів про освіту в обсязі, достатньому для проведення перевірки достовірності поданого документа про освіту.

У п. 16 зазначеного документа вказується, що технічним адміністратором Єдиної бази та розпорядником її відомостей та даних, у тому числі персональних, є державне підприємство "Інфоресурс", що належить до сфери управління розпорядника Єдиної бази, забезпечує здійснення заходів із створення, доопрацювання і супроводження програмного забезпечення Єдиної бази та інформаційно-пошукової системи доступу до її відкритих даних, відповідає за їх технічне і технологічне забезпечення, збереження та захист відомостей та даних, що містяться в Єдиній базі, надає, тимчасово припиняє (блокує) та анулює доступ до Єдиної бази в порядку, що визначається розпорядником Єдиної бази [9].

Відповідно до статті 8 Закону України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII [3], розпорядником Єдиної державної електронної бази з питань освіти є центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки. Особа має повний доступ до всіх відомостей про себе, внесених до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Безоплатний і вільний доступ осіб до інформації, що міститься в Єдиній державній електронній базі з питань освіти, здійснюється через офіційний веб-сайт центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки. Положення про Єдину державну електронну базу з питань освіти затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (частина дев'ята статті 8 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017 [3]).

Одним зі шляхів державного управління модернізацією системи вищої освіти стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку адміністрування Інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу" від 18.02.2016 № 137 [7]. Цей Порядок визначив механізм адміністрування Інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу інформації щодо призначення, нарахування та/або здійснення державних виплат реципієнтам. Інформаційно-аналітична платформа електронної верифікації та моніторингу включає в себе автоматизовані засоби проведення аналізу, порівняння та встановлення відповідності даних, отриманих від суб'єктів надання інформації, щодо нарахування та/або здійснення державних виплат реципієнтам, автоматизовані засоби надання рекомендацій та автоматизовані засоби аналізу інформації щодо опрацювання таких рекомендацій органами, що здійснюють державні виплати.

Як зазначалося вище, МОН України видало наказ "Про затвердження Положення про електронний підручник", згідно з яким електронне наукове фахове видання (документ, інформація в якому представлена у формі електронних даних, що пройшов редакційно-видавниче опрацювання, призначений для поширення в незмінному вигляді, має вихідні відомості та включений до затверджених ВАК України переліків наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилалися у нау-

кових статтях та дисертаціях) було започатковано з метою досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в знаннях, одержаних у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та виробничої діяльності українських учених і фахівців) [4]. У документі зазначалося, що зміст е-підручника повинен: відповідати стандарту освіти, типовій освітній (навчальній) програмі, затвердженій МОН; відповідати сучасним науковим результатам; забезпечувати повноту розкриття основних наукових положень, використання загальноприйнятої наукової термінології, актуальних відомостей та даних. Організація матеріалу в е-підручнику має бути: чітко структурованою та логічно систематизованою; послідовною і логічною; приведена у відповідність до вікових особливостей здобувачів освіти. Було окреслено й вимоги до інтерфейсу та дизайну е-підручника, до вихідних даних, технічні та функціональні вимоги.

Ще один аспект державної політики в контексті модернізації вищої освіти простежується в затвердженому МОН України "Положенні про Реєстр вищих навчальних закладів Єдиної державної електронної бази з питань освіти" [6] зазначено, що реєстр вищих навчальних закладів Єдиної державної електронної бази з питань освіти — це складова частина Єдиної державної електронної бази з питань освіти, в якій містяться відомості про вищі навчальні заклади, їх відокремлені структурні підрозділи незалежно від форми власності та сфери управління, видані їм ліцензії, сертифікати про акредитацію. Підкреслюється, що реєстр ведеться з метою: забезпечення єдиного державного обліку вищих навчальних закладів та їхніх відокремлених структурних підрозділів; забезпечення ідентифікації вищих навчальних закладів та їх відокремлених структурних підрозділів; класифікації вищих навчальних закладів та їх відокремлених структурних підрозділів для отримання статистичної інформації у формалізованому вигляді; аналізу відомостей про вищі навчальні заклади та їх відокремлені структурні підрозділи з метою забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, а також забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю вищих навчальних закладів та їх відокремлених структурних підрозділів; проведення аналітичних досліджень та прогнозування тенденцій розвитку системи вищої освіти; проведення спостережень за структурними змінами в системі вищої освіти — створенням, реорганізацією (злиття, приєднання, поділ, перетворення) і ліквідацією вищих навчальних закладів та їх відокремлених структурних підрозділів; забезпечення фізичних і юридичних осіб достовірною інформацією про вищі навчальні заклади та їх відокремлені структурні підрозділи; забезпечення виконання інших функцій, передбачених чинним законодавством.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу" [5], власником е-платформи є держава в особі МОН.

Е-платформа є державною спеціалізованою освітньою інформаційно-телекомунікаційною систе-

мою, яка включає в себе спеціальний інформаційний ресурс у мережі Інтернет, на якому у вільному доступі в повному обсязі розміщуються безкоштовні електронні версії підручників або е-підручники для здобуття повної загальної середньої освіти; забезпечує безплатний і вільний доступ користувачів до інформації, що в ній міститься, відповідно до цього Положення.

Основними цілями створення е-платформи визначено: 1) технологічне забезпечення реформи середньої освіти "Нова українська школа"; 2) забезпечення учасників освітнього процесу сучасними електронними освітніми ресурсами і сервісами; 3) безплатне забезпечення електронними підручниками здобувачів повної загальної середньої освіти та відповідних педагогічних працівників; 4) забезпечення е-підручниками інших здобувачів освіти та педагогічних працівників; 5) створення сприятливого середовища для розвитку національного виробництва електронних освітніх ресурсів, сервісів та е-підручників; 6) розвиток електронного навчання і формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу в Україні.

У цьому Положенні зазначено, що Міністерство освіти і науки України забезпечує: формування та введення в експлуатацію е-платформи; взаємодію е-платформи з Єдиною державною електронною базою з питань освіти, іншими інформаційними системами у сфері освіти. Е-платформа має сервісно-орієнтовану архітектуру та складається з функціональних модулів. Е-платформа включає в себе спеціальний інформаційний ресурс у мережі Інтернет, на якому у вільному доступі в повному обсязі розміщуються безкоштовні електронні версії підручників або е-підручники для здобуття повної загальної середньої освіти. Е-платформа забезпечує безплатний і вільний доступ користувачів до інформації, що в ній міститься, відповідно до цього Положення.

Основним функціональним призначенням е-платформи є: 1) електронна взаємодія користувачів е-платформи; 2) можливість взаємодії (інтероперабельність) з іншими інформаційно-телекомунікаційними системами, базами даних, інформаційними ресурсами, в тому числі системою електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, відповідно до законодавства; 3) відбір, накопичення, зберігання, систематизацію, розміщення, поширення е-підручників, електронних освітніх ресурсів та сервісів, методичних, дидактичних навчальних матеріалів, засобів оцінювання, дистанційних курсів тощо; 4) експертиза проектів е-підручників, їх відбору для подальшого забезпечення ними за державні кошти здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників у порядку, встановленому законодавством; 5) експертиза електронних версій проектів підручників (інших, ніж е-підручники), їх конкурсного відбору для подальшого забезпечення ними за державні кошти здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників у порядку, встановленому законодавством; 6) можливість формування і реалізації учасниками освітнього процесу індивідуальної освітньої траєкторії та діяльності; 7) навчання і підвищення кваліфікації педагогічних праців-

ників, зокрема з можливістю оцінювання навчальних досягнень і рівня педагогічної майстерності; 8) перелік освітніх інформаційних ресурсів, електронних баз даних, рекомендованих МОН, з наявністю посилань на них; 9) тематичне та поточне оцінювання відповідності результатів навчання здобувачів освіти обов'язковим результатам навчання, визначеним відповідним стандартом освіти та/або освітньою чи навчальною програмою; 10) розмежування доступу до е-підручників, електронних освітніх ресурсів і сервісів е-платформи залежно від категорії її користувачів; 11) комунікацію між користувачем е-платформи, в тому числі надання відгуків про е-підручники, електронні освітні ресурси і сервіси е-платформи; 12) збирання визначених МОН даних щодо використання е-платформи, її складових та розміщеної на ній інформації; 13) можливість створення, ведення та використання реєстрів, баз даних відповідно до законодавства; 14) пошук та систематизацію відображення інформації за метаданими, що передбачено під час формування та функціонування е-платформи; 15) відповідність вимогам щодо інклюзивного освітнього середовища; 16) розширення функціональних можливостей під час формування та функціонування е-платформи [5].

Користувачами е-платформи є учасники освітнього процесу; суб'єкти освітньої діяльності; органи управління освітою; виробники електронних освітніх ресурсів; видавці друкованої освітньої продукції; автори е-підручників, інших освітніх матеріалів; особи, що здійснюють експертизу е-підручників, інших освітніх матеріалів; інші зацікавлені особи.

Ще одним з аспектів модернізації вищої освіти України є впровадження системи електронної підтримки освітнього процесу в закладах вищої освіти — для студентів як очної, так і заочної форм навчання. Це дає можливість реалізувати такі принципи професійної підготовки майбутніх фахівців як відкритість, міждисциплінарність, вибір індивідуальної освітньої траєкторії, інформатизація педагогічної взаємодії, залучення студентів до модернізації змісту їх професійної підготовки тощо.

Основними напрямками електронної підтримки навчального процесу майбутніх фахівців є: 1) надання студентам повної інформації щодо їхньої професійної підготовки, а саме: зміст навчального плану; електронні навчальні матеріали з дисциплін (конспекти лекцій, електронні посібники, індивідуальні завдання з методичними рекомендаціями до їх виконання тощо); методи контролю з дисциплін, критерії оцінювання та електронні журнали оцінки досягнень студентів; 2) застосування міждисциплінарної кооперації у навчальних програмах (спрямованість змісту усіх дисциплін навчального плану на професійну підготовку, забезпечення міжпредметних зв'язків, розробка студентами міждисциплінарних проектів, розв'язання комплексних завдань при виконанні курсових та магістерських робіт); 3) можливість виконання студентами завдань навчальної та наукової роботи у зручний час завдяки доступу до віртуальної аудиторії через Інтернет; забезпечення викладачами педагогічного супроводу вивчення студентами навчальної дисципліни та комунікаційної взаємодії; контроль,

який здійснюється викладачами за самостійною освітньою діяльністю студентів, самоконтроль майбутніх фахівців щодо якості засвоєння дисциплін навчального плану та корекція власної підготовки з метою професійної самореалізації. Успішності реалізації вищевказаних напрямів сприяє створення спеціального інформаційного освітньо-професійного середовища в освітньому закладі, в якому студент здобуває фахових знань, опановує методи професійної взаємодії та спілкування тощо.

ВИСНОВОК

Таким чином, досвід державного управління в контексті забезпечення процесу модернізації вищої освіти електронною підтримкою засвідчив: 1) зростання відповідальності за упорядкування та внесення даних до Єдиної державної електронної бази з питань освіти; 2) підвищення мотивації студентів до вивчення предметних дисциплін з використанням методу проектів; 3) збільшення частки творчих самостійних робіт майбутніх фахівців; 4) розширення можливості для отримання додаткової інформації; підвищення загальної інформаційної культури студентів; 5) певну залежність ефективності навчання від якості електронного контенту дисциплін та методичного супроводу курсу, ефективного планування, забезпечення консультування студентів та контролю їхньої навчальної діяльності тощо.

Література:

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. — Київ: Юрид. думка, 2004. — 584 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.Б. Сурміна. — Київ: НАДУ, 2010. — 820 с.
3. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu_stattya_8/
4. Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання. Наказ МОНУ від 30.09.2004 № 768/431/547. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1329-04/sp:max100>
5. Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу. Наказ МОН України від 22.05.2018 № 523. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18>
6. Про затвердження Положення про Реєстр вищих навчальних закладів Єдиної державної електронної бази з питань освіти". Наказ МОН України від 23.09.2016 № 1142. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1368-16>
7. Про затвердження Порядку адміністрування Інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. — № 137. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-2016-%D0%BF>
8. Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2016 році. Наказ МОН України від 15.10.2015 № 1085. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1351-15/ed20160-715#n24>

9. Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти" від 13 липня 2011 р. № 752 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 538 від 07.08.2013; № 391 від 27.08.2014; № 229 від 15.04.2015; № 550 від 12.07.2017). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1329-04>

10. Фінкільштейн О.В. Особливості застосування понять "державне управління" та "державне регулювання" у сфері вищої освіти. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-1/doc/1/08.pdf>

References:

1. Aver'ianov, V.B. (2004), *Administrativne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine], Yuryd. dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Kovbasiuk, Yu.V. Troschyns'kiy, V.P. and Surmin, Yu.B. (2010), *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "About higher education", available at: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu_stattya_8/ (Accessed 10 Dec 2018).
4. Ministry of Education and Science of Ukraine (2004), Order "About the statement of the Regulations on electronic scientific professional editions", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1329-04/sp:max100> (Accessed 10 Dec 2018).
5. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018), Order "On Approval of the Provision on the National Educational Electronic Platform", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18> (Accessed 10 Dec 2018).
6. Ministry of Education and Science of Ukraine (2016), Order "On Approval of the Regulation on the Register of Higher Educational Institutions of the United State Electronic Education Database", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1368-16> (Accessed 10 Dec 2018).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On Approval of the Procedure for Administration of the Information-Analytical Platform for Electronic Verification and Monitoring", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-2016-%D0%BF> (Accessed 10 Dec 2018).
8. Ministry of Education and Science of Ukraine (2016), Order "Approval of the Conditions for admission to study at higher educational institutions of Ukraine in 2016", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1351-15/ed20160715#n24> (Accessed 10 Dec 2018).
9. Ministry of Education and Science of Ukraine (2011), Order "On the creation of the Unified State Electronic Reference Framework on Education", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1329-04> (Accessed 10 Dec 2018).
10. Finkil'shtejn, O.V. (2015), "Features of the use of the concepts of "public administration" and "state regulation" in the field of higher education", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-1/doc/1/08.pdf> (Accessed 10 Dec 2018).

Стаття надійшла до редакції 18.12.2018 р.

А. М. Гаврилюк,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.76

ПРО ЦІННІСНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГОВОГО КОНСТРУКТУ "ОБРАЗ — ІМІДЖ — БРЕНД — РЕПУТАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ" ЯК ПРІОРИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

А. Havryliuk,
Candidate of science in public administration, docent, Department of Hotel
and Restaurant and Tourism Business, Kiev National University of Culture and Arts, Kiev

ON THE VALUE PRINCIPLES OF MARKETING CONSTRUCTION "MODE — IMAGE — BRAND —
REPUTATION OF THE TERRITORY" AS THE PRIORITY OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD
OF TOURISM IN UKRAINE

У статті представлено авторське бачення необхідності використання маркетингового конструкту "образ — імідж — бренд — репутація території" при формуванні та реалізації державної політики в сфері туризму в Україні. Доведено особливості його конструювання та застосування з позицій аксіологічного підходу. Вказано, що в маркетинговому конструкті всі дефініції тісно взаємопов'язані між собою і створюють ефект взаємодоповнюючої та взаємопроникливої технології впливу на свідомість споживача. Наголошено на тому, що ціннісно-орієнтоване наповнення кожного елемента впливає на пріоритетність напрямів державної політики в сфері вітчизняного туризму. Зроблено акцент на важливість залучення візуально-промоційних та емоційно-зворушливих засобів поширення інформації про наявний ресурсний потенціал території, які демонструють ознаки національної та локальної ідентичностей, етнічної самобутності, природно-рекреаційної унікальності та інших конкурентних переваг території (країни/регіону/місцевості). Рекомендовано використовувати технології іміджмейкінгу, брендингу, емоціонування та промоутингу для реалізації соціопсихологогуманітаних аспектів маркетингової політики держави в сфері туризму в Україні.

The article presents vision of the author on the necessity of using the marketing construct "mode — image — brand — reputation of the territory" in the formation and implementation of public policy in the field of tourism in Ukraine. The peculiarity of its development and application from the standpoint of axiological approach is proved. It is indicated that each definition of marketing construct is closely interrelated and creates the effect of complementary and interpenetrating technology of influence on the consciousness of the consumer. It is emphasized that the value-oriented scope of each element influences the priority of directions of public policy in the field of domestic tourism. It is specified that the necessary condition for their manifestation is the coordinated activity of authorities, business and public, aimed at realization of the marketing policy of state in the field of tourism on the principles of public and private partnership. The importance of attracting visual and promotional, as well as emotional and touching means of disseminating information on the existing tourism resource

potential, which show signs of national and local identities, ethnic originality, natural and recreational uniqueness and other competitive advantages of the territory (country/region/locality) is stressed. It is recommended to use technologies of image-making, branding, emotioning and promotion for the implementation of socio-psychological and humanitarian aspects of public marketing policy in the field of tourism in Ukraine. Instrumentarium for implementing the marketing structure "mode — image — brand — reputation of the territory" in the field of tourism in Ukraine as a system and purposeful activity of the state and its institutions aimed at forming a holistic concept of promoting the country as tourist attraction is presented.

Ключові слова: маркетинг, державна політика, цінності, туристичні: образ, імідж, бренд, репутація; туристичні: брендинг, імідж-мейкінг, емоціонування, промоутинг.

Key words: marketing, public policy, values, tourist: mode, image, brand, reputation; tourist: branding, image-making, emotioning, promotion.

Цінності — це мова, якою Україна буде говорити зі світом.
Тетяна Жданова [5]

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні процеси стирають відмінності між державами та водночас, актуалізують питання, пов'язані із залученням ефективних інструментів виокремлення індивідуального з-поміж різноманітного. Зробити це непросто, якщо не володіти вмінням презентувати свою країну як унікальну та таку, що має конкурентні переваги, викликає інтерес та впливає на формування цінностей.

Плануючи майбутній тревелінг, турист прагне сформувати емоційні та візуально-образні уявлення про туристичні локації, які він для себе накопичує з різних інформаційних джерел: державних, комерційних, приватних, соціальних та ін. Ці компоненти й уособлюють набір ціннісно-орієнтованих переваг країни на внутрішньому та міжнародному туристичному ринку, активізують управлінську діяльність навколо проблемних точок їх впровадження, піднімають пріоритетні питання державного регулювання сферою.

До таких з них належить вивчення маркетингових інструментів туристичної промоції держави, які постають в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак недостатньо дослідженими залишаються аспекти, пов'язані із залучення ціннісних складових маркетингового візуально-емоційного інструментарію при розробці та реалізації державної політики в сфері туризму через формування та утвердження туристичного образу, іміджу, бренда та репутації території (країни/регіону/місцевості). Ці питання і виносимо для вирішення як проблемні у представленій статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Ключовою ознакою формування ціннісних засад сфери туризму є обов'язкове залучення візуально-промоційних та емоційно-зворушливих засобів поширення інформації про наявний ресурсний потенціал території, які демонструють ознаки національної та локальної ідентичності, етнічної самобутності, природно-рекреаційної унікальності та інших конкурентних переваг. Все частіше ця тематика набуває ознак науково-практичного дискурсу з боку громадських, державних та бізнес-інституцій, постає в центрі уваги наукових дискурсів, потребуючи дієвої державної підтримки.

Говорячи про дослідження маркетингового конструкту "образ-імідж — бренд-репутація території" (далі — МК "О-І-Б-Р-Т") як одного з ключових у відповідній сфері державної політики, бачимо зацікавлену діяльність структур (особливо на локальних рівнях) у його формуванні, позиціонуванні та утвердженні з метою туристичної промоції території. Тому природним є науковий інтерес до цієї проблематики з боку зарубіжних та вітчизняних соціологів, маркетингологів, економістів, політологів, філософів, географів, культурологів, фахівців з державного управління тощо.

Серед них: С. Анхольт, Д. Богуш, М. Бойко, А. Гаврилюк, Ф. Котлер, Т. Жданова, Г. Заячківська, О. Ільїна, Т. Крикун, К. Музиченко-Козловська, Т. Нагорняк, М. Окландер, М. Оллінс, Н. Остап'юк, А. Панкрухін,

А. Парфіненко, Т. Пахомова, В. Пекар, Ю. Ріпка, А. Романова, Є. Ромат, А. Салліван, О. Соскін, О. Телетов, О. Трач, Й. Фан, Т. Федорів та ряд інших.

Кожна наукова сфера по-своєму трактує та застосовує на практиці МК "О-І-Б-Р Т", однак більшість вчених вбачає в ньому сукупність необхідних емоційних характеристик тих цінностей, що лежать в основі формування думок, уявлень, намірів, симпатій, ставлення споживачів до певної території, які стосуються тлумачень окремих дефініцій. В працях А. Парфіненка, Н. Остап'юк, О. Трач, О. Карий та інших вчених зустрічаємо концептуальний підхід до його застосування.

Особливої актуальності нині набуває суспільний запит на наявність маркетингових стратегій розвитку туризму в межах певних територій, що враховують соціо-гуманітарні та психолого-емоційні чинники їх промоції як додатковий стимул до економічних вимірів регіонального та загальнодержавного розвитку.

Нині маємо Стратегію розвитку туризму та курортів в Україні на період до 2026 р. (далі — Стратегія) — базовий документ, який лише декларує основні ресурси маркетингового інструментарію розвитку сфери туризму і, на жаль, не містить ціннісно-орієнтованих напрямів його реалізації [11].

Саме ці питання і є недостатньо вивченими з точки зору науки "Державне управління" у частині виявлення ролі органів влади у процесі формування образу, іміджу, бренда та репутації Української держави як туристично привабливої.

З огляду на це, мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності використання аксіологічного підходу до формування маркетингового конструкту "образ — імідж — бренд — репутація території" як одного з пріоритетних напрямів державної політики в сфері туризму в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Маркетинг за суттю спрямований на задоволення потреб споживачів, працює з цільовими аудиторіями, застосовуючи різні інструменти впливу. Доречними у цьому контексті є такі з-поміж них, що: забезпечують роботу з продуктом, визначають ціну, здійснюють розподіл по сегментам та ринкам, реалізують процес комунікацій з клієнтами. Їх застосування є важливим не лише з боку бізнес-структур, які створюють туристичну послугу, а й державних інституцій, що забезпечують формування туристичного образу та іміджу, дбають про репутацію і працюють над створенням туристичних бренд-продуктів країни.

При цьому цінність туризму полягає в наданні послуг відповідної вартості, якості, соціальної властивості з орієнтовно визначеною ціною. У такому разі, вони задовольняють різного рівня людські потреби: оздоровлення, відпочинку, психологічного розвантаження, емоційного задоволення, розширення світобачення, світосприйняття, самореалізації тощо, групуючись на людиноцентричні складові різних сфер державної політики.

Екстраполюючи в сферу туризму ланцюжок наскрізних зв'язків, сконструйованих із понять: "образ — імідж — бренд — репутація", можемо говорити про те, що необхідною умовою їх прояву є скоординована діяльність інституцій держави, бізнесу та громадськості,

спрямовані на реалізацію маркетингової політики держави на засадах публічно-приватного партнерства. Звернемося до тлумачення окремих понять вищезазначеного емоційно-ціннісного соціопсихологогуманітарного конструкту з різних наукових позицій.

Філософія туризму пропонує використовувати аксіологічний підхід як засіб виокремлення життєвих ціннісних пріоритетів індивіда, які в поєднанні з ґносеологічним підходом визначають ключові напрями майбутніх подорожей і вражень мандрівника. Першою являється про майбутнє місце призначення — туристичну дестинацію — як раз і формується на засадах аксіології як ціннісно-орієнтована уява, що прочитується туристом (споживачем) у МК "О-І-Б-Р Т".

При її формуванні важливим є віднайдення "картинки", що утворюється на основі чуттєвого сприйняття. Його формують художні та музичні образи, кіно — фотоматеріали, соціальні мережі, реклама та інші маркетингові засоби. Чим швидше образна уява буде сконструйована, тим дієвішим буде зворотній зв'язок індивіда з дестинацією. Далі розпізнавання території вибудовується на асоціативних уявленнях, які виникають на основі відчуттів, сприйняття та ідей.

Первинною ланкою, що формує в туриста уяву про територію, є образ. Це поняття служить відправною точкою маркетингового конструкту і трактується як сформована різними інституціями уява суб'єкта про об'єкт уяви, що здатен справити на кого-небудь емоційний і психологічний вплив.

Ця дефініція є базовою для гуманітарної географії та визначає сукупність характеристик, які відображаються у свідомості людей про певну місцевість з притаманними культурними, естетичними, історичними та іншими конкурентними перевагами, які й створюють підґрунтя для формування іміджу.

Образ та імідж є взаємопов'язаними компонентами маркетингової стратегії держави, які можуть проявлятися в уявній та реальній формах; бути підтвердженим чи спростованим; класифікуватися у залежності від території охоплення (загальнодержавний, регіональний, локальний); сфери застосування (туристичний, економічний, інвестиційний, освітній тощо); соціальних зв'язків учасників групи (корпоративний, професійний, релігійний, національний / етнічний тощо); кількості учасників (індивідуальний, груповий) та ін.

Керуючись правовими засади Всесвітньої туристичної організації, А. Панкрухін виокремив ключові аспекти формування туристичного іміджу країни: офіційну символіку, неформальні символи та історію країни [10].

Досить затребуваною в наукових колах є модель іміджу держави, яку представив Е. Галумов. Суть її зводиться до використання алгоритму створення туристичного іміджу території через послідовне структурування її позитивних образів. Вчений стверджує, що базову основу при структуруванні моделі іміджу утворює політико-географічний образ території, бо саме він визначає політичне становище та географічне положення країни. Природно-ресурсний потенціал створює уяву про найунікальніші туристичні принади. Історична спадщина країни в її планетарному вимірі формує цивілізаційно-культурний образ, на який накладається соціоментальний портрет/образ нації. Виробничо-економі-

чний потенціал демонструє рівень добробуту, могутності та впливу держави. І вершину ієрархії увінчує національно-ціннісний образ, що визначає сенс буття народу, специфіку нації- та державотворення [1].

На думку Г. Заячківської територіальний імідж є підґрунтям для формування туристичного іміджу і вибудовується на основі сформованого в уяві туриста образу країни та стереотипних уявлень про неї з мас-медіа, літературних, кінематографічних та інших джерел. Науковець не розділяє два види іміджу, а вважає їх взаємодоповнюючими [3, с. 18—19]. Обидва види іміджу цінні лише за умови використання комплексного підходу.

Туристичний імідж як соціально-психологічний феномен характеризується певними властивостями, серед яких варто виокремити такі:

- імідж є інформативним носієм та сукупністю ознак, що властиві суб'єкту певної території; він завжди формується у залежності від очікувань та заданих можливостей; повідомляє про значущі якості території через особливості географічного розташування, кліматичні умови, особливості рельєфу та інші ознаки; втілює індивідуальність, що вирізняє регіон серед конкурентів; є динамічним утворенням, має властивість змінюватись, бути активним, здатним впливати на свідомість, емоції членів соціуму, формувати до певної території інтерес через образну уяву та емоційне забарвлення представленої інформації; може бути мінливим, та водночас, гнучким і ситуативним; окрім того, туристичний імідж є функціональним за змістом, а тому виконує економічну, політичну, номінативну, естетичну, адресну функції, а також функції протиставлення, ідеалізації, ідентифікації; ключовою ознакою іміджу є його здатність мати атрибути бренду: логотип і слоган [14, с. 40—42].

Погоджуємося з думкою О. Мусієздова [9], і додаємо, що туристичний імідж формують: візуальні символи (до прикладу, міська ратуша у Львові, замок Любарта в Луцьку, Андріївська церква в Києві тощо); події (до прикладу, фестивалі: "Шевченко-фест", "В Борщівському краї цвітуть вишиванки"; "Ужгородська палацінта" тощо; виставки: "Під зорею Пінзеля", міжнародний туристичний салон UITT; "До 100-річчя подій Української революції 1917—1918 рр." тощо; спортивні змагання: Чемпіонат Європи з футболу "ЄВРО-2012" тощо; патріотичні акції: "День вишиванки", "День козацтва", "Диктант національної єдності" тощо); конкурси: "Євробачення"; "Щедрик-фест"; "Мистецький храм" тощо; персони (Тарас Шевченко, Микола Лукаш, Катерина Білокур, Іван Огієнко, Богдан Ступка, Леонід Каденюк, Леонід Кравчук та ін.).

Проміжним серед завдань та діяльності, спрямованих на реалізацію МК "О-І-Б-Р Т" є іміджмейкінг, що формує систему цінностей, сформований на культурних архетипах, які притаманні певній території. Окрім того, вважаємо, що необхідною умовою позиціонування позитивного туристичного іміджу держави є системна, систематична та злагоджена організаційно-управлінська діяльність всіх зацікавлених сторін, які працюють як стейкхолдери на спільний результат промоції території.

Маркетинговий конструкт "О-І-Б-Р Т" об'єднаний єдиною вихідною позицією — інформацією про об'єкт. На цьому наголошують О. Трач та О. Карий, трактуючи:

імідж як думку про об'єкт, що формується з певних джерел; бренд як торгову марку, яка містить інформацію про товар/послугу [13, с. 184], а ми в дослідженні, як інфопродукт про Україну-туристичну.

Поняття "бренд" з давньонорвезького трактується як "поставлене тавро". Бренд завжди викликає певні асоціації, які стають предметом уваги (товару, послуги, продукту, території, атракції тощо). Будь-який товар при появі на ринку створює про себе враження в уяві споживача (позитивне чи негативне). Саме завдячуючи бренду як цілісному комплексу ознак про об'єкт/товар у споживача формується емоційна уява, сукупність асоціацій, що створюються із візуальних, вербальних та ментальних рис і використовуються для пропаганди цінностей "локального місця прив'язки".

Затребуваність на бренди як маркетингового "тавра", пов'язана з появою значної кількості подібних пропозицій на ринку і реакцією розробника бренду на конкуренцію. Споживач, потрапляючи в середовище різноманіття товарів і послуг, стоїть перед вибором розпізнавання з-поміж подібних пропозицій лише кращих, унікальних, привабливих тощо. Чи можливо виміряти цінність бренду? З точки зору маркетингу, так, що відповідає стійкості та конкурентоздатності товару на ринку.

Для того, щоб бути таким і "затриматись" в уяві споживача, варто створювати такі візуальні символи (логотип і слоган), які б могли у туриста викликати асоціації. Бренд набуває магнетизму тоді, коли викликає у туристів інтерес та емоції. У такому разі бренд виступає інструментом формування іміджу території, яка має свою унікальну ідентичність, культурно-історичну своєрідність, набір ціннісних переваг туристичної привабливості тощо.

За визначенням Ф. Котлера брендом варто вважати назву, термін, знак, символ або їх поєднання, які дозволяють ідентифікувати товари та послуги, тим самим допомагаючи відрізнити їх від послуг конкурентів [6, с. 206].

Ідентифікація як одна з ефективних функціональних характеристик бренду, формує уяву про сприйняття образу держави, що проектується на конкретну аудиторію. В цьому проявляється особливість бренду як маркетингової технології. Серед комунікативних функцій бренду важливу роль відіграє і протиставлення "себе іншим", на основі чого моделюється унікальність.

Поняття "бренд" та "імідж" мають тісний взаємозв'язок і не лише через те, що доповнюють ланцюг маркетингового конструкту. Спільною компонентою для них є перетворення території на бренд з певним набором символічних цінностей.

Вагоме місце при активізації маркетингових дій держави належить атрибутиці, знакам і символам, що додають ціннісної вартості в уяві споживача про місце призначення. Їх можна вважати своєрідним маркетинговим продуктом, який має символічну цінність у вигляді бренду. На цій основі регіони і конкурують між собою та у свідомості споживачів.

Символічна цінність території формується також за рахунок її атрибутики: прапора, герба, гімна, гасла [15, с. 233]. Реалізація державної політики, спрямованої на популяризацію регіону, пропаганда атрибутивних сим-

Таблиця 1. Національні бренди України як ідентифікатори туристичного іміджу

Туристичний бренд України (презентований в 2013 р., офіційно затверджений в 2014 р.) та промоційно-інвестиційний Бренд України (2018 р.)		

Джерело: розроблено автором на основі [5;16].

волів складають основу позитивного іміджу, який і виступає інструментом стратегічного управління територією та забезпечує реалізацію пропагандистсько-просвітницьких та інших комунікативних заходів.

Маркетинговий інструментарій популяризації країни через брендинг, іміджмейкінг, емоціонування, промоутинг постає в центрі уваги С. Анхольта, Д. Богуша, С. Вакуленко, Л. Мурованої, Д. Кіслова, Ф. Котлера, Т. Крикун О. Соскіна, У. Олінса, Т. Пахомової, Є. Ромата, Й. Фана та ін. Науковці по-різному тлумачать поняття "державного брендингу", однак всі одноставні в тому, що це сукупність певних візуальних символів; гасло/слоган, що легко поширюється; логотип (ідентифікаційний знак), імідж; репутація країни; національна конкурентоспроможність; локальна ідентичність.

Брендинг займає ключову позицію у формуванні ціннісних засад державного маркетингу як системи скоординованих та узгоджених дій держави щодо просування основних бренд-продуктів, серед яких і туристичні. Різні наукові школи по-різному тлумачать суть брендингу держави, але всі схилиються до думки, що це є ціннісна категорія, яка виокремлює територію за її соціогуманітарними показниками. Науковці і практики доводять, що наявність туристичного бренду країни впливає на брендування та створення позитивного іміджу держави та є одним із факторів збільшення кількості туристичних відвідувань [4, с. 186—187].

Плеяда вітчизняних науковців [12; 14] детально розписує механізм отримання туристичною дестинацією статусу бренду, який відбувається через: стратегічне управління іміджем території, постійне вивчення того, який саме імідж утверджується в свідомості різних споживчих аудиторій; необхідність виявлення сегментації споживачів; виявлення потреб позиціонування і створення "туристичних" магнітів та їх активна промоція серед цільових груп.

Українська держава задекларувала в Стратегії про маркетингове просування офіційного туристичного бренду України та створення національної мережі туристичних брендів України і має нині набір "якірних" атрибутів у вигляді брендів (див. — табл. 1 та рис. 1), які покладено в основу державної маркетингової політики в сфері туризму.

Туристичний бренд України набув активного поширення та став впізнаваним атрибутом держави як серед вітчизняних, так і зарубіжних туристів наприкінці 2013 р.,

коли постала потреба в розробці елементів візуальної ідентифікації країни для міжнародного туристичного форуму "ITB — Berlin-2013". Успіх був очевидним.

Розробники туристичного бренду (Дизайн-студія "Королівські митці", команда "ВікіСітіНоміка" спільно з німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) та за підтримки Державного агентства України з туризму та курортів) врахували ключову особливість стратегії брендингу, донесену споживачам через "міфологізацію дивовижного українського світу, технології сторітелінгу (створення історій), виразні національні цінності (свободу, волю, стабільність, цілісність, зв'язки, відповідальність та гідність), які формують національну культуру, менталітет та культурні коди України" [5, с. 20]. Це була перша гучна заявка від Української держави такого формату, що дозволило національному туристичному бренду потрапити до ТОП-50-ти найбільш цінних брендів 2013 р. за версією "Brand Finance", посівши поряд з Ізраїлем, Єгиптом та В'єтнамом 45 місце [7].

Окрім того, в травні 2018 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі — МЕРТУ) представило новий промоційно-іміджевий бренд України у форматі "Ukraine nowUA", який презентує можливості України як привабливої держави з унікальним туристичним потенціалом для різних цільових аудиторій [16]. Наразі найголовніше завдання полягає в тому, щоб ці два бренди не конкурували між собою, а працювали на спільне формування позитивного іміджу Української держави (див. табл. 1).

Не беремося робити експертну оцінку двом брендам, однак, з позицій споживача туристичних послуг та з точки зору емоційних відчуттів, більше симпатій викликає туристичний бренд України. Доказом цьому слугує ідея чотирирівневого брендингу, висунута шведським дослідником Т. Гедом, що вибудовується на підвалинах раціонального, емоційного, духовного, соціального сприйняття бренду у свідомості людей, які сприяють встановленню "емоційного зв'язку" та "емоційних взаємин" між споживачем і брендом [3].

Актуальними, у цьому контексті, стають сучасні технології впливу на свідомість споживача засобами емоціонування. Це багатовимірний стратегічний продукт маркетингу, який проявляється через створення вразливих емоційних повідомлень, спрямованих на формування прихильності до джерела позитивних емоцій і резуль-

Рис. 1. Туристичні бренди адміністративно-територіальних одиниць України станом на грудень 2018 р.

Джерело: складено автором.

тату їх застосування, забезпечує бажаний інтерактивний режим спілкування і направлений на емоційну підсвідомість людини, в основі якої лежить ланцюг цінностей, які активно формує туризм. Найефективніший метод емоціонування — перетворення бренда на соціальну норму в суспільній уяві.

Завершальною ланкою в МК "О-І-Б-Р Т" є репутація, яка трактується як думка громадськості про об'єкт уваги (країну/регіон/установу), що створюється конкретними економічними, політичними, соціальними, маркетинговими діями владних структур відносно жителів території, обслуговування туристів і надання відповідного рівня послуг. Це своєрідний нематеріальний актив, результат діяльності зацікавлених структур в її промоції.

Репутація формується протягом тривалого часу, є динамічним утворенням і вибудовується для іноземних осіб та інституцій із достовірного джерела, що в цілому впливає на кількість туристичних прибуттів [13]. Дбаючи про репутацію, державі варто турбуватися про інформаційне наповнення відповідних промочаналів, підтверджуючи дані про об'єкт повідомлення.

Туристична репутація країни дуже тісно пов'язана з маркетинговим інструментарієм формування образу, іміджу та брендингу й реалізується поза межами держави у сприйнятті значної кількості громадськості. Між іміджем та репутацією існує тісний взаємний зв'язок, який визначається через проведення попереднього аналізу оцінки репутації як основного інструменту стратегії формування міжнародного іміджу країни.

Вітчизняна дослідниця Т. Федорів тлумачить репутацію як колективну оцінку стейкхолдерами поведінки, дій і результатів діяльності суб'єкта уваги, рівня очікувань та довіри до нього, яка формується протягом певного часу і спирається на досвід взаємодії останніх із суб'єктом. Дослідниця зазначає, що репутація є елементом соціокультурного середовища, містить емоційну складову, наповнена особистим досвідом кожного, хто нею цікавиться і формується протягом тривалого часу серед зовнішніх і внутрішніх комунікантів [15].

Репутація є категорією ціннісних переконань про країну та комплексом можливостей і гарантій від реалізації істотних інтересів різними соціальними групами. Недаремно в представленому ланцюгу є завершальною, що знову "перетікає" в образ, який формуються в свідомості громадськості. Правильно сформований образ держави визначає рівень його репутації в майбутньому.

Отож у МК "О-І-Б-Р Т" кожна з дефініцій тісно взаємопов'язана між собою і створює ефект взаємодоповнюючої та взаємопроникливої складової. Чим більш ціннісно наповненим буде кожен елемент, тим ефективнішою буде державна політика в сфері туризму в Україні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Бажливим чинником формування та реалізації державної політики в сфері туризму на сучасному етапі є використання концептуального підходу до застосування МК "О-І-Б-Р Т", вибудованого за принципами візуально-образної, історико-культурологічної, національно-самобутньої ідентифікації території як туристично привабливої.

Інструментами її реалізації стають: розробка та впровадження програм, методик, експертних опитувань, рішень, розпоряджень, повідомлень у засобах масової інформації, на сайтах органів державної влади та інших стейкхолдерів, де поширюються дані про основні вектори управлінської діяльності щодо:

- проведення пропагандистсько-реklamних кампаній, спрямованих на популяризацію туристичних ресурсів регіонів та в цілому країни (до прикладу, "Відпочивай на Тернопіллі", "Вдвічі більше Львова", "Тримай українську хвилю — відкрий для себе українську Україну" тощо) та інші;

- створення мережі центрів поширення інформації про місця локальної "прив'язки" бренда (інформаційні бюро, туристично-інформаційні центри, туристично-інформаційні пункти, інфобокси тощо);

- виготовлення необхідної інформаційної та рекламної продукції (знаків туристичної навігації, календарів подій, карто-схем, довідників, буклетів тощо);

- широке використання соціальних мереж для поширення інформації про реалізацію засад МК "О-І-Б-Р Т";

- проведення активної пропагандистсько-роз'яснювальної роботи серед місцевого населення (зادіяного в сфері послуг, а також дітей та молоді, зацікавленої громадськості й представників бізнесу) про ціннісні переваги туристичної дестинації, яку вони представляють;

- формування у місцевого населення та туристів системи знань про ресурсний потенціал території брендування через налагодження комунікаційного та комунікативного зв'язку (сайти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, окремі інформаційні інтернет-ресурси зацікавлених стейкхолдерів тощо);

- використання технологій пропаганди туристичної привабливості через рекламу, брендинг, емоціонування, промоутинг;

- підготовка фахівців та кадрове забезпечення ними установ державної служби та місцевого самоврядування, здатними до реалізації вище зазначених сучасних практик державного маркетингу в сфері туризму;

- поширення та брендування засобами туризму об'єктів матеріальних та духовних цінностей, притаманних українському менталітету, що формують культурний код нації та впливають на туристичну промоцію країни;

- використання основ публічно-приватного партнерства та донесення до світової та вітчизняної туристичної спільноти меседжу: "Цінності — це мова, якою Україна розмовляє зі світом" та ін.

Наведений вище інструментарій варто розглядати як один із пріоритетних напрямів державної політики в сфері туризму, що представляється як системна і цілеспрямована діяльність держави та її інституцій, спрямована на формування цілісної концепції використання МК "О-І-Б-Р Т" при здійсненні промоції України як туристично привабливої держави. Виставлені пріоритети і визначатимуть подальшу тематику наукових досліджень при формуванні уяви про туристичний бренд "Україна" як європейську державу.

Література:

1. Галумов Э.А. PR в международных отношениях // Э.А. Галумов // Информациа. Дипломатия. Психология. — М.: Известия, 2002. — 616 с.

2. Гэд Т. 4 D брендинг: взламывая корпоративный код экономики / Т. Гэд. СПб., 2005. — 230 с.

3. Заячківська Г. Туристичний імідж країни: суть та проблеми формування / Г. Заячківська // Вісник Тернопільського національного торговельно-економічного університету. — 2011. — № 3. — С. 16 — 22.

4. Ільїна О.В. Туристичний бренд як інструмент підвищення іміджу і туристичних можливостей України [Електронний ресурс] / О.В. Ільїна, Л.П. Бояр, Т.В. Ткачук // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 7. — 2017. Херсон. — С. 185—191. — Режим доступу: <http://gj.kherson.ua/archive/7/29.pdf>

5. Керівні принципи туристичного бренду України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://goodgoodbrands.com/files/ukraine/ukraine_tourist_brand_brandbook_UKR_web.pdf

6. Котлер Ф. Маркетинг. Гостиприимство. Туризм: Учеб. для студентов вузов / Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз, гл. ред. Н.Д. Эриашвили; пер. с англ. В.Н. Егорова. — 2-е изд., перер. и доп. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 1063 с.

7. Міжнародний рейтинг найбільш цінних брендів світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: "Brand Finance" <http://brandfinance.com/Mizhnarodnyu-reyting-naybilsh-tsinnikh-brendiv-svitu>

8. Музиченко-Козловська О.В. Туристичний брендинг: складові та переваги / О.В. Музиченко-Козловська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2014. — № 797. — С. 396—402.

9. Мусієздов А.А. Локальная идентичность как бренд / А.А. Мусієздов // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — 2010. — № 889. — С. 116—120.

10. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий. — 2-е изд., дополн. — СПб.: Питер, 2006. — 416 с.

11. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>

12. Телетов О.С. Дослідження та перспективи розвитку туристичного бренду України / О.С. Телетов, В.В. Зарубіна, Тімашова О.Є. // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2014. — № 1. — С. 27—42.

13. Трач О.Ю. Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв'язок і вплив на розвиток територій, організацій та окремих осіб / О.Ю. Трач, О.І. Карий // Вид-во Львівської політехніки, 2011. — № 706. — С. 182—187.

14. Туристичний імідж регіону: монографія / За заг. ред. А. Парфіненка. — Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. — 312 с.

15. Федорів Т "Репутація країни" та "державний брендинг" як категорії науки державного управління / Т. Федорів // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. нах. Пр. /Дніпр. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — Дніпр., 2011. — Вип. 2 (9). — С. 6—9.

16. Ukraine NOW. Новий брендинг України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://banda.agency/ukrainenow/>

References:

1. Galumov, E. A. (2002), PR v mezhdunarodnykh otnosheniyakh. Informatsiya. Diplomatiya. Psikhologiya [PR in international relations. Information. Diplomacy. Psychology], Izvestiya, Moscow, Russia.

2. Ged, T. (2005), 4 D brending: vzlamyvaya korporativnyy kod ekonomiki [4 D branding: breaking the corporate code of the economy], SPb Puter, Russia.

3. Zayachkovska, H. (2011), "The tourist image of the country: the essence and problems of formation", Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, vol. 3, pp. 16 — 22.

4. Ilyina, O.V. Boyar, L. P. and Tkachuk, T.V. (2017), "A tourist brand as a tool to enhance the image and tourism opportunities of Ukraine", Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 7, pp. 185—191.

5. State Agency of Ukraine for Tourism and Resorts (2014), "Guiding principles of the tourist brand of Ukraine", available at: http://goodgoodbrands.com/files/ukraine/ukraine_tourist_brand_brandbook_UKR_web.pdf (Accessed 5 Desember 2018).

6. Kotler, F. Bouyen, Dzh. Meykenz, Dzh. and Eriashvili, N. D. (2002) , Marketing. Gostipriimtvo. Turizm [Marketing. Hostypriymtvo. Turyzm], 2-nd ed., YUNITI, Moscow, Russia.

7. Brand Finance (2018), available at: <http://brandfinance.com/> (Accessed 5 Desember 2018).

8. Muzychenko-Kozlovskaya, O.V. (2014), "Travel Branding: Components and Benefits", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", vol. 797, pp. 396—402.

9. Musyeyzdov, A.A. (2010), "Local identity as a brand", Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, vol. 889, pp. 116—120.

10. Pankrukhin, A.P. (2006), Marketing territoriy, [Territory marketing], 2nd ed., SPb, Puter, Russia.

11. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), The Order "On Approval of the Strategy for the Development of Tourism and Resorts for the period up to 2026" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (Accessed 5 Desember 2018).

12. Tyelyetov, O. S. Zarubina, V. V. and Timashova, O. Ye. (2014), "Research and prospects of development of the tourist brand of Ukraine", Marketynh i menedzhment innovatsiy, vol. № 1, pp. 27 — 42.

13. Trach, O. Yu. and Karyy, O.I. (2011), "Image, brand and reputation: their interrelation and influence on the development of territories, organizations and individuals", vol. 706, pp. 182—187.

14. Parfinenko, A. (2011), Turystychnyy imidzh rehionu [Tourist image of the region], KHNU imeni V.N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.

15. Fedoriv, T. (2011), "Reputation of the Country" and "State Branding" as a Category of Public Administration Science", Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya, vol. 2 (9), pp. 6—9.

16. banda.agency (2018), "Ukraine NOW. New branding of Ukraine", available at: <http://banda.agency/ukrainenow/> (Accessed 5 Desember 2018).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2018 р.

А. І. Богданенко,
д. філос. в галузі держ. упр., доктор економічних наук,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.84

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРИРОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА

A. Bogdanenko,
Ph.D. in public administration, Doctor of Science in Economics,
Post-graduate student, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE NATURE OF STATE REGULATION OF INVESTMENT PROCESSES IN THE FIELD OF CONSTRUCTION OF SOCIAL HOUSING

У статті досліджено, що теоретичні та практичні аспекти інвестиційних процесів завжди посідали одне з головних місць у наукових дослідженнях фахівців. На теперішньому етапі вони не втратили своєї актуальності та є об'єктом досліджень науковців. Державне регулювання інвестиційними процесами в будівництві соціального житла є важливою складовою розвитку кожної держави. В свою чергу, кожен з етапів економічного розвитку, очевидно, матиме своє бачення окремих аспектів інвестиційних процесів, що і потребує специфічних підходів до їх аналізу, оцінки і прогнозування. Проаналізовано визначення понять "інвестиції", "інвестиційний процес", "інвестиційна діяльність", "інвестування", "фінансування", "державне регулювання", соціальне житло. Визначено, що з метою впливу на інвестиційні процеси в сфері соціального будівництва, державою здійснюється використання правових, законодавчих, організаційних, економічних механізмів, інститутів та інструментів. Сучасний рівень розвитку державного управління в цій галузі має широкий перелік державного інструментарію для управління інвестиційними процесами. Такими є і розробка державної політики, що стосується інвестицій, і формування та вдосконалення законодавчих та ін. нормативно-правових актів, і державні привілеї у вигляді податкових пільг, а також підсилення контролюючих заходів щодо цільового використання державних інвестиційних ресурсів.

Обгрунтовано підхід до визначення поняття державного регулювання інвестиційним процесом у будівництві соціального житла як відкритої системи, яка має взаємозв'язки з усіма його учасниками та середовищем. Всі компоненти цілісної системи володіють своєю цільовою функцією, системою стимулів та оцінювання ефективності режимів регулювання.

The article investigates that theoretical and practical aspects of investment processes have always been one of the main points in the scientific research of specialists. At the present stage, they have not lost their relevance and are the subject of research by scholars. State regulation of investment processes in the construction of social housing is an overriding component of the development of each state and will always be the object of attention of scientific experts and practitioners. In turn, each stage of economic development, obviously, will have its own vision of individual aspects of investment processes, which requires specific approaches to their analysis, assessment and forecasting. The definition of concepts of "investment", "investment process", "investment activity", "investing", "financing", "state regulation", social housing is analyzed. It is determined that in order to influence the investment processes in the field of social construction, the state uses the legal, legislative, organizational, economic mechanisms, institutes and instruments. The current level of development of public administration in this area has a wide range of state tools for managing investment processes. These include the development of a state policy on investments, and the formation and improvement of legislative and other. normative legal acts, and state privileges in the form of tax privileges, as well as strengthening control measures on the targeted use of state investment resources.

The approach to the definition of the concept of state regulation of the investment process in the construction of social housing as an open system, which has interconnections with all its participants and

the environment, is substantiated. It is proved that it should be investigated as an integral system covering such subsystems as: pre-design, design, planning, operation, construction equipment, intermediary, and financial. Each of them is an economic component, and has a certain right in choosing its own modes of operation. All components of the integral system have their target function, the system of incentives and the evaluation of the efficiency of modes.

Ключові слова: державне регулювання, будівництво, інвестиційна діяльність, соціальне житло, доступне житло.

Key words: state regulation, construction, investment activity, social housing, affordable housing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вирішення житлових питань уряди країн використовують як важливий інструмент у намаганнях досягнути поставлених цілей соціального характеру в суспільстві. Адже рівень забезпеченості громадян житловими умовами говорить про успішність державної політики. Цей показник, навіть, більш інформативніший, аніж показник економічного зростання країни. Тож, якщо рівень добробуту населення визначено як високий, то можна судити про те, що проблема забезпечення житлом своїх громадян є не найбільш гострою зпоміж усіх інших. На жаль, для України, де величезні черги на отримання житла існують вже понад 20 років, питання житлового забезпечення малозабезпечених та незахищених громадян є надзвичайно болючим. Однак в багатьох європейських країнах система житлового забезпечення громадян давно врегульована та налагоджена, а уряди держав приймають активну участь в цьому процесі. Тож державне регулювання інвестиційними процесами в будівництві житла для соціально незахищених громадян є вкрай важливим та має стати одним з пріоритетних напрямів державної політики України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Аналіз наукових здобутків свідчить про те, що дослідженню державного регулювання інвестиційних процесів та інвестиційної діяльності в будівництві приділено багато уваги фахівців: Є. Парфенюк [1], М. Вознюк [2], Д. Левчинський [3], К. Басенко [4], С. Сілюкова [5], А. Ткаченко [6] та багатьох ін. Питання соціального житла та державного регулювання в цій сфері вивчали І. Середницька [7], Б. Лисенко [8], І. Гнесь [9], О. Непомнящий [10], Є. Романенко, В. Гурковський, М. Марченко [11], А. Кошева [12], Н. Олійник [13], А. Рябчук [14]. Дослідженням концептуальних засад державної інвестиційної політики займаються відомі зарубіжні науковці: М. Джонк [15], Г. Бірман, С. Шмідт [16], Ф. Фабоці [17], У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бейлі [18]. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень із цього питання, проблема регулювання інвестиційних процесів залишається й сьогодні актуальною для подальших досліджень, а особливо актуальною вона залишається у сфері будівництва соціального житла.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначити характер та особливості природи державного регулювання інвестиційними процесами у сфері будівництва соціального житла.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Визначення поняття та сутності "державного регулювання" та "інвестиційних процесів", з'ясування суміжних понять, "інвестицій", "інвестиційної діяльності", "інвестування", "фінансування", а також поняття "соціального житла", враховуючи вже існуючі підходи, дозволить виробити нові науково обгрунтовані пропозиції удосконалення державного регулювання інвестиційними процесами у сфері будівництва соціального житла.

До сьогодні наукові фахівці не дійшли спільної думки з приводу тлумачення визначальних термінів та понять, які охоплює інвестиційна сфера. Так, залишаються невирішеними питання щодо неузгодженості думок фахівців у визначенні понять "інвестиції", "інвестиційний процес", "інвестиційна діяльність", "інвестування", "фінансування". Причина цьому така, що багато з них розглядає інвестиційну сферу, не враховуючи її складність і структурну неоднорідність, що неминує стає причиною однобічного тлумачення основної термінології, що пов'язана з інвестиційною діяльністю.

Термін "інвестиції" має англійське походження від поняття "to invest", яке тлумачиться як "вкладати". Великий економічний словник за ред. А. Азріліана дає поняття визначається як сукупні витрати, а саме: довготерміновий вклад капіталу у галузі господарства [19]. Міжнародні стандарти обліку та аудиту тлумачать інвестиції як частину активу, яку потребує підприємство, щоб накопичити багатство (капітал) вкладаючи кошти, отримуючи амортизаційні відрахування для відновлення капіталу й одержання інших вигод, які подібні на доходи, які приносять торговельні відносини [20].

У широкому розумінні інвестувати — це "розлучитися з коштами, з метою отримання більшої їх кількості [21], а саме: вкладати капітал, маючи на меті його подальше зростання, за умов його достатнього приросту для компенсації інвестору відмови від використання наявних ресурсів для споживання протягом поточного періоду, винагороди за ризиковість, відшкодування майбутніх збитків через інфляцію. До того ж, часто привертається увага на різницю між поняттями "інвестиції" і "заощадження". Заощадження (savings): визначають як "відкладене споживання", а "інвестування" —

як "реальне інвестування", яке має на увазі збільшення продукту у майбутньому.

З такого погляду на трактування "заощадження", зміст поняття стає ширшим за "інвестиції", адже далеко не всі накопичення скеровуються на капіталізацію, щоб отримати вигоди в майбутньому. Отже, під інвестиційними ресурсами мається на увазі заощадження, які можуть використатись в інвестиційних процесах. Таким чином, це довготермінове ефективне вкладення фінансових ресурсів в об'єкт інвестування, а отже, "інвестиції" потрібно розглядати як один з елементів ринку капіталів. Б. Карлоф розглядає поняття інвестицій як реалізацію будь-якого економічного проекту, маючи на меті отримання майбутнього доходу. Він асоціює це поняття з придбанням матеріальних об'єктів [22]. У К. Макконелла та С. Брю така точка зору, що інвестиції — це затрати на саме виробництво, на накопичення його засобів та на приріст матеріальних запасів [23]. На переконання О. Василика, інвестиції — довготермінові вклади капіталу. Основна мета таких вкладень — створити нові та модернізувати діючі підприємства, освоїти новітні технології та нову техніку, збільшити виробництво й отримати прибуток [24]. Л. Павлова дає характеристику інвестиціям як процесу використання сукупних ресурсів (матеріальні, трудові, фінансові), маючи на меті збільшити капітал, розширити, модернізувати і технічно переозброїти виробництво [25].

Водночас відповідного до законодавчого поля України інвестиції тлумачаться як "всі майнові та інтелектуальні цінності, які вкладають в об'єкти інвестування (підприємницька та ін. діяльність), які приводять до утворення прибутків чи досягнення соціальних ефектів" [26]. Таке тлумачення, може не повністю відповідати визначенню інвестиційних процесів як процесів, які пов'язані із вкладанням ресурсів (грошові, майнові, фінансові, інтелектуальні цінності) для отримання майбутнього позитивного матеріального доходу. Отже, розглядаючи інвестиції відповідно до визначенням в українському Законодавстві, в такому разі, варто зазначити на подвійності вихідних параметрів, таких як: прибуток та соціальний ефект. Саме тут і можна помітити основну розбіжність із підходами до визначення інвестицій, де немає відокремлення соціального ефекту. На переконання Д. Черваньова та Л. Нейкової, інвестиції, будучи економічною категорією, передбачають відносини, які пов'язують з довготерміновим авансуванням ресурсів (грошових, майнових, інтелектуальних цінностей). Вони вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, фонди, науковий, технічний розвиток, в удосконалення виробничої бази, опанування випуску нового виду продукту, з початку авансування і одержання доходу чи соціального ефекту" [27].

Між іншим, А. Пересада і Т. Дорошенко вважають що тлумачення результату інвестиційної діяльності, пов'язане з досягненням соціального ефекту є трохи неточним [28]. Т. Дорошенко вважає, що не можна визначати досягнення будь-яких соціальних ефектів як мету інвестиційної діяльності, бо ми будемо суперечити самій сутності інвестицій як категорії економіки. Вкладання інвестицій пов'язане як з появою позитивного, так і негативного соціального ефекту. Політична економія відносно соціального напрямку говорить про те, що він не становив цілісне економічне вчення і був скерований на

вирішення практичних проблем [29]. Однак значення соціального ефекту ми можемо розуміти, як результат інвестиційної діяльності, оскільки його можна вважати непрямим доходом, що опосередковано виражається в доході. Отже, для визначення "інвестицій" коректно, необхідно зосередитись на відображенні основної мети інвестиційного процесу — на отриманні прибутків.

Г. Лоренс і М. Джонк абстрактніше визначають термін "інвестиції". Тут ведеться мова про певний спосіб розміщення капітальних вкладень, при якому вони мають зберегтись чи вартість їх зрости (принести додатковий прибуток) [30]. Однак, на їх переконання, інвестиція — це будь-який спосіб розміщення коштів або будь-який об'єкт для розміщення коштів, аби зберегти їх чи збільшити їхню вартість. Таким чином, у визначення даного поняття вони пов'язують з ним захист від знецінення.

Дійсно, інвестуючи кошти, інвестор розраховує не тільки отримати прибуток, але й має на меті захистити свої вкладення від знецінення. Проте скоріш за все, це є передумовою інвестиційної діяльності, а ось одержання доходу — це результат інвестування. Це пояснює той факт, що здійснення капітальних вкладень, з погляду на чисту вартість грошей, не завжди призводить до додаткового доходу. Особливо стосується це індивідуальних інвесторів. Отже, при тлумаченні цього поняття необхідно врахувати й цю особливість.

Зіставляючи різні способи авторського тлумачення поняття "інвестиції", варто приділити увагу і на макроекономічному аспекту інвестиційної діяльності. Макроекономіка тлумачить їх як частину валового внутрішнього продукту, яку не було спожито протягом поточного періоду, але за її допомогою було забезпечено зростання капіталу в економіці [31]. Втім у цьому випадку мається на увазі інвестиції, як процес створення нового капіталу (включаючи засоби виробництва, людський капітал) [32].

Фінансова теорія розглядає інвестиції наступним чином: це придбання активів (реальні, фінансові) з ціллю отримати майбутні вигоди [33]. Очевидно, використання фінансового підходу є більш відповідним для використання в сучасності.

Говорячи про фінансування, ми маємо на увазі увесь перелік заходів, що пов'язані з отриманням та поверненням грошових капітальних вкладень, передусім:

- отримання капітальних вкладень;
- повернення капітальних вкладень;
- перетворення негрошового майна в грошове майно;
- перерозподіл в активі балансу (напр., перетворюємо позиковий капітал у власний та навпаки).

Інвестування та фінансування тісно пов'язані. Інвестувати (використати капітал) неможливо без фінансування (одержання капіталу). А також його отримання (фінансування) втрачає сенс без корисного його застосування у подальшому. В деяких випадках вони не ідентичні один одному, а саме: перефінансування (зміна певних умов попереднього фінансування, напр., замінюється поточне кредитне фінансування залученням нових власних капітальних ресурсів) і зміни в інвестиційній програмі (напр., залучення фінансових коштів, передбачених для фінансування визначеного проекту до іншого).

Отже, вважаємо, що теоретичного усвідомлення поняття державного регулювання інвестиційними процесами у сфері будівництва соціального житла є важливим вис-

вітлене наукова розуміння поняття "інвестиції", яке, враховуючи все вищезазначене, ми можемо тлумачити як довгострокове вкладання капіталу в різні види економічної діяльності, з ціллю отримати вигоду, під якою мається на увазі і економічний ефект (грошова форма), і соціальний (негрошова форма). Таке тлумачення даного поняття універсальне та дозволяє спростити розуміння самого терміну. Адже вигода тут розглядається і як захист від ризику, і як отримання прибутку, і як соціальний ефект.

Щодо поняття "інвестиційна діяльність" та "інвестиційний процес", то на сьогодні також нема його однозначного тлумачення цих категорій. Проаналізувавши здобутки зарубіжних фахівців зустрічаємо декілька визначень інвестиційного процесу. З тлумачень У. Шарпа, Г. Александер, Дж. Бейлі зрозуміло, що вони пов'язують інвестиційний процес з рішенням інвестора, коли ним обираються цінні папери відносно обсягу та терміну їх вкладання. Фахівці пов'язують інвестиційні процеси лише з фінансовими інвестиціями. Щодо прямих інвестицій, вони розглядаються ними як атрибут "примітивної економіки". Хоча перевага фінансових інвестицій в сучасних економіках незаперечна, однак наявність високого розвитку прямих інвестицій значно сприяє зростанню реальних інвестицій. Таким чином, вони є взаємно доповнюваними, а не конкуруючими [34]. Однак, такий погляд може суперечити меті інвестиційної діяльності: спрямовування вільного ресурсного потенціалу, щоб забезпечити процес розширеного відтворення та зростання ефективності функціонування економіки.

Разом з тим, тлумачення, Л. Гітмана та М. Джонка взагалі визначають інвестиційний процес як звичайний "механізм, що зводить разом тих, хто пропонує кошти тими, хто пред'являє попит" [35]. Вважаємо, що таке тлумачення, настільки спрощене, що не дає в достатній мірі розкрити його сутність.

Підтримати та мотивувати інвестиційну діяльність, щоб вона враховувала суспільні інтереси в державних масштабах має можливість лише держава, будучи представником інтересів всього суспільства. З цих причин у державах і передбачене державне регулювання інвестиційною діяльністю та інвестиційними процесами [36].

Державне регулювання — вид діяльності держави. Це її управлінський (організуючий) вплив. Такий вплив може здійснюватися сфери та галузі суспільного життя, що потребують державного втручання із застосуванням повноважень, якими наділена виконавча влада. Та найважливіша характеристика управління, яка визначає його призначення, є його мета. Тому в галузях діяльності державне управління і здійснюється з метою досягнути певної мети. Державний управлінський вплив в інвестиційній діяльності здійснюється, щоб реалізувати економічну, науково-технічну та соціальну політику в цій сфері. Про його ефективність можна судити за допомогою показників економічного та соціального розвитку країни, державних та регіональних програм розвитку народного господарства, державних та місцевих бюджетів, по обсягам державного фінансування інвестиційної діяльності, які передбачені державним бюджетом.

Говорячи про державний регулятивний вплив в інвестиційній сфері будівництва соціального житла, як і в ін. галузях, необхідно поєднувати державне регулювання та економічну свободу суб'єктів інвестиційної діяльності, саморегулювання, соціально-орієнтоване, публічно-пра-

вове регулювання. Таким чином, це вплив держави, що спрямований в сторону розвитку інвестиційних процесів в будівництві соціального житла, а також планування, стимулювання, контроль, моніторинг та державного протекціонізму. Державне адміністрування, будучи елементом системи державного впливу в бік інвестиційної діяльності, забезпечується за допомогою користування регулятивними повноваженнями, якими володіють державні органи. Державне регулювання інвестиційними процесами у сфері будівництва соціального житла та його організаційно-правові засоби входять у систему державного впливу на інвестиційну діяльність і на економіку в цілому.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, визначаючи державне регулювання інвестиційним процесом у будівництві соціального житла, ми говоримо про відкриту систему, яка має взаємозв'язки з усіма його учасниками та середовищем. Його варто досліджувати як цілісну систему, що охоплює такі підсистеми: передпроектна, проектна, планова, експлуатаційна, будівельна комплектація, посередницька, фінансова. Кожна з них є економічною складовою та має певне право у виборі власного режимів функціонування. Всі компоненти цілісної системи володіють своєю цільовою функцією, системою стимулів та оцінювання ефективності режимів.

Література:

1. Парфенюк Є.І. Державне регулювання інвестиційних процесів в Україні / Є.І. Парфенюк // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.14. — С. 288—295. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2012_22
2. Вознюк М.А. Сучасні особливості інвестування сфери житлового будівництва / М.А. Вознюк, М.С. Садов'як // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2016. — Вип. 2. — С. 57—60. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2016_2_14
3. Левчинський Д.Л. Прогноз ефективності державного регулювання інвестиційного процесу у відтворення житла / Д.Л. Левчинський // Ефективна економіка. — 2011. — № 7. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_7_10
4. Басенко К.О. Регулювання інвестиційних процесів в будівництві в контексті вітчизняного і світового досвіду Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/?op=1&z..>
5. Сілюкова С.М. Державне регулювання умов інвестиційної діяльності в Україні / С.М. Сілюкова // Економіка будівництва і міського господарства. — 2013. — Т. 9, № 4. — С. 287—297. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebimg_2013_9_4_6
6. Ткаченко А.М. Державне регулювання інвестиційної діяльності в Україні / А.М. Ткаченко, Є.М. Пласкіна // Економіка і регіон. — 2014. — № 2. — С. 7—12. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_2_4
7. Середницька І.А. Щодо питання про отримання соціального житла: проблеми та шляхи реалізації / І.А. Середницька // Південноукраїнський правничий

часопис. — 2015. — № 3. — С. 93—95. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_3_30

8. Лисенко Б.В. Залучення інвестицій у будівництво соціального житла в малих містах України / Б.В. Лисенко // Економіка та держава. — 2009. — № 8. — С. 68—70. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_8_23

9. Гнесь І.П. Квартири соціального і доступного житла в оцінках та перевагах реальних і потенційних споживачів / І.П. Гнесь, Г.О. Гнат // Проблеми теорії і історії архітектури України. — 2012. — Вип. 12. — С. 101—110. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prtiau_2012_12_17

10. Непомнящий О.М. Державне управління інвестиційними проектами розвитку, що реалізуються за підтримки міжнародних фінансових організацій // [Електронний ресурс] / О.М. Непомнящий, С.М. Шостак // Держ. упр.: удосконалення та розвиток. — 2017. № 12. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1109>

11. Марченко М.С. Проблема реалізації права на соціальне житло в Україні / М.С. Марченко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. "Право". — 2016. — Вип. 25. — С. 105—114. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2016_25_13

12. Державне регулювання розвитку житлової сфери України [Текст]: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 "Теорія та історія держ. упр." / А.М. Кошева; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — К., 2011. — 20 с.

13. Олійник Н.І. Державне регулювання ринку житла в Україні [Текст]: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми держ. упр." / Н.І. Олійник; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — К., 2011. — 36 с.

14. Рябчук А.М. Незадовільні житлові умови як наслідок комерціалізації ринку житла у пострадянській Україні / А. М. Рябчук // Економіка України. — 2014. — № 8. — С. 88—96. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_8_8

15. Гитман Л.Дж., Джонки М.Д. Основи інвестування. Пер. з англ. — М.: Справа, 1999. — 1008 с.

16. Бірман Г. Шмідт С. Капіталовкладення: Економічний аналіз інвестиційних проектів / Пер. з англ. під ред. Л.П. Білих. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 631 с.

17. Ф. Фабоцці Управління інвестиціями: Пер. з англ. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 932 с.

18. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Інвестиції: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998. — XII, 1028 с.

19. Великий економічний словник / [під редакцією А.Н. Азріліяна]. — 3-е изд. Стереотип. — М.: Інститут нової економіки, 1998. — 864 с.

20. Міжнародні стандарти обліку і аудиту: Збірник з коментарями. Вип. 3: Міжнародні стандарти обліку / Укладач М.М. Рапопорт — М.: Фірма "Аудит-тренінг", 1992. — 736 с.

21. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Інвестиції: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998. — XII, 1028 с.

22. Карлоф Б. Ділова стратегія. Концепція, зміст, символи: Пер. з англ. — М.: Економіка, 1992. — 367 с.

23. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Економікс: Принципи, проблеми і політика: У 2-х т.: Пер з англ. 11-го изд. — М.: Республіка, 1992. — Т. 1. — 400 с.

24. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.

25. Павлова Л.М. Фінансовий менеджмент. Управління грошовим обігом підприємства: підручник для вузів. — М.: Банки і біржі, ЮНИТИ, 1995. — 400 с.

26. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 47, ст. 646.

27. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. — К.: Т-во "Знання", КОО, 1999. — 514 с.

28. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. — К.: Лібра, 2002. — 472 с.

29. Дорошенко Т.В. Сутність інвестицій як економічної категорії // Фінанси України. — 2000. — № 11. — С. 114—117.

30. Гитман Л.Дж., Джонки М.Д. Основи інвестування / Пер. з англ. — М.: Справа, 1999. — 1008 с.

31. А.В. Мертенс Інвестиції: Курс лекцій по сучасній фінансовій теорії. — К.: Київське інвестиційне агентство, 1997. — XVI, 416 с.

32. Міжнародні стандарти обліку і аудиту: Збірник з коментарями. Вип. 3: Міжнародні стандарти обліку / Укладач М.М. Рапопорт. — М.: Фірма "Аудит-тренінг", 1992. — 736 с.

33. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.

34. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Інвестиції: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998. — XII, 1028 с.

35. Гитман Л.Дж., Джонки М.Д. Основи інвестування. Пер. з англ. — М.: Справа, 1999. — 1008 с.

36. Романенко Є.О., Чаплай І.В. Діагностика інноваційного потенціалу діяльності підприємства / Є.О. Романенко, І.В. Чаплай // Публічне управління: стратегія реформ: матеріали наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів (Харків, 28 вересня 2016 р.). — Харків: Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ, 2016. — С. 1—4.

References:

1. Parfeniuk, Ye.I. (2012), "State regulation of investment processes in Ukraine", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22.14, pp. 288—295, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvntu_2012_22 (Accessed 10 Dec 2018).

2. Vozniuk, M.A. and Sadov'iak, M.S. (2016), "Modern features of investment in housing construction", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 2, pp. 57—60, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2016_2_14 (Accessed 10 Dec 2018).

3. Levchyns'kyj, D.L. (2011), "The forecast of efficiency of state regulation of the investment process in reproduction of housing", *Efektivna ekonomika*, vol. 7, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_7_10 (Accessed 10 Dec 2018).

4. Basenko, K.O. (2012), "Regulation of investment processes in construction in the context of domestic and world experience", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1636> (Accessed 10 Dec 2018).

5. Siliukova, S.M. (2013), "State regulation of investment activity in Ukraine", *Ekonomika budivnytstva i mis'koho hospodarstva*, vol. 9, no. 4, pp. 287—297,

available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebimg_2013_9_4_6 (Accessed 10 Dec 2018).

6. Tkachenko, A.M. and Plaksina, Ye.M. (2014), "State regulation of investment activity in Ukraine", *Ekonomika i rehion*, vol. 2, pp. 7—12, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_2_4 (Accessed 10 Dec 2018).

7. Serednyts'ka, I.A. (2015), "On the question of obtaining social housing: problems and ways of implementation", *Pivdennoukrains'kyj pravnychyj chasopys*, vol. 3, pp. 93-95, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_3_30 (Accessed 10 Dec 2018).

8. Lysenko, B.V. (2009), "Attraction of investments in construction of social housing in small cities of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 68—70, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_8_23 (Accessed 10 Dec 2018).

9. Hnes', I.P. and Hnat, H.O. (2012), "Flats of social and affordable housing in the estimations and preferences of real and potential consumers", *Problemy teoryy y ystoryy arkhitektury Ukrainy*, vol. 12, pp. 101-110, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prtiau_2012_12_17 (Accessed 10 Dec 2018).

10. Nepomniaschij, O.M. and Shostak, S.M. (2017), "Communication in the state and society: terminology aspects", *Derzh. upr.: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1109> (Accessed 10 Dec 2018).

11. Marchenko, M.S. (2016), "The problem of realization of the right to social housing in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. "Pravo"*, vol. 25, pp. 105—114, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2016_25_13 (Accessed 10 Dec 2018).

12. Kosheva, A.M. (2011), "State regulation of housing development in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

13. Oliynyk, N.I. (2011), "State regulation of the housing market in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

14. Riabchuk, A.M. (2014), "Unsatisfactory living conditions as a consequence of the commercialization of the housing market in post-Soviet Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 88—96, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_8_8 (Accessed 10 Dec 2018).

15. Hytman, L.Dzh. and Dzhonky, M.D. (1999), *Osnovy investuvannia [Fundamentals of Investing]*, Sprava, Moscow, Russia.

16. Birman, H. and Shmidt, S. (2003), *Kapitalovkladennia: Ekonomichnyj analiz investytsijnnykh proektiv [Capital investment: Economic analysis of investment projects]*, YuNYTY-DANA, Moscow, Russia.

17. Fabotstsi, F. (2000), *Upravlinnia investytsiiamy [Investment management]*, YNFRA-M, Moscow, Russia.

18. Sharp, U. Aleksander, H. and Bejly, Dzh. (1998), *Ynvestytsyy [Investments]*, YNFRA-M, Moscow, Russia.

19. Azriliian, A.N. (1998), *Velykyj ekonomichnyj slovnyk [Great economic dictionary]*, Instytut novoi ekonomiky, Moscow, Russia.

20. Rapoport, M.M. (1992), *Mizhnarodni standarty obliku i audytu: Zbirnyk z komentariamy. Vyp. 3: Mizhnarodni standarty obliku [International Standards of Accounting and Auditing: Compilation with comments. Whip 3: International accounting standards]*, Firma "Audyt-treninh", Moscow, Russia.

21. Sharp, U. Aleksander, H. and Bejly, Dzh. (1998), *Ynvestytsyy [Investments]*, YNFRA-M, Moscow, Russia.

22. Karlof, B. (1992), *Dilova stratehiia. Kontseptsiiia, zmist, symvoly [Business strategy. Concept, content, symbols]*, Ekonomika, Moscow, Russia.

23. Makkonell, K.R. and Briu, S.L. (1992), *Ekonomiks: Pryntsypy, problemy i polityka [Economics: Principles, Problems and Policies]*, vol. 1, Respublika, Moscow, Russia.

24. Vasylyk, O.D. (2000), *Teoriia finansiv [Theory of Finance]*, NIOS, Kyiv, Ukraine.

25. Pavlova, L.M. (1995), *Finansovyy menedzhment. Upravlinnia hroshovym obihom pidpriemstva [Financial management. Management of the money turnover of the enterprise]*, Banky i birzhi, YuNYTY, Moscow, Russia.

26. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), *The Law of Ukraine "About investment activity"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, vol. 47, p. 646.

27. Chervan'ov, D.M. and Nejкова, L.I. (1999), *Menedzhment innovatsijno-investytsijnoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy [Management of innovation and investment development of enterprises of Ukraine]*, T-vo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine.

28. Peresada, A.A. (2002), *Upravlinnia investytsijnym protsesom [Management of the investment process]*, Libra, Kyiv, Ukraine.

29. Doroshenko, T.V. (2000), "The essence of investment as an economic category", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 114—117.

30. Hytman, L.Dzh. and Dzhonky, M.D. (1999), *Osnovy investuvannia [Fundamentals of Investing]*, Sprava, Moscow, Russia.

31. Mertens, A.V. (1997), *Investytsii: Kurs leksij po suchasnij finansovij teorii [Investments: Course of lectures on modern financial theory]*, Kyivs'ke investytsijne ahentstvo, Kyiv, Ukraine.

32. Rapoport, M.M. (1992), *Mizhnarodni standarty obliku i audytu: Zbirnyk z komentariamy. Vyp. 3: Mizhnarodni standarty obliku [International Standards of Accounting and Auditing: Compilation with comments. Whip 3: International accounting standards]*, Firma "Audyt-treninh", Moscow, Russia.

33. Vasylyk, O.D. (2000), *Teoriia finansiv [Theory of Finance]*, NIOS, Kyiv, Ukraine.

34. Sharp, U. Aleksander, H. and Bejly, Dzh. (1998), *Ynvestytsyy [Investments]*, YNFRA-M, Moscow, Russia.

35. Hytman, L.Dzh. and Dzhonky, M.D. (1999), *Osnovy investuvannia [Fundamentals of Investing]*, Sprava, Moscow, Russia.

36. Romanenko, Ye.O. and Chaplaj, I.V. (2016), "Diagnostics of the innovative potential of the enterprise", *Publichne upravlinnia: stratehiia reform: materialy nauk.-prakt. konf. zapidsumkamy stazhuvannia slukhachiv [Public administration: strategy of reforms: materials of the scientific and practical conference on the basis of internship of students]*, Kharkivs'kyj rehional'nyj instytut derzhavnoho upravlinnia NADU, Kharkiv, Ukraine, 28 Sept, pp. 1—4.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2018 р.

*І. А. Лагунова,
старший викладач кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.90

ТЕХНІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У БУДІВНИЦТВІ: ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*I. Lahunova,
Senior lecturer of Public Administration Department, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv*

TECHNICAL REGULATION AS A MECHANISM OF PUBLIC MANAGEMENT OF RISKS IN CONSTRUCTION: WAYS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

У статті проведено аналіз систем регулювання нормативних вимог в Україні та Європейському Союзі. Зазначено, що технічне регулювання є методом нетарифного регулювання ринку і базується, насамперед, використанні комплексу правових, адміністративних і організаційних заходів для регулювання технічних аспектів товарів і умов їх обігу на ринку на відміну від тарифного регулювання, що передбачає застосування митних зборів, податків, квот на імпорт/експорт, субсидій, заборон і обмежень до товарів, що перетинають кордон держави або єдиного митного простору. Основним завданням технічного регулювання як механізму публічного управління у будівництві є зниження загальних ризиків при будівництві та при подальшій експлуатації будівель і споруд для реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та одночасного забезпечення сприятливого правового поля для розвитку бізнесу, залучення та захисту інвестицій і забезпечення стійкого розвитку територій. Головні складові технічного регулювання у будівництві: "нормування, стандартизація, оцінка відповідності". Визначено ефективність застосування технічного регулювання як механізму публічного управління ризиками у будівництві. Зазначено про необхідність подальшого розвитку формування шляхів публічного управління ризиками засобами технічного регулювання серед яких: поширення загальних принципів технічного регулювання на кінцевий продукт будівництва — споруду, закріплення публічної системи управління ризиками та нормативна легалізація механізмів запобігання ризикам через взаємопов'язані елементи системи: "нормативно-правове регулювання — нормування — стандартизація — оцінка відповідності". Сформульовано перспективні шляхи вдосконалення подальшого розвитку будівельної галузі та управління ризиками за допомогою технічного регулювання як механізму публічного управління у будівництві.

The article analyzes systems of normative requirements regulation in Ukraine and European Union. It is noted that technical regulation is a method of non-tariff market regulation and is primarily based on using a complex of legal, administrative, and organizational measures to regulate technical aspects of commodities and conditions of their market circulation in comparison with tariff regulation that

envisages using import/export customs duties, taxes, as well as quotas, subsidies, bans, and restrictions to the commodities crossing the state border or single customs space. The basic task of technical regulation as a public administration mechanism in construction is mitigation of general risks during construction and further operation of buildings and works to fulfill a civil right for safe and healthy environment and to simultaneously ensure a favorable legal terrain for business development, attraction and protection of investments, and securing sustainable development of territories. Key components of technical regulation in construction are: "setting the norms, standardization, and compliance assessment." Effectiveness is determined of using technical regulation as a mechanism of public management if risks in construction. The article points out that is it necessary to continue developing the formation of ways for public management of risks with technical regulation measures including: spreading technical regulation general principles on the final construction product — the works, consolidation of the risk management public system and normative legalization of risk prevention mechanisms through interrelated system elements: "normative and legal regulation — setting the norms — standardization — compliance assessment." Viable ways are formulated of improving the further development of construction sector and risk management by means of technical regulation as a public administration mechanism in construction.

Ключові слова: публічне управління, будівельна галузь, ризик, технічне регулювання у будівництві, законодавство України, будівельні норми, стандарти.

Key words: public administration, construction sector, risk, technical regulation in construction, Ukrainian legislation, construction norms, standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний розвиток публічного управління в будівельній галузі орієнтований на формування стратегічних напрямів на основі ризик-менеджменту. Як свідчить світовий досвід, застосування механізмів ризик-менеджменту сприяє підвищенню загального рівня соціально-економічного розвитку держави.

Одна з основних функцій держави — захист людей, навколишнього середовища та майна від небезпек. У розвинутих країнах директивні органи і органи технічного регулювання працюють над виявленням та усуненням ризиків, які можуть негативно впливати на суспільство.

Створення нормативної бази, заснованої на послідовному процесі управління ризиками, дозволяє країнам захищати своїх громадян без зайвих перешкод для міжнародної торгівлі і небажаного впливу на конкурентоспроможність галузі.

Технічне регулювання: нормування, стандартизація та оцінка відповідності — визнаний світом механізм мінімізації ризиків у різних сферах господарювання, у тому числі — у будівництві.

Технічне регулювання у сфері будівництва в Україні стрімко розвивається. При цьому адаптація національного законодавства до європейського, оновлення будівельних норм та перехід до параметричного методу нормування, гармонізація національних стандартів із європейськими (EN) та міжнародними (ISO), розвиток

оцінки відповідності є мінімальною обов'язковою умовою для входження України в розвинутий економічний простір. Технічні регламенти, будівельні норми та стандарти, серед іншого, інструменти для зниження ризиків. Їх сукупність робить будівельну продукцію безпечною, організаційні процеси — стабільними, а споживачів — захищеними від небезпек.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом останнього часу зацікавленість вітчизняних вчених до зазначеної тематики значно зросла. Особливу увагу у своїх дослідженнях приділяє Ю. Гарасим, в яких проводить комплексний аналіз стану національної системи стандартизації та сертифікації, а саме: змін, що відбуваються у зв'язку зі вступом у дію економічної частини Угоди про асоціацію України та ЄС, гармонізацією відповідної нормативно-правової бази України з нормативно-правовою базою Європейського Союзу. Автор аналізує перетворення, що відбуваються у сфері технічного регулювання, та вказує на необхідність подальшої роботи з покращення інституціональної складової та роздержавлення процесу стандартизації, оскільки застаріла і неефективна регуляторна система гальмує розвиток підприємництва [1].

О. Медведчук переконує, що державне управління ризиками у будівництві полягає у забезпеченні та подальшій реалізації управлінських рішень, спрямованих

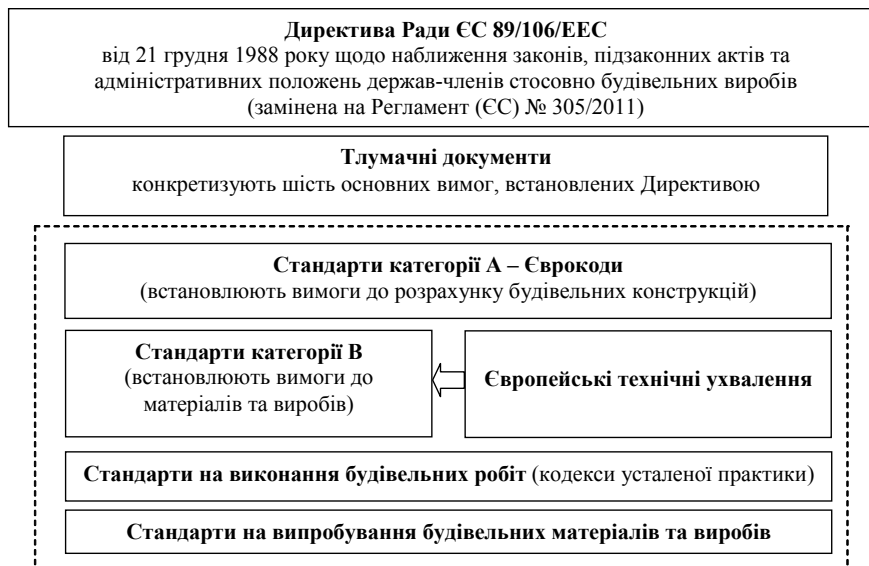

Рис. 1. Структура нормативного регулювання будівництва в ЄС (чинна до 2011 року)

на попередження настання ризиків при будівництві та експлуатації об'єктів, зменшення і подолання природних, людських та екологічних наслідків їх негативного впливу [2, с. 46].

На думку О. Непомнящего: "Процеси державного регулювання ризиків у будівництві відбуваються в умовах активних соціально-економічних перетворень. Більше того, ситуація ускладнюється великою кількістю надзвичайних ситуацій політичного, екологічного, техногенного та іншого характерів. Будь-які зміни тягнуть за собою різні наслідки, пов'язані з настанням ризиків. Таким чином, в сучасному українському суспільстві відбуваються структурні і функціональні зміни, зростає кількість будівельних ризиків" [3, с. 15].

Однак зазначена проблема потребує більш глибокого аналізу та обґрунтування перспективних шляхів удосконалення подальшого розвитку будівельної галузі за допомогою технічного регулювання як механізму публічного управління ризиками у будівництві.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення аналізу ефективності застосування технічного регулювання як механізму публічного управління ризиками протягом життєвого циклу будівлі або споруди, визначення шляхів удосконалення та перспектив розвитку будівельної галузі з точки зору сучасних наукових підходів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) зумовив низку зобов'язань щодо єдиних правил ведення національної і міждержавної економічної діяльності, в основі яких лежить система технічного регулювання.

Технічне регулювання є методом нетарифного регулювання ринку і, насамперед, використовує комплекс правових, адміністративних і організаційних заходів для регулювання технічних аспектів товарів і умов їх обігу на ринку на відміну від тарифного регулювання, що пе-

Рис. 2. Структура нормативного регулювання будівництва в Україні (чинна на сьогодні)

редбачає застосування митних зборів, податків, квот на імпорт/експорт, субсидій, заборон і обмежень до товарів, які перетинають кордон держави або єдиного митного простору. Технічне регулювання встановлює правила та дозволяє контролювати горизонтальні відносини між рівноправними суб'єктами підприємництва, а також вертикальні відносини між регульованими та регулюючими.

Працездатна система технічного регулювання є фундаментом будівництва та експлуатації будівель і споруд. Вона встановлює мінімальні вимоги до всіх об'єктів і суб'єктів будівельної діяльності та відкриває механізми контролю за дотриманням цих вимог та оцінки відповідності об'єктів і суб'єктів регулювання. Система технічного регулювання спрямована на соціально значимі цілі. Зокрема, задовольнити очікування суспільства від продуктів будівельної діяльності — будівель і споруд та будівельних матеріалів і виробів, що застосовуються при будівництві, в частині їх фізичної, санітарної та екологічної безпеки.

Крім цього, правильно організована система технічного регулювання створює сприятливі умови для економічного розвитку і процвітання населених пунктів шляхом підтримки балансу між приватними інтересами щодо отримання вигоди з об'єктів нерухомості та громадськими інтересами щодо забезпечення безпеки цих об'єктів у цілому й окремо кожного компоненту цих об'єктів [4].

Господарський кодекс України визначає технічне регулювання як основний засіб регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання.

Головні складові технічного регулювання у будівництві — це нормування, стандартизація, оцінка відповідності.

Інтеграція України до ЄС є пріоритетним напрямом державної політики. Необхідність запровадження в будівельній галузі міжнародних принципів до регулювання господарської діяльності обумовлена відповідними вимогами Угоди про технічні бар'єри у торгівлі [5]. Крім того, підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони [6], Україна взяла на себе зобов'язання перед ЄС щодо покращення якості технічних регламентів, стандартів, методів тестування, ринкового нагляду та акредитації; впровадження гармонізованих європейських стандартів (EN) як національних стандартів. Період адаптації зазначених документів до законодавства ЄС — до 2020 року.

Таким чином, ураховуючи зазначене, доцільно розглянути організаційно-методологічні підходи у сфері нормування та стандартизації, що застосовуються на території Євросоюзу.

Формування європейської системи нормативних вимог у галузі будівництва здійснювалось поетапно. Сучасний етап веде свій відлік від 1985 року, коли було прийнято директиви "нового", а потім і "глобального підходу" до технічної гармонізації. До цього періоду у багатьох європейських країнах національні стандарти були обов'язковими до застосування. Директива Ради ЄС про технічну гармонізацію розмежувала роль основних вимог і стандартів.

Згідно з "новим підходом" вимоги до продукції та послуг установлюють на основі таких принципів:

- гармонізоване законодавство зведено до суттєвих вимог (здебільшого щодо експлуатаційних характеристик або функціональних вимог), яким повинна відповідати продукція, введена в обіг на ринку;

- технічні специфікації на продукцію, що відповідає суттєвим вимогам, встановленим у законодавстві (технічному регламенті), мають бути викладені у гармонізованих стандартах;

- продукція, виготовлена відповідно до гармонізованих стандартів, отримує перевагу від презумпції відповідності суттєвим вимогам, встановленим законодавством;

- застосування гармонізованих стандартів залишається добровільним і виробник завжди може застосувати інші технічні специфікації, щоб забезпечити відповідність вимогам.

Проведемо аналіз структур нормативного регулювання у будівництві в Україні та Європейському Союзі (рис. 1 та 2).

Як видно з наведених рисунків, на найвищому рівні знаходиться Директива Співтовариств 89/106/ЕЕС щодо зближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів ЄС стосовно будівельних виробів [7], яка встановлює шість основних (суттєвих) вимог до будівель і споруд:

- механічний опір та стійкість;
- безпека у разі пожежі;
- гігієна, здоров'я та навколишнє середовище;
- безпека і доступність у використанні;
- захист від шуму;
- енергозбереження і утримання тепла.

У Директиві зазначається, що будівельні споруди в цілому і їх окремі частини мають бути придатними для їх використання за призначенням, із урахуванням, зокрема, санітарних правил та безпеки протягом усього життєвого циклу споруд. За умов належного обслуговування будівельні споруди повинні задовольняти зазначені шість основних вимог протягом економічно обґрунтованого експлуатаційного строку служби.

Основні вимоги деталізуються у відповідних тлумачних документах з метою встановлення взаємозв'язку між основними вимогами Директиви та стандартів і європейських технічних ухвалень. Гармонізовані стандарти поділяються на дві категорії: стандарти категорії А (Єврокоди) та стандарти категорії В на різні види будівельної продукції. Єврокоди містять вимоги до проектування та зведення будівельних конструкцій і на сьогодні налічують 10 стандартів, які складаються з 58 частин. Стандартів категорії В налічується близько 3000.

На рівні Євросоюзу встановлено вимоги лише до проектування будівельних конструкцій, а вимоги до проектування конкретних об'єктів установлює кожна країна окремо, з урахуванням специфіки територій, національних традицій тощо.

В Україні система нормативного регулювання будівництва побудована за аналогом європейської системи, що існувала з 1986 до 2011 року:

- Технічний регламент будівельних виробів, будівель і споруд [8], розроблено з урахуванням Директи-

ви Ради 89/106/ЄЕС, встановлює шість основних вимог безпеки;

— шість державних будівельних норм (ДБН), розроблені на основі шести європейських тлумачних документів до Директиви Ради 89/106/ЄЕС, конкретизують основні вимоги безпеки, що встановлені Технічним регламентом;

— для проведення розрахунків конструкцій можливо застосовувати ДБН або Єврокод (згідно з Порядком застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу [9]);

— чинні біля 300 національних стандартів гармонізованих із європейськими та міжнародними стандартами.

Обов'язковість технічного регламенту як регуляторного акта визначена Угодою про технічні бар'єри у торгівлі та Законом України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" [10]: "технічний регламент — нормативно-правовий акт, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні процедурні положення, додержання яких є обов'язковим...". Технічні регламенти на рівні держави визначають вимоги щодо безпеки продукції для споживачів та оточуючого життєвого середовища, а також формують вимоги щодо допустимих ризиків при використанні продукції, тобто призначені для забезпечення захисту прав споживачів.

Технічний регламент будівельних виробів, будівель і споруд враховує галузеву специфіку технічного регулювання і визначає потрібні споживачу критерії безпеки і надійності об'єктів будівництва і архітектури у формі основних вимог.

При цьому виконання основних вимог Технічного регламенту реалізується через застосування будівельних норм, що відповідно до Закону України "Про будівельні норми" [11], є підзаконними актами технічного характеру, що містять обов'язкові вимоги у сфері будівництва, містобудування та архітектури, та нормативних документів у будівництві (національних стандартів, стандартів підприємств та організацій), які відповідно до Закону України "Про стандартизацію" [12] у більшості є добровільними до застосування.

Традиційно склалося, що чинні на сьогодні будівельні норми несуть розпорядчий характер і є занадто зарегульованими, не дозволяючи прозору та швидко вводити на ринок нові технології та матеріали. Тому регулювання в будівельній галузі повинне супроводжуватись переходом від розпорядчого методу нормування, притаманного управлінню економікою в колишньому СРСР, до параметричного, який полягає у формуванні вимог, що передбачають встановлення параметрів (цілі, критерії, вимоги до експлуатаційних характеристик або показників) стосовно безпеки, функціональності та якості об'єкта нормування. Забезпечення переходу до параметричного методу нормування в будівельній галузі потребує усунення відмінностей європейської та національної систем нормування у будівництві.

У 2015 році з прийняттям Закону України "Про стандартизацію" Україна зробила суттєвий крок із наближення національного законодавства до європейського

встановивши пріоритетом добровільність застосування стандартів і передавши повноваження зі стандартизації від центрального органу виконавчої влади до державного підприємства.

Разом із тим, у своєму дослідженні Гарасим Ю.Й. зазначає, що у ЄС національними органами зі стандартизації є переважно приватні структури. У нас же — держава. Відповідно до Закону України "Про стандартизацію" та розпорядження кабінету Міністрів України, з 2014 року функції національного органу стандартизації виконує ДП "Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості" (УкрНДНЦ). Таким чином, невеличкий крок зроблено — центральним органом стає підприємство, хоча і державне. Технічні комітети стандартизації та підприємства, установи та організації, здійснюють стандартизацію, власне розробляють стандарти, проте роль держави — все ще вагома. Вже тривалий час у ЄС "виробництвом стандартів" займається бізнес, що дозволяє швидше просувати продукцію на ринок. Державі ніколи не встигатиме за розвитком новітніх технологій і хронічно відставатиме у виробленні відповідних стандартів. В Україні до сих пір стандартизація — це прерогатива держави. В ЄС у розробленні стандартів, які загалом мають добровільний характер, беруть участь усі зацікавлені сторони, а держава визначає обов'язковими лише основні параметри безпечності. Організації зі стандартизації CEN (Європейський Комітет зі Стандартизації) та CENELEC (Європейський Комітет з Електро-технічної Стандартизації) розробляють стандарти, спрямовані на досягнення цих вимог [1].

Ще одним важливим механізмом системи є оцінка відповідності. Відповідно до законодавства України "оцінка відповідності — процес доведення того, що визначені вимоги, які стосуються продукції, процесу, послуги, системи, особи чи органу, були виконані. Оцінка відповідності органу здійснюється шляхом акредитації органів з оцінки відповідності" [13].

У своїх дослідженнях В. Кропивницький визначає, що до оцінювання відповідності належать:

— випробування акредитованими лабораторіями з визначенням однієї або кількох характеристик об'єкта (продукції);

— сертифікація — підтвердження відповідності третьою стороною (органами сертифікації) продукції, процесів, систем чи персоналу;

— інспектування, що полягає в перевірці проектною документацією, продукції або процесу й визначенні їхньої відповідності заданим вимогам на основі професійного судження та контролю процесу, може передбачати перевірку персоналу, устаткування, технологій та методів.

Процедури оцінювання відповідності потрібно застосовувати однозначно й рівноцінно відносно імпортованої продукції та вітчизняної продукції. У свою чергу підтвердження відповідності на території України може мати добровільний чи обов'язковий характер [14, с. 6].

На сьогодні наказом Мінекономрозвитку від 26.01.2018 № 93 [15] обов'язкова сертифікація скасована.

Враховуючи зазначене, можна стверджувати:

— Директива Ради 89/106/ЄЕС на підставі якої розроблено Технічний регламент будівельних виробів,

будівель і споруд замінені на Регламент (ЄС) № 305/2011 Європейського парламенту та ради від 9 березня 2011 р. "Про встановлення гармонізованих умов для реалізації будівельної продукції та скасування Директиви Ради 89/106 / ЄЕС" [16];

— система нормування потребує застосування європейських підходів і переходу до параметричного методу нормування;

— сфера стандартизації потребує подальшого роздержавлення та активного залучення до процесу гармонізації нормативних документів не тільки технічних комітетів стандартизації, а й виробників, асоціацій, професійних спілок, організованих осередків професійної спільноти тощо;

— система оцінки відповідності у галузі будівництва має бути побудована відповідно до європейських принципів, які забезпечують виконання вимог Регламенту (ЄС) № 305/2011.

Тож система технічного регулювання у галузі будівництва потребує подальшого розвитку з урахуванням досвіду європейських країн. Саме тому новим кроком до ефективної діяльності є визначення технічного регулювання як механізму публічного управління ризиками у будівельній діяльності. Адже публічне управління — це сукупність ефективних методів стосовно досягнення визначених інтересів. Сучасне публічне управління базується на забезпеченні таких факторів: ефективність, прозорість та відкритість.

Завданням технічного регулювання як механізму публічного управління у будівництві є зниження загальних ризиків при будівництві та подальшій експлуатації будівель і споруд для реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та одночасного забезпечення сприятливого правового поля для розвитку бізнесу, залучення та захисту інвестицій і забезпечення стійкого розвитку територій.

ВИСНОВКИ

Створення механізму управління ризиками, який би забезпечував формування узгоджених законодавчого та нормативного полів, спрямованих на забезпечення виконання обов'язкових вимог до будівель і споруд протягом усього життєвого циклу через взаємопов'язані елементи системи: "нормативно-правове регулювання — нормування — стандартизація — оцінка відповідності" є нагальною потребою сьогодення.

Під час наукового дослідження здійснено порівняльний аналіз структур нормативного регулювання у будівництві в Україні та Європейському Союзі.

Встановлено, що в Україні структура нормативного регулювання у будівництві наближена до європейської структури, проте потребує подальшого розвитку та оновлення з урахуванням вимог європейського законодавства у галузі будівництва, зокрема Регламенту (ЄС) № 305/2011.

Визначено перспективу та шляхи вдосконалення регулювання будівельної галузі за допомогою технічного регулювання у будівництві, зокрема:

— перехід до параметричного методу нормування у будівництві;

— подальше роздержавлення сфери стандартизації в Україні;

— необхідність узгодженого розвитку нормативної бази (будівельні норми та стандарти), як єдиного комплексу документів.

Запропоновано визначення технічного регулювання як механізму публічного управління ризиками у будівельній діяльності.

Література:

1. Гарасим Ю.Й. Аналіз національної системи стандартизації і сертифікації у контексті угоди про асоціацію України та ЄС [Електронний ресурс] / Ю.Й. Гарасим // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2015. — № 3. — С. 58—65. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_3_8

2. Медведчук О.В. Державне управління ризиками у будівництві [Електронний ресурс] / О.В. Медведчук // Сучасні виклики публічного управління: матеріали конф. за міжнар. участю (28 грудня 2017 р., м. Київ). — Київ: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — С. 46—47. — Режим доступу: <http://vadnd.org.ua/app/uploads/2018/02/42.pdf>

3. Непомнящий О.М. Методологія дослідження державного регулювання в контексті управління ризиками у будівництві / О.М. Непомнящий, О.В. Медведчук // Менеджер. Вісн. Донецького державного університету управління — 2018. — № 1 (78). — С. 15—19.

4. Серых А.Р. Техническое регулирование в строительстве. Аналитический обзор мирового опыта [Електронний ресурс] / А.Р. Серых — Чикаго: SNIP, 2010. — Режим доступу: http://iceg.com.ua/wp-content/uploads/2016/04/techno_reg_stroi_world.pdf

5. Угода про технічні бар'єри у торгівлі від 15.04.1994 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. — 2010. — № 84. — Ст. 375. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_008

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. 2014. — № 75. — Том 1. — Ст. 83. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/card6#Public

7. Директива Співтовариств 89/106/ЄЕС щодо зближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав — членів ЄС стосовно будівельних виробів від 21.12.1988 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b03/sp:max100

8. Про затвердження Технічного регламент будівельних виробів, будівель і споруд. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 № 1764 // Офіційний вісник України. 2006. — № 51. — Ст. 145 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-%D0%BF>

9. Про затвердження Порядку застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2011 № 547 [Електронний ресурс] // Урядовий

кур'єр. 2011. — № 40. — Ст. 19. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547-2011-%D0%BF>

10. Про технічні регламенти та оцінку відповідності. Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 14. — Ст. 96. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19>

11. Про будівельні норми. Закон України від 05.11.2009 № 1704-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 5. — Ст. 41. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1704-17>

12. Про стандартизацію. Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII [Електронний ресурс] // Голос України. 2014. — № 124. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>

13. Роль стандартизації в забезпеченні якості продукції [Електронний ресурс] // Державні будівельні норми України. — Режим доступу: http://dbn.co.ua/publ/rol_standartizaciji_v_zabezpechenni_jakosti_produkcii/2-1-0-173

14. Кропивницький В.С. Технічне регулювання — основа розвитку сфери цивільного захисту / В.С. Кропивницький // Технічне регулювання. — № 4. — 2016. — С. 4—11.

15. Наказ Мінекономрозвитку від 26.01.2018 № 93 "Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів" [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. 2018. — № 21. Ст. 90. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-18>

16. Regulation (EU) No 305/2011 of the European parliament and of the council of 9 March 2011 laying down harmonised conditions for the marketing of construction products and repealing Council Directive 89/106/EEC. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011R0305>

References:

1. Harasym, Yu. J. (2015), "Analysis of the national system of standardization and certification in the context of the Association Agreement between Ukraine and the EU", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo* [Online], vol. 3, pp. 58—65, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_3_8 (Accessed 01 Dec 2018).

2. Medvedchuk, O. V. (2018), "Public Risk Management in Construction", *Materialy konf. za mizhnar. uchastiu. Suchasni vyklyky publichnogo upravlinnia* [Conference proceedings on International Participation. Modern Challenges of Public Administration], Kyiv, Ukraine, pp. 46-47, available at: <http://vadnd.org.ua/app/uploads/2018/02/42.pdf> (Accessed 01 Dec 2018).

3. Nepomniaschij, O. M. and Medvedchuk O. V. (2018), "Methodology of study of state regulation in the context of risk management in construction", *Menedzher. Visn. Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnia*, vol. 1 (78), pp. 15—19.

4. Seryh, A. R. (2010), "Technical regulation in construction. Analytical review of world experience", *SNIP*, available at: <http://iceg.com.ua/wp-content/>

uploads/2016/04/techno_reg_stroi_world.pdf (Accessed 01 Dec 2018).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Agreement on Technical Barriers to Trade of April 15, 1994", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_008 (Accessed 5 November 2018).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Agreement on Association between Ukraine, on the one side, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other side", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/card6#Public (Accessed 01 Dec 2018).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Community Directive 89/106/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to construction products of 21.12.1988", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b03/sp:max100 (Accessed 01 Dec 2018).

8. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Resolution "On approval of the Technical Regulations for building products, buildings and structures", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-%D0%BF> (Accessed 01 Dec 2018).

9. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "On approval of the Procedure for the application of building codes developed on the basis of national technological traditions and construction norms harmonized with the normative documents of the European Union", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547-2011-%D0%BF> (Accessed 01 Dec 2018).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law of Ukraine on "Technical regulations and conformity", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19> (Accessed 01 Dec 2018).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Law of Ukraine "On construction standards", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1704-17> (Accessed 01 Dec 2018).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law of Ukraine "On standardization", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (Accessed 01 Dec 2018).

13. Site of State building regulations of Ukraine (2011), "The role of standardization in ensuring product quality", available at: http://dbn.co.ua/publ/rol_standartizaciji_v_zabezpechenni_jakosti_produkcii/2-1-0-173 (Accessed 01 Dec 2018).

14. Kropyvnyts'kyj, V. S. (2016), "Technical regulation — the basis of the development of the sphere of civil protection", *Tekhnichne rehuliuвання*, vol. 4, pp. 4—11.

15. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), Order "On the recognition of certain invalid orders", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-18> (Accessed 10 November 2018).

16. Site of Access to European Union Law (2011), "Regulation (EU) No 305/2011 of the European parliament and of the council of 9 March 2011 laying down harmonised conditions for the marketing of construction products and repealing Council Directive 89/106/EEC", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011R0305> (Accessed 01 Dec 2018).

Стаття надійшла до редакції 04.12.2018 р.

М. М. Любецька,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.97

РОЗВИТОК НАУКОВОГО ЗНАННЯ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ (ОСІБ), ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

М. Liubetska,
Candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE FIELD OF THE IMPLEMENTATION
OF THE SOCIAL SUPPLY OF FAMILIES (PERSONS) WHICH ARE EXPERIENCED
IN COMPLEX LIVING CIRCUMSTANCES

У статті висвітлено державно-управлінські аспекти комплексної проблеми надання соціальних послуг вразливим верствам населення у цілому та механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зокрема. Здійснено аналіз соціальних звітів Міністерства соціальної політики України за 2012—2017 рр. Наголошено, що забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг вразливим верствам населення та запровадження механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, визначає необхідність розширення сфери їх застосування у галузі науки державного управління. Установлено закономірності формування нормативних вимог до здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Удосконалено систему принципів надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Проаналізовано зарубіжний досвід здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, та виявлено, що теорія і практика системи соціального захисту населення в зарубіжних країнах мають значно вищий офіційний статус, ніж в Україні. Розроблено проект Концепції соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, у якому викладено систему поглядів на способи забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО.

The article deals with the state-management aspects of the complex problem of providing social services to vulnerable segments of the population as a whole and mechanisms of state regulation of the social support of families (persons) who are in the LWC, in particular. It is noted that today in conditions of unstable economic, political and social situation in Ukraine there is a problem in the necessity of carrying out the reform in the sphere of social protection of the population of Ukraine, which envisages measures of organization and provision of social services to the most vulnerable categories of the population, since the number of families (persons) , who are in difficult living conditions (hereinafter referred to as LWC) and need extra help. The analysis of social reports of the Ministry of Social Policy of Ukraine for 2012—2017 has been carried out. It has been emphasized that ensuring quality and increasing the effectiveness of providing social services to vulnerable groups of the population, as well as introducing mechanisms for state regulation of social support for families (individuals) in the LWC, determines the need for expansion the scope of their application in the field

of public administration science. The regularities of the formation of normative requirements for the implementation of social support of families (persons) who are in difficult life circumstances have been established. The system of principles for the provision of social services to social welfare of families (individuals) in difficult living conditions has been improved. The foreign experience of implementing social support for families (individuals) in the LWC has been analyzed, and it has been found that the theory and practice of the system of social protection of the population in foreign countries have significantly higher official status than in Ukraine. A draft Concept of social support for families (individuals) in the LWC is developed, which outlines a system of views on ways to ensure quality and increase the effectiveness of providing social services for social support for families (individuals) in the LWC.

Ключові слова: надання соціальних послуг, сім'я (особа), яка перебуває у складних життєвих обставинах, соціальні послуги.

Key words: provision of social services, family (person), who is in difficult circumstances, social services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в умовах нестабільної економічної, політичної та соціальної ситуації в Україні постає проблема в необхідності проведення реформи у сфері соціального захисту населення України, що передбачає заходи організації та надання соціальної послуги найуразливішим категоріям населення, оскільки з кожним роком збільшується кількість сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах (далі — СЖО) та потребують сторонньої допомоги.

Аналіз соціальних звітів Міністерства соціальної політики України за 2012—2017 рр. встановив, що відсоток виявлених сімей (осіб), які перебувають у СЖО нестабільний та водночас існує тенденція до збільшення таких сімей. Так, у 2012 р. центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді виявлено 195 991 сім'ю, яка перебувала у СЖО. А вже у 2013 р. ця цифра складає 433 373 сім'ї. У 2014 р. динаміка виявлених сімей, які опинилися в СЖО, знову збільшується до 488 325 сімей. Відповідно у 2015 р. знову зростає кількісний показник проблемних сімей до 565 896. Так, у 2016 р. цей показник був такий — 598 788 сімей. У 2017 р. збільшилась загальна кількість сімей, охоплених соціальними послугами, зокрема, близько 600 000 сімей вразливих категорій населення, отримали різні види соціальних послуг [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні основи державного управління у сфері соціального захисту населення, його механізми, шляхи вирішення ключових питань реалізації соціальної політики досліджували українські вчені: О.Г. Афеєнкіна, В.Д. Бакуменко, М.М. Білінська, Ю.М. Бондаренко, Н.В. Борецька, Н.Г. Власенко, О.С. Власюк, І. Гнибіденко, В.П. Гошовська, К.В. Денисенко, І.П. Давцюк, О.В. Дікова-Фаворська, І. Калачова, А. Колота, М.В. Кравченко, С.Г. Кузьменко, С.К. Корнієнко, І. Курило, І.В. Рудкевич, О.Ю. Лебединська, В.В. Лаврухін, В.О. Лактінов, Е. Лібанова, О.О. Мордань, В.В. Мамонова, І.В. Матюрін, К.С. Міщенко, Л.Ю. Новикова,

О. Палій, О. Піщуліна, С.Л. Процюк, В.В. Собченко, Ю. Саєнко, В.А. Скуратівський, Н.Д. Тимчишина, В.П. Трошинський, А.А. Халецька, Ю.Д. Юрченко, І.І. Хожило, Ю.П. Харченко, І.М. Шурма та ін.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто державно-управлінські аспекти комплексної проблеми надання соціальних послуг вразливим верствам населення у цілому та механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зокрема, практично немає.

Отже, забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг вразливим верствам населення, та запровадження механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, визначає необхідність розширення сфери їх застосування у галузі науки державного управління.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розвиток наукового знання щодо державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність комплексного дослідження державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зумовлена набуттям чинності наказу Міністерства соціальної політики України від 31 березня 2016 р. № 318 "Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2016 р. за № 621/28751, у якому зазначено, що Державний стандарт застосовується для: організації та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО і не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин; здійснен-

ня моніторингу та контролю за якістю надання такої соціальної послуги [2].

Зазначимо, що під час дослідження механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, виявлено проблеми організації та здійснення соціального супроводу найуразливіших верств населення для їх подальшого розв'язання шляхом удосконалення механізмів у цій сфері, а також розроблення науково-практичних рекомендацій органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадським об'єднанням та благодійним організаціям щодо підвищення якості надання соціальної послуги та забезпечення належного здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, для подолання чи мінімізації негативних наслідків складних життєвих обставин, у яких перебуває сім'я (особа).

Тому уперше встановлено закономірності формування нормативних вимог до здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, а саме нормативної уніфікації, кількісно-якісної стандартизації, правової кодифікації і на їх основі обґрунтовано зміст адаптивних процедур національного законодавства до законодавства Європейського Союзу шляхом внесення змін у моделі фінансування системи соціальної послуги соціального супроводу, зміст механізмів надання соціальної допомоги в об'єднаних територіальних громадах, процедури формування єдиного реєстру сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; та особливості реформування системи управління у сфері соціального захисту населення України в рамках процесу децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, що полягають у необхідності проведення структурно-функціональних змін щодо розподілу (перерозподілу) повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, формування дієвих моделей адміністрування соціальних послуг в основу яких покладено принципи соціальної справедливості, гуманізму, людиноцентризму, раціональної адресної допомоги за рахунок ефективного використання коштів бюджетів усіх рівнів, підвищення якості діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, системного розширення можливостей органів місцевого самоврядування провадити діяльність у соціальній сфері та забезпечувати зростання якості життя населення у відповідності до соціальних стандартів.

Також нами удосконалено систему принципів надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, що базується на: доступності соціальної послуги; незалежності отримувача соціальної послуги; захисту і безпеці отримувачів соціальної послуги; конфіденційності інформації, зокрема, цю систему доповнено такими принципами: рівності; моральності; регулярності; диференційованого та індивідуального підходу до отримувача соціальної послуги; функціональної інтеграції; компетентності кадрів; відкритості й послідовності політики у сфері соціального захисту вразливих верств населення України;

— понятійно-категоріальний апарат означеної сфери дослідження, зокрема: сформульовано авторське визначення термінів "сім'я (особа), яка перебуває у

складних життєвих обставинах", — це громадяни України, які не здатні самостійно вирішувати соціальні, психологічні, економічні, комунікаційні, родинні та інші проблеми і потребують сторонньої допомоги спеціалістів у наданні соціальних послуг, щоб подолати або мінімізувати негативний вплив таких обставин; "державне регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах", як система обґрунтованих заходів та ухвалення конкретних управлінських рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, задля реалізації державної соціальної політики в Україні, спрямованої на організацію та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин, здійснення моніторингу та контролю за якістю надання такої соціальної послуги.

Набули подальшого розвитку механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах (організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний), основна роль яких полягає в спрямуванні на забезпечення подальшого розвитку системи управління у сфері надання соціальних послуг, розширення доступу осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, до соціальних послуг, підвищення якості надання соціальної послуги та забезпечення належного здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, для подолання чи мінімізації негативних наслідків складних життєвих обставин, у яких перебуває сім'я (особа); пріоритетні напрями вдосконалення державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема, запропоновано такі напрями: реформування системи управління у сфері надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; вдосконалення діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

У процесі дослідження виявлено, що пріоритетним завданням у сфері соціального захисту населення є визначення напрямів та шляхів вирішення проблемних питань здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зокрема перехід від надання пільг та дотацій до адресної допомоги, удосконалення законодавства у соціальній сфері, скорочення переліку неефективних соціальних виплат, зменшення монополізації держави на ринку соціальних послуг, що дозволить зменшити видатки державного бюджету та покращити добробут незахищених верств населення.

Визначено, що державне регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, — це система обґрунтованих заходів та ухвалення конкретних управлінських рішень органами держав-

ної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами України, задля реалізації державної соціальної політики в Україні, спрямованої на організацію та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО і не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин, здійснення моніторингу та контролю за якістю надання такої соціальної послуги.

Також визначено та охарактеризовано механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зокрема організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний.

Аналіз національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері надання соціальних послуг, дав змогу встановити основні проблеми системного законодавчого й правового регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО: низький рівень правового регулювання сфери надання соціальних послуг; відсутність концептуальної правової бази з питань урегулювання механізмів адресної підтримки незахищених верств населення та впровадження нових форм соціальної роботи; неповний перелік організаційно-правових форм на рівні адміністративно-територіальної одиниці, у яких можуть створюватися ефективні механізми раннього виявлення осіб, планування та надання соціальних послуг з урахуванням визначених потреб; відсутність Концепції соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО; наявність у чинній законодавчій та нормативно-правовій базі недоліків, що спричиняють розвиток зловживань у сфері надання соціальних послуг; відсутність дієвого правового механізму громадського контролю за здійсненням розподілу, перерозподілу фінансів у соціальній сфері.

Запропоновано пріоритетні напрями та визначено шляхи вдосконалення державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зокрема: реформування системи управління у сфері надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО; вдосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО; вдосконалення діяльності Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО.

До шляхів вдосконалення державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, віднесено такі: організаційні, правові та соціальні.

Організаційні шляхи передбачають комплекс системних різноманітних заходів організаційного характеру, що запроваджуються органами державної влади, до компетенції яких належать питання надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, зокрема, удосконалення змісту соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО; забезпечення взаємодії з суб'єктами соціальної роботи на державному та місцевому рівнях; удосконалення управління держав-

ними видатками на соціальні послуги; розвиток системи громадського контролю у сфері надання соціальних послуг тощо.

Правові шляхи передбачають розроблення нормативно-правових актів, які регулюють розвиток системи надання соціальних послуг та визначають порядок надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, що сприятиме підвищенню якості та ефективності соціальних послуг соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО.

Соціальні шляхи передбачають створення з боку держави необхідних норм для надавачів та отримувачів соціальних послуг, що гарантовано забезпечують умови для самозабезпечення життєво необхідними благами для задоволення власних потреб; послуг у формі соціального супроводу для тих, хто невзможі подолати складні життєві обставини самостійно, тобто отримувачів послуг та забезпечення потреб і надавачів послуг щодо задоволення потреб освіти, охорони здоров'я, культурного обслуговування, соціального страхування та забезпечення; надання певної кількості благ і послуг медичного й санаторно-курортного лікування; поліпшення їх фінансового забезпечення.

ВИСНОВКИ

Сьогодні увага органів державної влади та місцевого самоврядування до питань організації та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО, залишається здебільшого формальною, і це при тому, що в умовах нестабільної економічної, політичної, соціальної та безпекової ситуації в Україні з кожним роком збільшується кількість цієї категорії населення. Отже, така кількість громадян України, які перебувають у СЖО та потребують допомоги, не можуть залишати суспільство байдужим, а державу — другорядною, змушуючи до надання адекватної оцінки якості надання такої соціальної послуги.

Література:

1. Соціальні звіти Міністерства соціальної політики за 2012—2017 роки. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Socialni-zviti.html>
2. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики від 31 берез. 2016 р. № 318. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16?test=XX7MfyrCSgkykcJlZiakQoEzHI4Qws80msh8le6>

References:

1. Social Reports of the Ministry of Social Policy for 2012—2017, available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Socialni-zviti.html> (Accessed 13 December 2018).
2. Order of the Ministry of Social Policy (2016), "On approval of the State standard of social support for families (persons) who are in difficult life circumstances, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16?test=XX7MfyrCSgkykcJlZiakQoEzHI4Qws80msh8le6> (Accessed 13 December 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2018 р.

О. В. Капштык,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.101

ТЕОРЕТИЧНІ ЗДОБУТКИ У ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

О. Kapshtyk,
candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

THEORETICAL EXPENSES IN THE FIELD OF SCIENTIFIC SUPPORT OF DEVELOPMENT
OF STATE MECHANISMS OF STRATEGIC COMMUNICATIONS
IN THE SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE

У статті здійснено теоретичне узагальнення та вирішено актуальне завдання щодо науково-теоретичного обґрунтування державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, проаналізовано їх сучасний стан та розроблено науково-практичні рекомендації органам державного і військового управління щодо підвищення ефективності використання стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. Визначено та охарактеризовано державні механізми стратегічних комунікацій секторі безпеки і оборони України, зокрема організаційний, правовий, політичний, інформаційний та спеціальний. Проведено системний аналіз законодавчої та нормативно-правової бази з питань державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України, який свідчить, що формування національної правової системи впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій проходить складний процес гармонізації за міжнародно-правовими та загальноєвропейськими стандартами. Проаналізовано й узагальнено зарубіжний досвід використання стратегічних комунікацій у СБіО України в контексті можливості його використання в Україні, який дає змогу стверджувати, що стратегічні комунікації ЄС, НАТО та ООН є ефективним та сучасним інструментом у глобальному інформаційному просторі, що дозволяє активно використовувати інформаційно-комунікаційні технології з метою розробки чіткої інформаційної політики зазначених організацій. Запропоновано пріоритетні напрями та визначено шляхи вдосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій секторі безпеки і оборони України.

In the article the theoretical generalization and solving the actual task of scientific and theoretical substantiation of state mechanisms of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine are analyzed, their state of the art analyzed and the scientific and practical recommendations for state and military authorities to improve the effectiveness of strategic communications in the security sector and Defense of Ukraine. The state mechanisms of strategic communications of the security and defense sector of Ukraine, in particular organizational, legal, political, informational and special, were determined and characterized. A systematic analysis of the legislative and regulatory framework on state mechanisms of strategic communications in the

SBI of Ukraine has been conducted, which shows that the formation of the national legal system for the implementation of strategic communications in the SBA of Ukraine as part of the national and interagency system of strategic communications is a complex process of harmonization in international legal and European standards. The foreign experience of using strategic communications in the SBA of Ukraine in the context of the possibility of its use in Ukraine is analyzed and summarized, which makes it possible to assert that strategic communications of the EU, NATO and the UN are an effective and modern tool in the global information space, which allows to actively use information and communication technologies in order to develop a clear information policy for these organizations. The directions of improvement of state mechanisms of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine are determined. The organizational-legal, political-diplomatic and informational-communicative ways of improvement of state mechanisms of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine are proposed and characterized. The author's project "Regulations on the Interdepartmental Commission on the Development of State Mechanisms of Strategic Communications in the Security and Defense Sector of Ukraine" was developed. It is proposed to set up Ivan Cherniakhovsky National Defense University of Ukraine, which is the leading military educational institution in the country, and trains specialists of all kinds and genera of troops of all levels of military education: from the state military administration to the tactical level — the educational-scientific Center of strategic communications and a typical Position of the institution.

Ключові слова: державні механізми стратегічних комунікацій, сектор безпеки і оборони України, політика забезпечення національної безпеки, зовнішня агресія.

Key words: state mechanisms of strategic communications, the security and defense sector of Ukraine, the policy of ensuring national security, external aggression.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні виклики та загрози національній безпеці України обумовлюють загальну необхідність пошуку дієвого, адекватного та комплексного інструментарію за допомогою якого стане можливою організація узгодженої взаємодії між органами безпеки і оборони України та іншими інститутами держави. Ключовим фактором формування і розвитку такої взаємодії виступають стратегічні комунікації у секторі безпеки і оборони України, які є однією з найважливіших складових системи державного та військового управління, що дають можливість, залишаючись у межах демократичних практик і принципів, організовувати ефективну відсіч деструктивним інформаційним кампаніям, які веде зовнішній агресор Російська Федерація проти України.

Актуальність дослідження обраної теми визначається необхідністю дотримання інтересів національної безпеки України та проведенням ефективних заходів у сфері стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України в умовах введення Російською Федера-

цією пропаганди та поширення неправдивої інформації про Україну через засоби масової інформації та соціальні мережі.

Також існування в Європі потужних центрів сили з інтересами, відмінними від національних інтересів України, військово-політичний дисбаланс сил навколо України, неефективність дії норм міжнародного права, економічні, політичні та військові проблеми зумовлюють потребу в удосконаленні системи стратегічних комунікацій держави.

Тому своєчасне застосування стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України має вирішальне значення в упередженні, виявленні та реагуванні на сучасні виклики й загрози національній безпеці України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ

У процесі дослідження використовувалися роботи українських і зарубіжних учених, у яких були визначені основоположні засади державного управління та його механізмів, зокрема В.Б. Авер'янова, В.Д. Бакуменка,

Н.І. Глазунової, В.С. Куйбіди, В.В. Корженка, О.Б. Коротич, М.І. Круглова, В.Я. Малиновського, Н.Р. Нижник, О.Ю. Оболенського, П.І. Надолішнього, І.В. Розпутенка, О.М. Стельмаха, Ю.О. Тихомірова, О.В. Федорчак, Л.П. Юзькова та ін.

Вагомий внесок у розвиток теоретичного та практичного обґрунтування механізмів використання стратегічних комунікацій зробили дослідження Ф.Е. Денса, К.Е. Ларсона, К. Халлахана, Ю. Хабермаса, В. Шрамма, Дж. Бернета, С. Моріарті, а також вітчизняних вчених С.І. Антоненка, А.В. Баровської, Т.М. Безверхнюка, М.В. Гребенюка, С.А. Гуцала, В.М. Дрешпака, Д.В. Дубова, Н.П. Карпчук, О.В. Кушнір, В.А. Ліпкана, В.Б. Міщенко, Д.П. Музиченка, Г.А. Саймона, О.Ф. Сальнікової, В.М. Телелима, Є.Б. Тихомірова, І.А. Макаренка, Ю.Б. Пігарєва, В.В. Петрова, Л.Л. Приходченко, Г.Г. Почепцова, Ю.В. Пунди, Ю.І. Радковця, Т.В. Черненко, та ін.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто державно-управлінські аспекти комплексної проблеми використання стратегічних комунікацій в цілому та державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України зокрема, практично немає.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних здобутків у галузі наукового забезпечення розвитку державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стратегічні підходи до процесу створення ефективного сектору безпеки і оборони закладені в Стратегії національної безпеки України від 06 травня 2015 р. № 287 / 2015, яка спрямована на розвиток стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, зокрема: удосконалення державної системи стратегічного планування, створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони, забезпечення ефективної координації та функціонування єдиної системи ситуаційних центрів профільних органів державної влади сектору безпеки і оборони.

Під час дослідження державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України виявлено та структуровано проблеми впровадження стратегічних комунікацій у силових та спеціальних структурах держави, запропоновано вирішення виявлених проблем шляхом удосконалення змісту державних механізмів у цій сфері, а також розроблення науково-практичних рекомендацій органам державного та військового управління щодо підвищення ефективності використання стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, що в сукупності вирішують нагальне завдання політики національної безпеки України у сфері стратегічних комунікацій як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій, ви-

значене Стратегією національної безпеки України, Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, Воєнною доктриною України, Стратегічним оборонним бюлетенем України та Доктриною інформаційної безпеки України [1—5].

Застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України.

Тому теоретично обґрунтовано інтегративний державно-управлінський підхід у сфері стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, який базується на вихідних принципах: міжсуб'єктної координації — шляхом створення механізму узгодженої взаємодії між органами виконавчої влади всіх рівнів та інших учасників стратегічних комунікацій, до компетенції яких віднесено функції, пов'язані із забезпеченням національної безпеки і оборони України в контексті нових викликів і загроз національній безпеці України, зокрема агресії Російської Федерації проти України; комплексності — запровадження системних та процесуально узгоджених заходів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України; інформаційної та технічної достатності — створення інформаційно-технічної бази щодо забезпечення комунікаційних спроможностей на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях, що забезпечить інтеграційну підтримку стратегічних комунікацій на всіх рівнях планування та впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України.

Удосконалено структурні елементи системи забезпечення національної безпеки щодо реалізації та розвитку стратегічних комунікацій у СБіО України, зокрема визначено державні механізми стратегічних комунікацій у СБіО України та обґрунтовано, що найважливішими для цієї сфери є організаційний, правовий, політичний, інформаційний та спеціальний механізми, а також з'ясовано їх роль у системі державного та військового управління в цій сфері:

— систему основних принципів діяльності СБіО України у сфері стратегічних комунікацій, що базується на: законності, демократичності, відкритості, прозорості, цілісності, доброчесності, підзвітності і відповідальності; оптимального поєднання та збалансованості інтересів СБіО України та суспільства; єдності підходів у формуванні та впровадженні заходів з реалізації стратегічних комунікацій; науковості, системному підході до формування і розвитку стратегічних комунікацій у СБіО України, зокрема, цю систему доповнено такими принципами: довіри; контекстності; регулярності; доступності; безперервності і послідовності; ціннісного підходу; конкретно-історичного підходу; стратегічного підходу; зворотнього зв'язку, з врахуванням думок і реакцій цільової аудиторії на меседжі й конкретні події; функціональної інтеграції; компетентності кадрів; відкритості й послідовності політики у сфері стратегічних комунікацій у СБіО України;

— комплекс спеціальних процедур щодо використання стратегічних комунікацій в СБіО України у контексті створення Міжвідомчої комісії з питань розвитку державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України при Раді національної безпеки і оборони України, яка, з одного боку, контролюватиме та координуватиме діяльність у сфері стратегічних комунікацій в Ситуаційних Центрах, спрямованих на підтримку, формування та реалізацію політики у СБіО України, а з іншого — регулюватиме використання стратегічних комунікацій на державному рівні;

— методичний інструментарій формування системи стратегічних комунікацій у СБіО України у частині формування національного інформаційно-психологічного простору; аналізу специфіки цільової аудиторії; вибору правильного каналу і часових параметрів доставки інформації до адресата; поєднання вербальних і невербальних засобів інформування; алгоритму оцінки інформаційно-психологічних операцій; арсеналу засобів контролю за фактом доставки інформації до адресата; оцінки ефекту інформаційного впливу.

Також розвинуто понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління у сфері національної безпеки на основі визначення сутності державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України як системної діяльності державних органів, посадових осіб, об'єднаних єдиними цілями та завданнями на основі використання сукупності механізмів щодо впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України, спрямованих на забезпечення національної безпеки за допомогою скоординованого і належного використання комунікативних можливостей держави — публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій з метою просування загальнодержавного наративу та формулювання й впровадження ключових повідомлень задля підвищення розуміння діяльності складових СБіО України суспільством, налагодження їх дієвої та ефективної координації зокрема та цілей держави загалом.

Проведений аналіз наукових праць з питань державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України дав змогу встановити певні характерні її особливості, зокрема: щодо необхідності запровадження технологій стратегічних комунікацій, як дієвого інструменту вдосконалення системи державного управління відповідно до суттєвих трансформацій в інформаційно-комунікаційному середовищі та реалізації реформи комунікативної діяльності держави; стратегічні комунікації держави є невід'ємною складовою національної безпеки України в інформаційній сфері, що спрямована на формування сприятливих умов для забезпечення національних інтересів держави, формування національної ідеї та об'єднання навколо неї громадян України, а також вироблення єдиного підходу до формування національних інтересів, які водночас необхідно розглядати як найбільш сучасну та перспективну форму дій в інформаційному просторі; головним інструментарієм формування і розвитку взаємодії в силових та спеціальних структурах держави виступають стратегічні комунікації у СБіО України, які є однією з найважливіших складових системи державного та військового управління; узгоджене та своєчасне застосування стратегічних кому-

нікацій мають вирішальне значення у протистоянні загрозам в інформаційному просторі; головною метою реалізації стратегічних комунікацій у СБіО України, як складової національної системи стратегічних комунікацій, є просування загальнодержавного наративу та формулювання й впровадження ключових повідомлень задля підвищення розуміння політики національної безпеки суспільством, ефективної протидії інформаційним викликам та загрозам.

Визначено, що державні механізми стратегічних комунікацій у СБіО України — це системна діяльність державних органів, посадових осіб, об'єднаних єдиними цілями та завданнями на основі використання сукупності механізмів щодо впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України, спрямованих на забезпечення національної безпеки за допомогою скоординованого і належного використання комунікативних можливостей держави — публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій з метою просування загальнодержавного наративу та формулювання й впровадження ключових повідомлень задля підвищення розуміння діяльності складових СБіО України суспільством, налагодження їх дієвої та ефективної координації зокрема та цілей держави загалом.

Визначено та охарактеризовано державні механізми стратегічних комунікацій у СБіО України, зокрема організаційний, правовий, політичний, інформаційний та спеціальний.

Організаційний механізм — це система певних інструментів, методів, засобів, важелів і заходів, що спрямована на запобігання та нейтралізацію потенційних і реальних загроз національній безпеці України шляхом: реформування системи стратегічних комунікацій у СБіО України; удосконалення системи державного та військового управління; забезпечення взаємодії з Головним ситуаційним центром України та іншими ситуаційними центрами складових СБіО України; удосконалення організаційної структури підрозділів, які використовують стратегічні комунікації; розроблення системи професійної підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій та визначення їх загальних і професійних компетенцій; удосконалення та розвиток системи демократичного цивільного контролю над СБіО України тощо.

Правовий механізм — це система законодавчих та нормативно-правових норм щодо забезпечення національної безпеки України за допомогою скоординованого і належного використання комунікативних можливостей держави, зокрема щодо впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України і реалізується шляхом: правового регулювання питань щодо спроможностей сил безпеки і оборони у сфері стратегічних комунікацій як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій; узгодження правових норм з питань розвитку стратегічних комунікацій у СБіО України з урахуванням нових загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; врегулювання питань цивільно-військових відносин у сфері стратегічних комунікацій тощо.

Політичний механізм — це комплекс політико-дипломатичних заходів, який спрямований на створення та поглиблення зв'язків України з політикою ЄС та НАТО,

забезпечення рамок для посиленого політичного діалогу у сфері міжнародної і регіональної безпеки та реалізується шляхом: забезпечення політичної підтримки України з боку ЄС, США та інших провідних країн світу; залучення до активного співробітництва впливових міжнародних організацій, у т.ч. ООН, ОБСЄ, Ради Європи; отримання від міжнародного співтовариства додаткових гарантій щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України; залучення політичної, військової, гуманітарної та іншої підтримки України з боку ЄС та США; розробки та імплементації міжнародних проектів та програм, що спрямовані на впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України; формування довіри українського суспільства до воєнної політики держави, підтримка ним курсу з набуття Україною членства в НАТО тощо.

Інформаційний механізм — це сукупність форм і методів формування національного інформаційно-психологічного простору; вибір правильного каналу і часових параметрів доставки інформації до адресата; поєднання вербальних і невербальних засобів інформування; алгоритму оцінки інформаційно-психологічних операцій; арсеналу засобів контролю за фактом доставки інформації до адресата; оцінки ефекту інформаційного впливу з метою забезпечення національної безпеки України та готовності СБіО України до виконання завдань в умовах пропаганди та поширення неправдивої інформації про Україну через засоби масової інформації та соціальні мережі, та гармонійний розвиток держави незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційно-психологічних впливів.

Спеціальний механізм — це комплекс військових (правоохоронних) заходів, у ході реалізації стратегічних комунікацій відповідно до компетенції СБіО України встановлюються такі обмеження: всі заходи у сфері стратегічних комунікацій у СБіО України проводяться без порушення законних прав та свобод людини та громадянина, крім випадків обмежень, передбачених чинними нормативно-правовими актами; інформаційні та психологічні операції як складові стратегічних комунікацій не проводяться стосовно громадян України (крім тих, які є членами терористичних угруповань та незаконних збройних формувань). Також вони не проводяться на території України поза межами території, на якій введено правовий режим воєнного стану, поза межами району проведення антитерористичної операції або інших місць (районів) підготовки та застосування СБіО України.

Аналіз національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері стратегічних комунікацій у СБіО України, дав змогу встановити основні проблеми системного законодавчого й правового регулювання використання стратегічних комунікацій в СБіО України: низький рівень правового регулювання питань щодо спроможностей сил безпеки і оборони у сфері стратегічних комунікацій як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій; відсутність концептуальної правової бази з питань урегулювання державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України; наявність у чинній законодавчій та нормативно-правовій базі недоліків, зокрема невизначено суть, зміст форми й методи, складові та інші важливі параметри ефективного функціонування системи

стратегічних комунікацій в Україні з урахуванням нових загроз національній безпеці України в інформаційній сфері тощо.

Виявлено проблемні питання державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України, зокрема недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази щодо впровадження стратегічних комунікацій у сфері безпеки і оборони України; наявність некваліфікованих кадрів в органах державної влади України, що залучаються до виконання завдань у сфері кризових та стратегічних комунікацій; низька ефективність системи міжвідомчої взаємодії та її залежність від міжособистісних контактів; відсутність якісного аналізу інформаційного простору та оцінки впливів з питань забезпечення національної безпеки у інформаційній сфері; низька ефективність органів державного та військового управління відповідальних за реалізацію стратегічних комунікацій у СБіО України; відсутність документів, що регламентують комунікативну діяльність держави; відсутність дієвого демократичного цивільного контролю за діяльністю СБіО України; недостатній рівень розвитку міжнародної взаємодії у сфері стратегічних комунікацій тощо.

Досліджено використання стратегічних комунікацій у секторі безпеки США та КНР та виявлено відмінності у підходах, що вказує на те, що повністю імплементувати досвід ЄС, НАТО, ООН чи окремих країн не є доречним, оскільки в них функціонують різні моделі державного управління, політичної та управлінської культури. Разом з тим доречно посилити співпрацю, а саме проведення тренінгів та консультацій із залученням іноземних фахівців у цій сфері. З'ясовано, що для державних структур, а саме складових СБіО України, щодо практики організації стратегічних комунікацій, необхідно розробити власні, національні процедури формування тем та повідомлень, в інтересах утвердження загальногостратегічного наративу.

Запропоновано пріоритетні напрями та визначено шляхи вдосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України. Зокрема пріоритетні напрями передбачають удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення розвитку стратегічних комунікацій у СБіО України з урахуванням нових загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; розвиток міжнародної взаємодії щодо стратегічних комунікацій у воєнній сфері.

Визначено організаційно-правові, політико-дипломатичні та інформаційно-комунікативні шляхи вдосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України. Зокрема організаційно-правові шляхи передбачають комплекс системних різноманітних заходів організаційно-правового характеру, що запроваджуються органами державного та військового управління, зокрема, удосконалення організаційної структури підрозділів, які використовують стратегічні комунікації; розроблення системи професійної підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій та визначення їх загальних і професійних компетенцій; створення при РНБО Міжвідомчої комісії з питань розвитку державних механізмів стратегічних комунікацій у СБіО України; розроблення типового Положення про навчально-науковий центр стратегічних комунікацій тощо. Політико-дипломатичні

шляхи передбачають комплекс політико-дипломатичних заходів для поглиблення зв'язку України з політикою ЄС та НАТО, забезпечення рамок для посиленого політичного діалогу у сфері міжнародної і регіональної безпеки, з метою збереження і зміцнення миру та стабільності в регіональному й міжнародних вимірах, посилення стратегічних комунікацій у СБіО України тощо. Інформаційно-комунікативні шляхи передбачають використання інформаційно-комунікативних технологій під час стратегічних комунікацій, спрямованих на створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації (інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів), необхідних для підготовки та прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Наукові результати дослідження дають підстави запропонувати практичні рекомендації органам державної влади, які є суб'єктами законодавчої ініціативи та в компетенції яких є формування нормативно-правового забезпечення системи впровадження стратегічних комунікацій у СБіО України як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій, а саме необхідно: визначити умови, підстави та процедуру забезпечення взаємодії з Головним ситуаційним центром України та іншими ситуаційними центрами складових СБіО України; здійснити удосконалення організаційної структури підрозділів, які використовують стратегічні комунікації; провести модернізацію наукового, інформаційно-технічного та кадрового забезпечення, що сприятиме розробленню та реалізації сучасних наукових, інформаційно-технічних проектів, концепцій, доктрин, стратегій, програм, планів та вжиттю окремих заходів; розроблення системи професійної підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій та визначення їх загальних і професійних компетенцій.

Література:

1. Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 трав. 2015 р. "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26 трав. — 2015 р. — № 287/2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Указ Президента України від 04 берез. 2016 р. № 92/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>
3. Про нову редакцію Воєнної доктрини України: Указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555/2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України": Указ Президента України від 06 черв. 2016 р. № 240/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року "Про Доктрину

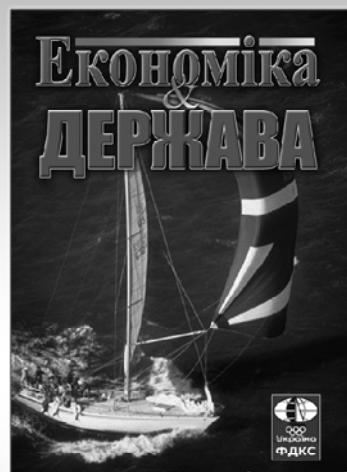
інформаційної безпеки України": Указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

References:

1. President Of Ukraine (2015), Decree "The decision of the Council of national security and defense "On the Strategy of national security of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (Accessed 11 December 2018).
2. President of Ukraine (2016), Decree "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> (Accessed 11 December 2018).
3. President of Ukraine (2015), Decree "About the new edition of the Military Doctrine of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (Accessed 11 December 2018).
4. President Of Ukraine (2016), Decree "The decision of the Council of national security and defense "About the Strategic Defense Bulletin of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2016> (Accessed 12 December 2018).
5. President Of Ukraine (2017), Decree "The decision of the Council of national security and defense "About the doctrine of information security of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (Accessed 12 December 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2018 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

А. О. Бойко,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.107

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ЩОДО МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

A. Boyko,
candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

MODERN TRENDS FOR DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF MECHANISMS
OF FORMATION AND REALIZATION OF STATE POLICIES
IN THE LAND RELATIONS IN UKRAINE

У статті зазначено, що державну земельну політику можна вважати такою, що перебуває у стадії формування та не повною мірою відповідає європейським і світовим критеріям і вимогам щодо належного управління земельними ресурсами. На сьогодні в Україні немає затвердженої на законодавчому рівні загальної стратегії розвитку механізму державного управління земельних ресурсів і земельних відносин. Нині в Україні бракує цілісної системи земельного законодавства. Значна частина чинних земельних правових норм застаріла й вичерпала себе, багато з них суперечливі. Наголошено, що безпідставна імплементація закордонного досвіду з метою удосконалення нормативно-правової бази України в сфері земельних відносин досить часто не приносить очікуваних результатів, адже не враховує особливості суспільно-політичних, економічних процесів України, ментальності суспільства і зокрема окремих соціально-політичних груп. Установлено і теоретично обґрунтовано зміст критеріїв оцінки щодо визначення ефективності механізмів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України. Удосконалено сутність ключових понять теорії державного управління в сфері земельних відносин: "земельні відносини", "формування державної політики в сфері земельних відносин", "реалізація державної політики в сфері земельних відносин", "механізми формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин", "якість реалізації державної політики в сфері земельних відносин", "ефективність механізмів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин", "правовий механізм взаємодії органів державної влади з громадськістю в процесах формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України", "методичні основи формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин на регіональному рівні".

The article highlights the current trends in the development of scientific knowledge about the mechanisms of formation and implementation of state policy in the field of land relations. It is noted that today there is an urgent need to determine the effective mechanism of state administration in the field of use and protection of agricultural land of state ownership, prevention of abuse, and prevention of social tension in this area. It is stressed that unreasonable implementation of foreign

experience with the aim of improving the legal framework of Ukraine in the field of land relations often does not bring the expected results, because it does not take into account the peculiarities of socio-political, economic processes of Ukraine, the mentality of society and, in particular, of certain socio-political groups. The content of the evaluation criteria for determining the effectiveness of mechanisms for the formation and implementation of state policy in the field of land relations of Ukraine is substantiated and theoretically substantiated. The essence of key concepts of the state administration in the field of land relations: "land relations", "the formation of state policy in the field of land relations", "implementation of state policy in the field of land relations", "mechanisms for the formation and implementation of state policy in the field of land relations" "The quality of the implementation of state policy in the field of land relations", "the effectiveness of mechanisms for the formation and implementation of state policy in the field of land relations", "legal mechanism of interaction of state bodies in public relations in the processes of formation and implementation of state policy in the field of land relations of Ukraine", "methodical bases for the formation and implementation of state policy in the field of land relations at the regional level".

Ключові слова: земельна політика, формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, земельні відносини в Україні.

Key words: land policy, formation and implementation of state policy in the field of land relations of Ukraine, land relations in Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні існує нагальна потреба у визначенні ефективного механізму державного управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, запобігання зловживанням, недопущення соціального напруження у цій сфері. Україна має значний земельно-ресурсний потенціал. Так, станом на 1 січня 2017 рік земельний фонд України становить 60,3 млн гектарів, або близько 6 відсотків території Європи.

Складна ситуація, що склалася у сфері земельних відносин, спричинена насамперед відсутністю зваженої державної земельної політики та механізму її реалізації, ефективної системи фінансово-економічного і землепорядного механізму регулювання земельних відносин в Україні, і в першу чергу, відсутні науково обґрунтовані критерії формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин на основі яких можна було б визначати ефективність і якість цих процесів, відсутні дієві механізми забезпечення якості формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України і зокрема якості функціонування системи державного управління на усіх рівнях державної влади. Наразі залишаються актуальними питання пов'язані із визначенням змісту стратегічних першочергових завдань які має вирішити держава в сфері земельних відносин для досягнення соціально-економічного зростання, підвищення якості життя населення, забезпечен-

ня конституційних прав громадян та суспільства щодо їх реалізації в сфері земельних відносин, подолання соціальної несправедливості, корупції, ефективної протидії кримінально-олігархічним провладним кланам щодо протиправного заволодіння землі через недосконалі ринкові механізми, порушення прав і законних інтересів місцевих територіальних громад і населення.

Усе вищезазначене актуалізує потребу запровадження комплексних підходів до визначення та узгодження цілей і пріоритетів під час реалізації державної політики України в сфері земельних відносин та побудови технологічного ланцюга здійснення взаємопов'язаних заходів для запровадження ефективних механізмів забезпечення якості в процесах формування та реалізації державної політики органами державної влади та місцевого самоврядування в зазначеній сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У процесі дослідження використовувалися роботи українських та зарубіжних учених, у яких були визначені основоположні засади державного управління, зокрема: В.Б. Авер'янова, Г.В. Атаманчука, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяка, В.Д. Бакуменка, І.Л. Гасюка, В.М. Гаращука, Н.І. Глазунової, Г.В. Дмитренка, І.В. Ілієва, В.К. Колпакова, Ю.В. Кочеткова, В.М. Манохіна, О.М. Музичука, І.І. Мусієнка, С.П. Мосова, В.А. Мандрагелі, Н.Р. Нижник, М.С. Осійчука, О.Ю. Оболенсь-

кого, В.М. Рижих, О.І. Сушинського, Ю.П. Сурміна, А.С. Сіцинського, М.В. Сіцинської, С.Г. Стеценко, М.Є. Черкеса, В.Є. Чиркіна, В.С. Шестака та ін.

Аналізу теоретичних і прикладних аспектів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, управління земельними ресурсами та удосконалення механізмів державного управління зазначеною сферою присвячені дослідження В.І. Анрейцева, І.М. Базарко, Н.О. Байстрюченко, С.В. Бізідана, Л.М. Бойко, В.А. Боклаг, О.Д. Гнаткович, О.І. Гузій, О. Гулько, Г.М. Дудич, О.Є. Євграфов, Л. Заставнюк, В. Коваленко, М.Р. Ковальського, Д.М. Маліхіна, Л.В. Мілімко, К.О. Набока, І.О. Новаковської, В.В. Носіка, О.П. Охрія, В.Ю. Пересоляка, О.В. Петрука, А.Л. Помаза-Пономаренко, П. Пресіча, Т.Г. Прокопович, О.В. Скидан, В.Ю. Стащенко, О.В. Степенко, В.І. Строкань, В.П. Суворова, Т.Г. Титаренко, В.С. Циплухін, О.К. Чеботарьова, О.І. Шапоренко, Г.І. Шарого, К.Ю. Шерстюкова, О.В. Шкурпат, М.В. Шульга, М. Щурик.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі сучасних тенденцій розвитку наукового знання щодо механізмів формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічні підходи до процесу реформування сфери земельних відносин та загальний вектор її розвитку визначені в Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" [1], Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [2], проекті закону України "Про обіг земель сільськогосподарського призначення" та низці інших нормативних актах, але водночас ці нормативні документи не визначають чіткого і прозорого механізму забезпечення якості і результативності державної політики в сфері земельних відносин, а деякі задекларовані стратегічні напрями реалізації державної політики в сфері земельних відносин залишаються науково та практично необґрунтованими, суперечливими з точки зору соціальної доцільності і нормативно-правової несуперечливості, зокрема це стосується в першу чергу формування ринку землі в Україні.

Зазначимо, що під час дослідження механізмів формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин в Україні, уперше встановлено і теоретично обґрунтовано зміст критеріїв оцінки щодо визначення ефективності механізмів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України: критерії ефективності формування державної політики в сфері земельних відносин України — критерії технічної ефективності, критерії ефективності правового механізму, критерії ефективності фінансового механізму, критерії ефективності адміністративного механізму, критерії ефективності організаційного механізму, критерії ефективності інформаційного механізму, критерії ефективності системно-аналітичного механізму, критерії ефективності програмно-цільового механізму; критерії ефективної реалізації державної по-

літики в сфері земельних відносин України — критерії організаційної ефективності, критерії функціональної (цільової) ефективності, критерії економічної ефективності, критерії соціальної ефективності реалізації державної політики в сфері земельних відносин України.

Також удосконалено зміст принципів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин, а саме принципів формування державної політики у сфері земельних відносин: цільової узгодженості та адекватності, соціальної спрямованості, критеріальності і прогнозованості; принципів реалізації державної політики: оптимальності у функціонально-ієрархічній взаємодії органів державної влади, інформатизації та технічної автоматизації управлінського процесу, громадського контролю за процесом реалізації державної політики в сфері земельних відносин; зміст управлінських функцій, які в залежності від управлінського рівня, сфери предметної діяльності органів законодавчої та виконавчої влади доцільно класифікувати та згрупувати за ознаками процесуальної спрямованості регулюючих впливів: законотворча, політико-формуюча, регулятивне-погоджувальна, реалізаційно-розпорядча, координаційна, організаційна, контролююча, інформаційна, класифікаційну схему механізмів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин за структурними, функціональними, об'єктивними, процесуальними ознаками на основі якої визначено зміст та інструментальну складову правового, економічного, організаційного, інформаційного, фінансового, адміністративного, мотиваційного, психологічного, соціального, системно-аналітичного, програмно-цільового механізмів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України; впорядкування шляхів підвищення ефективності державного управління сферою земельних відносин за їх пріоритетністю і вагомістю: введення автоматизованих систем управління обробкою і надання даних з державного кадастру; введення чітких і зрозумілих критеріїв оцінки ефективності діяльності органів державної влади в сфері земельних відносин, нормативно-правове закріплення показників якості діяльності органів державної влади щодо надання адміністративних послуг, ведення державного земельного кадастру тощо; запровадження економічних стимулів охорони земель їх власниками, підвищення їх зацікавленості у захисті земель від негативних наслідків господарської діяльності; удосконалення порядку контролю за використанням та охороною земель, механізму моніторингу земель та землекористувань; більш чіткого розмежування повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Аналіз змісту понятійно-категоріальної бази науки державного управління в сфері земельних відносин дозволив сформулювати зміст поняття "земельні відносини" через процеси які відбуваються під час взаємодії між суб'єктами земельних відносин в межах їх повноважень і функцій, а саме: земельні відносини — це правові, економічні, соціальні, управлінські процеси взаємодії між юридичними та фізичними особами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, які спрямовані на впорядкування та регулювання їх діяльності під час набуття власності, користування та розпорядження земельними ресурсами.

Також, на нашу думку, доцільно виокремити поняття "формування державної політики в сфері земельних відносин" та "реалізації державної політики в сфері земельних відносин". Формування державної політики в сфері земельних відносин ми визначаємо як системний, впорядкований процес, що здійснюють вповноважені органи державної влади, щодо розробки та наукового обґрунтування стратегічної мети, напрямів, завдань, механізмів та термінів реалізації заходів щодо забезпечення розвитку та удосконалення земельних відносин в Україні.

Реалізація державної політики є похідним процесом від формування, хоча вони є взаємопов'язаними в частині забезпечення механізму зворотного зв'язку під час реалізації програмних заходів, і розуміється нами як програмно-цільова, системна, координована діяльність органів державної влади щодо досягнення мети державної політики земельних відносин шляхом вирішення завдань у відповідних напрямках із застосуванням механізмів державного управління.

Механізми формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин в нашому визначенні — це методологічно-інструментальна система, яка забезпечує формування мети, завдань, напрямів, способів та методів державної політики, їх реалізацію органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, з метою ефективного розвитку земельних відносин в Україні, регламентацію та оптимізацію правових, економічних, соціальних, управлінських процесів щодо набуття власності, користування та розпорядження земельними ресурсами.

Встановлено, що базис дефініційного конструкту сутнісного розуміння поняття "якість реалізації державної політики в сфері земельних відносин", має вмещувати дві родові ознаки — цільову та процесуальні компоненти з огляду на їх якісні характеристики: це максимально можливе досягнення прогнозованих цілей і реалізація завдань відповідно до напрямів державної політики в сфері земельних відносин шляхом забезпечення точності, часової узгодженості, етапності, логіки, цільової відповідності механізмів державного управління цілям і завданням процесної організації реалізації управлінських рішень відповідно до напрямів функціональної діяльності органів державної влади у сфері земельних відносин.

Визначено що під поняттям "ефективність механізмів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин" доцільно розуміти здатність спеціально сформованої методологічно-інструментальної системи вирішувати завдання щодо формування мети, завдань, напрямів, способів та методів державної політики, з максимально точним відображенням реальної дійсності суспільних очікувань та інтересів, отримувати соціально-корисні види ефектів внаслідок її застосування із оптимально-достатнім використанням обмежених ресурсів, які спроможні повною мірою задовольняти суспільні потреби в сфері земельних відносин України, забезпечувати економічну, організаційну, соціальну інші види ефективності державницько-управлінської діяльності спрямованої на розвиток земельних відносин в Україні.

Визначено зміст поняття "правовий механізм взаємодії органів державної влади з громадськістю в про-

цесах формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України" і під яким розуміємо законодавчо закріплені норми які встановлюють зміст принципів, форм, методів, засобів, етапів та змісту комунікативних процесів взаємодії органів державної влади з громадськістю, які визначають обов'язки та повноваження, відповідальність, функції органів державної влади та громадських інституцій в процесах формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України.

Сформульовано визначення поняття "методичні основи формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин на регіональному рівні", під яким доцільно розуміти вихідні, наріжні засади, передумови, вимоги до змісту та характеристик складових логічної та часової структури діяльності, технології виконання завдань і досягнення цілей в процесах формування і реалізації регіональної політики в сфері земельних відносин відповідних територіально-адміністративних одиниць.

Нами достовірно встановлено, що на думку експертів найбільш значущими є наступні причини, які обумовлюють виникнення проблем у сфері земельних відносин України, а саме: відсутність комплексного підходу до розвитку сільських територій, регулювання земельних відносин у містах та населених пунктах; порушення прав та законних інтересів учасників земельних відносин, недосконале земельне законодавство; відсутність чітко визначених цілей та механізмів їх досягнення в чинних програмах розвитку земельних відносин.

Визначено, що першим пріоритетним напрямом удосконалення розвитку земельних відносин в Україні є завдання щодо розмежування земель державної і комунальної власності, удосконалення порядку придбання земельних ділянок для державних потреб і потреб територіальних громад, другим є напрям удосконалення механізму визначення на місцевості меж земельних ділянок, посвідчення права приватної власності на землю, державної реєстрації земельних ділянок і прав на них, а третім пріоритетним напрямом є спрощення умов надання земельних ділянок громадянам для ведення особистого підсобного господарства, індивідуального житлового будівництва, випасання худоби тощо.

Сформульовано і науково обґрунтовано зміст методики загального алгоритму оцінки ефективності механізмів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, яка в загальному складається з наступних етапів: підготовчого етапу; етапу збору та обробки інформації; етапу проведення оцінки ефективності; етапу документального оформлення результатів оцінки.

Розроблено і обґрунтовано зміст процесуальної моделі забезпечення якості реалізації державної політики в сфері земельних відносин, яка складається із процесно-реалізаційного, процесно-функціонального, процесно-забезпечувального, системно-процесного, контрольно-оціночного блоків.

Відповідно до моделі визначено, що система якості в сфері земельних відносин це сукупність чинних стандартів, норм, критеріїв і показників які визначають зміст організаційної структури управління, повноважень та

відповідальності, процедур та актів управлінської діяльності в сфері земельних відносин покликаних забезпечити ефективну і результативну реалізацію функцій органів державної влади, посадових осіб у сфері земельних відносин.

Зважаючи, що система управління якістю в сфері земельних відносин виступає як суб'єкт управління до системи якості у цій сфері ми визначили його зміст шляхом застосування процесуального підходу. Система управління якістю в сфері земельних відносин це впорядкована єдність взаємопов'язаних і взаємодіючих управлінських процесів спрямованих на розробку, впровадження, забезпечення удосконалення чинної системи якості формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин, контроль та моніторинг, організацію їх розгортання у відповідності до принципів та ключових закономірностей забезпечення якості, раціональне використання усіх видів забезпечення управлінської діяльності, нейтралізації викликів і загроз якісній реалізації органами державної влади, місцевого самоврядування своїх функцій і наданню державних (публічних) послуг у сфері земельних відносин.

Визначено зміст шляхів удосконалення організаційного механізму реалізації державної політики у сфері земельних відносин України, це впровадження в практику діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування визначених і обґрунтованих нами критеріїв та оцінки ефективності механізмів формування та реалізації державної політики земельних відносин; впровадження в практику діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування механізмів забезпечення якості реалізації державної політики у сфері земельних відносин України, які визначені в розробленій нами процесуальній моделі.

Визначено заходи щодо вдосконалення правового механізму взаємодії органів державної влади з громадськістю в процесах формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, які полягають в наступному: внесення відповідних доповнень в зміст Земельного Кодексу України, які повинні у повній мірі узгоджуватись і відповідати змісту Указу Президента України "Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" та Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади" з урахуванням напрямів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України; нормативного закріплення вимагає зміст щорічних перспективних напрямів дослідження громадської думки для визначення найбільш актуальних проблем у сфері земельних відносин та шляхів їх розв'язання, план проведення громадських експертиз ефективності формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин. Провідним регулюючим документом мають стати накази центрального органу виконавчої влади в сфері земельних відносин — Держгеокадастру.

Обґрунтовано і визначено зміст ризиків які необхідно враховувати під час формування і реалізації регіональної політики в сфері земельних відносин, а також

для більш ефективної організації вищезначених процесів на методологічних основах системної діяльності, які сформовано у наступні групи: організаційно-структурні ризики, ризики політичної і економічної нестабільності, професійно-внутрішньосистемні ризики та інформаційні ризики.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження переконливо свідчать, що сфера земельних відносин є однією із визначальних у процесах соціально-економічного розвитку держави, а земля є тим "золотим запасом" держави, її стратегічним ресурсом, який здатний забезпечити стаке економічне зростання та підвищити якість життя населення.

Для досягнення цих стратегічних цілей необхідно здійснити низку заходів спрямованих на удосконалення змісту, механізмів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, провести концептуальну модернізацію функціонування системи державного управління сферою земельних відносин і в першу чергу за рахунок удосконалення системи оцінки ефективності діяльності органів державної влади в сфері земельних відносин, впровадження систем якості державного управління наданням адміністративних послуг, удосконалення організаційного механізму державного управління в сфері земельних відносин, широкого залучення громадськості до управління сферою земельних відносин, посилення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, удосконалення механізмів проведення громадських експертиз рішень органів державної влади в сфері земельних відносин, посилення науково-методологічної складової формування і розробки регіональної політики в зазначеній галузі.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є на наш погляд посилення науково-методологічної складової формування і розробки регіональної політики в зазначеній галузі.

Література:

1. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
2. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-p>

References:

1. President of Ukraine (2015), Decree "About the Ukraine-2020 Sustainable Development Strategy", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 10 Decembert 2018).
2. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), "The Concept of the State Target Program for the Development of Land Relations in Ukraine for the period up to 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80> (Accessed 10 Decembert 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2018 р.

О. З. Хома,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.112

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ТА РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

О. Нoma,
postgraduate Interregional Academy of Personnel Management

FEATURES OF INTERACTION IN THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES AND LABOR
MARKET IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

Зазначено, що принципи державної політики, спираються на наявну нормативно-правову базу, розроблені довгострокові програми і прогнози соціально-економічного розвитку країни, а також програми і концепції розвитку освіти, зайнятості населення, згадані вище інститути здійснюють свою діяльність, а також взаємодіють між собою в процесі реалізації покладених на них функцій. Тому слід розглянути практику здійснення ними своєї діяльності в частині підготовки (перепідготовки) робочої сили і її працевлаштування під кутом зору наявності об'єктивних умов для взаємодії між усіма згаданими вище контрагентами ринку праці. Перш за все, слід зупинитися на системі освіти, що є головною формою професійної підготовки кадрів (від робочих до фахівців). Нині в системі професійної освіти підготовки робочої сили тієї чи іншої професійної або галузевої спеціалізацією займаються різні освітні установи — професійно-технічну освіту, середню спеціальну освіту, вищу освіту.

Визначено, що модернізація національної освітньої системи повинна виходити з необхідності формування людського капіталу нового типу. Формування людського капіталу як складний соціально-економічний процес відбувається в результаті цілеспрямованих матеріальних і трудових вкладень та становлення живої особистості людини, за діяння його природних і соціальних властивостей і здібностей. Становлення людського капіталу пов'язане з величезними фінансовими вкладеннями, які стають сьогодні неминучими для соціально-економічної системи суспільства, оскільки вони формують собою початкові елементи майбутнього технологічного розвитку. Разом з тим витрати на становлення людського капіталу виявляються самими ефективними як для окремих людей, так і для суспільства в цілому.

It is noted that the principles of state policy are based on the existing legal framework, developed long-term programs and forecasts of socio-economic development of the country, as well as programs and concepts for the development of education and employment, the above-mentioned institutions carry out their activities, and interact with each other in the process of implementing the functions assigned to them. Therefore, the practice of carrying out their activities in terms of training (retraining) of the workforce and its employment from the perspective of the existence of objective conditions for interaction between all the above-mentioned contractors of the labor market should be considered. First of all, one should dwell on the education system, which is the main form of professional training (from workers to specialists). At present, various vocational education

institutions — vocational education, secondary specialized education, and higher education — are involved in vocational training of the workforce of a particular professional or branch specialization.

It is determined that modernization of the national educational system should proceed from the necessity of forming a new type of human capital. Formation of human capital as a complex socioeconomic process occurs as a result of purposeful material and labor investments and the formation of a living person, for the acts of his natural and social properties and abilities. The formation of human capital is associated with huge financial investments, which are now inevitable for the socio-economic system of society, since they form the initial elements of future technological development. At the same time, the costs for the formation of human capital are the most effective for both individuals and for society as a whole.

In the future, the following key factors of development will become a priority: awareness of the world community of the quality of education and sustainable development of mankind; a substantial increase in the quality of education on the basis of its fundamentalization, the introduction of modern technologies at all levels of the educational process, the widespread use of innovative approaches to the development of education; modernization of pedagogical technologies, allowing to conduct personally oriented, individualized training; ensuring the advanced character of the functioning of education, its orientation to the solution of problems most significant for the development of mankind; development by means of education of creative and innovative potential; development and introduction of various new forms of distance learning in order to ensure mass education in the country; ensuring such a transformation of the educational system, which would allow to organize high-efficient continuous education in the country.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, принципи державної політики, ринок праці, децентралізація, соціально-економічного розвитку країни, зайнятість населення, людський капітал, професійна підготовка.

Key words: market of educational services, principles of state policy, labor market, decentralization, socio-economic development of the country, employment, human capital, vocational training.

ВСТУП

Відсутність механізмів, що забезпечують взаємозв'язок між ринком праці і ринком освітніх послуг загострює проблему інвестування в людський капітал і розвитку кадрового потенціалу країни. Вирішення цих проблем залежить від основних учасників, так званих контрагентів ринку праці, що включають, з одного боку, робочу силу з певним рівнем підготовки, яка пропонує свою працю, і роботодавців, що наймають робочу силу певної якості і, з іншого боку, всіх інших учасників відносин на ринку праці, що відповідають за професійну підготовку робочої сили, її працевлаштування, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Керуючись виробленими принципами державної політики, спираючись на наявну нормативно-правову базу, розроблені довгострокові програми і прогнози соціально-економічного розвитку країни, а також програми і концепції розвитку освіти, зайнятості населення, згадані вище інститути здійснюють свою діяльність, а також взаємодіють між собою в процесі реалізації покладених на них функцій. Тому слід розглянути практику здійснення ними своєї діяльності в частині підготовки (перепідготов-

ки) робочої сили та її працевлаштування під кутом зору наявності об'єктивних умов для взаємодії між усіма згаданими вище контрагентами ринку праці.

Перш за все, слід зупинитися на системі освіти, що є головною формою професійної підготовки кадрів (від робочих до фахівців). Нині в системі професійної освіти підготовки робочої сили тієї чи іншої професійної або галузевої спеціалізацією займаються різні освітні установи — професійно-технічну освіту, середню спеціальну освіту, вищу освіту [1].

На сьогодні в системі професійної освіти початкова форма підготовки є найактуальнішою, оскільки вона забезпечує підготовку робітничих кадрів, потреба в яких відчувають буквально всі галузі економіки. Однак як обсяги, так і структура підготовки даними навчальними закладами професій, що не орієнтованих на робітничі професії, викликає серйозні побоювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз публікацій українських дослідників, присвячених проблемам розвитку систем освіти, дозволяє від-

Рис. 1. Особливості взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці

значити, що даній тематиці присвячено велика кількість досліджень. Найбільш значні дослідження з означеної тематики належать таким економістам: О. Грішнова, Л. Колешня, В. Куценко, Е. Лібанова, Н. Лук'яненко, В. Савченко, Г. Черніченко, Л. Шаульська. При цьому основний акцент досліджень приділяється розгляду реформування освіти для гармонізації відносин між ринками освіти і праці на загальнонаціональному рівні. Проблематика щодо особливостей взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці в умовах децентралізації далі залишається надзвичайно актуальною.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є розробка теоретичних і методичних основ сучасного державного регулювання розвитку освітніх послуг, а також розгляд в умовах децентралізації. Що призвело до визначення особливостей взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці в умовах децентралізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливо гостро проблеми відтворення і використання праці представлені в молодіжному секторі, який характеризується наявністю низки усталених негативних ознак (рис. 1):

- посиленням невідповідності попиту і пропозиції робочої сили як з професійно-кваліфікаційним, так і з якісними характеристиками;

- збільшенням у структурі пропозиції робочої сили частки осіб, які не мають професії, що серйозно ускладнює їх працевлаштування;

- падінням престижу робітничих професій, в першу чергу, серед молоді;

- слабкою зацікавленістю влади в забезпеченні підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників;

- високим рівнем структурного безробіття серед фахівців, що багато в чому обумовлюється неузгодженістю між обсягом підготовки кадрів і реальними потребами в них;

- слабкою поінформованістю старшокласників про ситуацію на ринках праці та освітніх послуг, що ускладнює вибір професій, відповідних поточному і перспективному попиту на них в конкретних місцевих умовах;

- відсутністю механізму узгодження потреб безробітних і незайнятих громадян в навчанні і перенавчанні з потребами роботодавців і прогнозами розвитку ринку праці;

- не відпрацьованістю методів ефективної взаємодії державної Служби зайнятості з органами виконавчої влади у вирішенні питань професійної орієнтації, як молоді, так і всього незайнятого населення [2, с. 35].

Все це має реальні наслідки, що виражаються, з одного боку, в загостренні проблем з працевлаштуванням молоді неоднакового рівня підготовки і збереженні умов для застійної безробіття серед цієї частини населення, а з іншого — з обмеженням можливостей для

подальшого розвитку економіки через брак робочої сили необхідного рівня кваліфікації і професійної структури.

Одна з причин криється в тому, що, починаючи з 1993 року, була практично зруйнована система початкової профосвіти на базі професійно-технічних училищ (ПТУ), оскільки держава відмовилася від фінансування ПТУ за рахунок бюджету, поклавши відповідальність за їх розвиток на місцеві органи влади. Певний негативний вплив на це зробили і перетворення профтехучилищ у технічні ліцеї, середніх спеціальних установ — в коледжі, що неухильно супроводжувалося зміною структури і спектра готуються спеціальностей, а також погіршенням якості підготовки кадрів [3, с. 68]. Результатом стала переорієнтація ПТУ з підготовки осіб робітничих професій, що вимагають істотних витрат на масажистів, перукарів, кухарів, продавців, менеджерів і т.д. Має значення і суттєве скорочення числа цього виду навчальних закладів.

Опитування випускників 9-их і 11-их класів показують: лише 20% з них мають намір отримати після школи професійно-технічну освіту. При цьому тільки 27% учнів колишніх ПТУ припускають бути робочими. Випускники шукають роботу де завгодно, тільки не на заводах. Головна серед багатьох причин — низький престиж робітничих професій та відсутність соціальних орієнтирів, пов'язаних з цими професіями, а також прийнятних соціальних і матеріально-технічних умов для організації процесів навчання і підготовки потрібних країні кадрів.

Разом з тим через слабе узгодження ринку освітніх послуг і ринку праці підприємствам не вистачає одних фахівців і наявності перевиробництва інших. Наприклад, фірмі з виробництва спецодягу потрібні швачки-мотористки, а училище готує тільки швачок індивідуального пошиття. Навіть при готовності добре платити фахівців знайти неможливо. Освіта занадто далеко від життєвих реалій.

У сучасних умовах стає вкрай важливою така модернізація національної освітньої системи, яка допоможе стати конкурентоспроможними основної частини українських вузів, забезпечити відповідність вимогам економіки системи початкової та середньої професійної освіти і зайняти належне місце на світовому ринку освітніх послуг [4, с. 59].

Подолання кризи недофінансування стало тільки першими кроками до вирішення широкого кола структурних проблем вищої освіти.

Сьогодні стоять двоякого роду завдання: забезпечити поворот роботи вищої школи до потреб і запитів реальної економіки: проведення інституційної та змістовної модернізації вищої школи, що дозволить вивести її на рівень і до паритету з провідними освітніми країнами світу.

Концептуальною основою змін в національній освітній системі повинна стати теорія людського капіталу. Її безпосереднім вираженням є високий рівень віддачі вищої освіти, яка в США знаходиться десь на рівні 10—15%, що перевищує прибутковість більшості фірм. При цьому саме вузи стають суб'єктами освітньої політики та інтеграції.

Розвиток освіти стало органічним елементом в сучасних зарубіжних теоріях людських ресурсів, основоположниками якої є, зокрема, А. Маслоу, Л. Портер і багато інших, що визначили людини головним багатством суспільства і визнали, що процвітання будь-якого суспільства залежить від використання людських ресурсів з урахуванням інтелектуального потенціалу кожної людини [5, с. 44].

В економіці, заснованій на знаннях, потрібно обов'язково наявність гнучкої освітньої системи, яка охоплює все населення і забезпечує висококваліфікованих фахівців, а також безперервного відтворення знань на основі інтеграції науки і освіти.

Потреби в освіті не зводяться тільки до тих знань, які отримав чоловік в процесі освіти. Вони проявляються в активному і результативному сприйнятті фахівця на ринку освітніх послуг, а потім і на ринку праці.

Модернізація національної освітньої системи повинна виходити з необхідності формування людського капіталу нового типу. Формування людського капіталу як складний соціально-економічний процес відбувається в результаті цілеспрямованих матеріальних і трудових вкладень та становлення живої особистості людини, за діяння його природних і соціальних властивостей і здібностей.

Становлення людського капіталу пов'язане з величезними фінансовими вкладеннями, які стають сьогодні неминучими для соціально-економічної системи суспільства, оскільки вони формують собою початкові елементи майбутнього технологічного розвитку [6, с. 135]. Разом з тим витрати на становлення людського капіталу виявляються самими ефективними як для окремих людей, так і для суспільства в цілому.

Під інвестиціями в людський капітал розуміють сумарні витрати на освіту і виробничу підготовку, оскільки останні представляють спеціальний вид діяльності по формуванню знань, умінь, навичок, тобто власне людського капіталу.

Однак знання не існують автономно. Вони трансформуються в унікальний фактор підвищення продуктивності праці, а людський капітал виступає в якості робочої сили як суб'єкт трудового творчості.

Зарубіжний досвід з достатньою переконливістю свідчить про те, що отримання високоякісної освіти є основою зростання одержуваної заробітної плати. Так, наявні дані свідчать про те, що зростання заробітної плати завдяки освіті при середньому значенні 461% в групі у віці 18—20 років коливається в межах від 288% до 564% в групі працюють у віці 65 і старше в порівнянні з низовим її рівнем

У нашій країні поки середній приріст заробітків за освітою у вітчизняній промисловості в 2 рази менше, ніж в США (відповідно, в Україні — 240%, в США — 460%). Все це висуває на передній край головна вимога успішної модернізації освіти — збільшення обсягів його фінансування незалежно від використовуваних при цьому джерел. Це стосується як державного бюджету всіх рівнів, так і інших джерел.

Для системи вищої освіти важливим для його розвитку є отримання позабюджетних коштів. Нині бізнес

фінансує систему освіти лише на 5% від усього обсягу фінансування сфери вищої освіти.

Одна з головних завдань — доведення цієї частки до 25%, що може бути досягнуто тільки в міру розвитку цільової підготовки фахівців і конкретним фінансуванням вузів, конкретних програм професійної освіти.

ВИСНОВКИ

Модернізація освітньої системи своїм вістрям спрямована на підвищення якості наданих населенню освітніх послуг. Це вимагає переходу до регулярної оцінки результатів діяльності освітніх установ.

Якість підготовлених фахівців з вищою освітою в чому залежить від поглиблення і розвитку їх спеціалізації. У цьому може допомогти атестація вузів, яка, по суті, зводиться до атестації освітніх програм. Зрозуміло, що якщо вуз багато років спеціалізується на випуску певних галузевих інженерів, то і робить це якісно, і його освітні програми отримують високі оцінки, тоді як в плані місто й при підготовці в такому вузі інших фахівців, як часто це має місце у юристів, екологів і економістів, то тут атестація може бути поставлена під сумнів.

Важливо тепер — розвивати і модернізувати національну освітню систему без урахування глобальних тенденцій в освітній сфері.

Нині не можна не будувати модель модернізації та розвитку національної освітньої системи без урахування нових чинників прогресу в світі в XXI ст. У подальшому пріоритетне значення набудуть такі ключові фактори розвитку: усвідомлення світовою спільнотою пов'язаності якості освіти та сталого розвитку людства; істотне підвищення якості освіти на основі його фундаменталізації, впровадження сучасних технологій на всіх рівнях освітнього процесу, широкого застосування інноваційних підходів до розвитку освіти; модернізація педагогічних технологій, що дозволяє проводити особистісно орієнтоване, індивідуалізоване навчання; забезпечення випереджаючого характеру функціонування освіти, орієнтація його на рішення проблем, найбільш значущих для розвитку людства; розвиток за допомогою освіти творчого та інноваційного потенціалу; розвиток і впровадження різних нових форм дистанційного навчання з метою забезпечення масовості освіти в країні; забезпечення такої трансформації освітньої системи, яка дозволила б організувати високоефективне безперервну освіту в країні.

Література:

1. Дацій О.І. Зміст та значення процесів реструктуризації підприємств промисловості / О.І. Дацій // *News of science and education*. — 2017. — № 5 (53). — Р. 34—42.
2. Филичкина А.Ю., Агафонова М.С. Теоретические основы внутренней и внешней среды предприятия / А.Ю. Филичкина, М.С. Агафонова // *Международный студенческий научный вестник*. — 2014. — № 1. — С. 35—37.
3. Касич А.О. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства / А.О. Касич, Д.О. Глушенко // *Економіка та держава*. — 2016. — № 11. — С. 65—70.
4. Агафонова М.С. Методи управління якістю, як інструмент забезпечення конкурентоспроможності організації / М.С. Агафонова, О.Н. Бекирова, В.С. Елесьютікова // *Міжнародний студентський науковий вісник*. — 2016. — № 2. — С. 58—60.
5. Дикань В.А. Управління якістю як фактор конкурентоспроможності підприємств / В.А. Дикань // *Економіка України*. — 2008. — № 1. — С. 43—48.
6. Солонінко К.С. Міжнародна економіка: навчальний посібник. — К.: Кондор, 2008. — 488 с.

References:

1. Datsii, O.I. (2017), "Contents and significance of the processes of industrial enterprises restructuring", *News of science and education*, vol. 5 (53), pp. 34—42.
2. Filichkina, A.Yu. and Agafonova, M.S. (2014), "Theoretical bases of internal and external environment of the enterprise", *Mezhdunarodnyy studencheskiy nauchnyy vestnik*, vol. 1, pp. 35—37.
3. Kasich, A.O. and Gluschenko, D.O. (2016), "Theoretical and practical aspects of enterprise competitiveness management", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 65—70.
4. Agafonova, M.S. Bekirova, O.N. and Eleusyutykova, V.C. (2016), "Quality management methods as a tool for ensuring the competitiveness of the organization", *Mizhnarodny ystudents'kyu naukovyy visnyk*, vol. 2, pp. 58—60.
5. Dikan, V.A. (2008), "Quality management as a factor of competitiveness of enterprises", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 1, pp. 43—48.
6. Solonincko, K.S. (2008), *Mizhnarodna ekonomika: navchal'nyy posibnyk* [International Economics: Text book], Condor, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2018 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА